

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI**

**SUYÛTÎ VE EL-MUHEZZEB FÎ MÂ VAKA‘A FÎ‘L-
KUR‘ÂN MİNE‘L-MUARRAB ADLI ESERİ**

Yusuf BİLDİK

YÛKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Mahmut KAFES

Konya- 2015

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	V
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	VI
ÖZET	IX
SUMMARY	X
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	XI
KISALTMALAR	XII
GİRİŞ	13
DİLLER ARASI İLETİŞİM VE ARAPÇA 'NİN DURUMU	13

BİRİNCİ BÖLÜM

CELÂLEDDİN ES-SUYÛTİ'NİN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. CELÂLEDDİN ES-SUYÛTİ'NİN HAYATI	17
1.1.1. Celâleddin es-Suyûtî'nin Yaşadığı Dönem	17
1.1.2. Adı, Doğumu ve Ailesi	19
1.1.3. İnzivaya Çekilişi ve Vefatı	21
1.2. İLMİ HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ	23
1.2.1. Hocaları	25
1.2.2. Talebeleri	27
1.2.3. Seyahatleri	29
1.2.3.1. Hicaz Yolculuğu	29
1.2.3.2. Mısır Yolculuğu	30
1.2.4. Üstlendiği Görevler	31
1.2.4.1. Müderrislik	31
1.2.4.2. Kadı Vekilliği	32
1.2.4.3. Müftülük/Kadılık	32
1.2.4.4. Baybars Hankahı Şeyhliği ve Sultanla Arasında Yaşananlar	33
1.3. ESERLERİ	36
1.3.1. Eser Telifinde Kullandığı Yöntem	37
1.3.2. Eserlerinin Sayısı	38
1.3.3. Arap Dili ve Edebiyatına Dair Önemli Eserleri	39

1.3.4. Kur'ân İlimleri ve Tefsire Dair Önemli Eserleri	41
1.3.5. Fıkha Dair Önemli Eserleri	43
1.3.6. Hadis ve Hadis Usulüne Dair Önemli Eserleri	44
1.3.7. Tarih, Edebiyat ve Diğer Alanlara Dair Önemli Eserleri	45
1.4. SUYÛTÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR	46
1.4.1. Lisansüstü Çalışmalar	46
1.4.2. Diğer Çalışmalar	48

İKİNCİ BÖLÜM

SUYÛTÎ'NİN EL-MUHEZZEB FÎ MÂ VAKA' A FÎ'L-ĞUR'AN MİNE'L- MU'ARRAB ADLI ESERİ

2.1. Kur'ân'da Yabancı Kelime Bulunup Bulunmadığı Meselesi	51
2.2. el-Muhezzeb'in Konusu ve Suyûtî'nin Kitapta Kullandığı Yöntem	56
2.3. Yararlandığı En Önemli Kaynaklar	57
2.4. Kitabın Yazma Nüshaları	60
2.5. EL-MUHEZZEB FÎ MÂ VAKA' A FÎ'L-ĞUR'AN MİNE'L-MUARRAB ADLI ESERDE ELE ALINAN KELİMELER	62
Elif (أ) Harfi	62
Bâ (ب) Harfi	71
Tâ (ت) Harfi	72
Cim (ج) Harfi	74
Hâ (ح) Harfi	75
Dâl (د) Harfi	78
Râ (ر) Harfi	79
Zay (ز) Harfi	83
Sin (س) Harfi	84
Şin (ش) Harfi	90
Sad (ص) Harfi	91
Ṭâ (ط) Harfi	93
Ayn (ع) Harfi	96
Ğayn (غ) Harfi	97

Fâ (ف) Harfi	98
Ḳaf (ق) Harfi	99
Kef (ك) Harfi	103
Lam (ل) Harfi	105
Mim (م) Harfi	106
Nûn (ن) Harfi	111
He (هـ) Harfi.....	112
Vav (و) Harfi.....	113
Yâ (ي) Harfi	115
SONUÇ.....	118
KAYNAKLAR	120

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Yusuf BİLDİK	Numarası: 124209011002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Doğu Dilleri ve Edebiyatları / Arap Dili ve Edebiyatı	
	Danışmanı	Doç. Dr. Mahmut KAFES	
Tezin Adı		SUYÛTÎ VE EL-MUHEZZEB FÎ MÂ VAKA' FÎ'L- KUR'ÂN MİNE'L-MUARRAB ADLI ESERİ	

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin İmzası

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Yusuf BİLDİK	Numarası: 124209011002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Doğu Dilleri ve Edebiyatları / Arap Dili ve Edebiyatı	
	Danışmanı	Doç. Dr. Mahmut KAFES	
Tezin Adı		SUYÛTÎ VE EL-MUHEZZEB FÎ MÂ VAKA‘A FÎ‘L- KUR‘ÂN MİNE‘L-MUARRAB ADLI ESERİ	

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan SUYÛTÎ VE EL-MUHEZZEB FÎ MÂ VAKA‘A FÎ‘L-KUR‘ÂN MİNE‘L-MUARRAB ADLI ESERİ başlıklı bu çalışma 29/06/2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvanı, Adı Soyadı

Doç. Dr. Mahmut KAFES

Yrd. Doç. Dr. Şerafettin YILDIZ

Yrd. Doç. Dr. Mûcahit
KÜÇÜKSARI

Danışman ve Üyeler İmza

Danışman

Üye

Üye

ÖNSÖZ

Birbirleriyle tanışıp kaynaşmaları için insanlar farklı milletler halinde yaratılmıştır. Bu tanışıklığı sağlayan başlıca araç şüphesiz ki dildir. Sosyal bir varlık olan insan, sosyal hayatın değişmez unsuru olan dili kullanmak zorundadır. İletişimin temel ögesi olan dil de insanlar gibi farklı yaratılmıştır. Dil, aynı dili konuşanlar için ortak bir kültür iken diğer dilleri konuşanlar arasında bir sınır oluşturmuştur. İnsanların sayısı arttıkça mesafeler kısalmış ve bu sınırlar da açılmaya başlamıştır. Birbirine yabancı olan milletler komşu haline gelmiştir. Zamanla farklı milletler ticaret, göç, savaş, eğitim, sağlık ve daha birçok sebeple diğer milletlerle iletişim kurmak zorunda kalmıştır. Bu iletişim vasıtası ile kültür ve medeniyetler birbirinden etkilenmiş, dil de bu etkileşimden uzak kalamamıştır. Az ya a çok diller arasında kelime alışverişi olmuştur.

Diller arası kelime alışverişi sosyal bir gerçektir. Milletlerin iletişimlerine göre, kimi dil, diğer dilin baskısı altında büyük oranda değişikliğe uğrarken kimisi çok az miktarda kelime alışverişi ile yetinmiştir. Dünyanın en zengin dillerinden biri olan Arapça da konuşulduğu coğrafyanın öneminden dolayı birçok dille etkileşim halinde olmuştur. Din, coğrafya ve ticari birçok sebeple bu bölge, farklı kültür ve dile sahip insanların merkezi haline gelmiştir.

Cahiliye döneminde şiir ve edebiyat alanlarında yapılan yarışmalar Arapçayı, Kur'ân'ın indirildiği dönemdeki zenginliğene kavuşturmuştur. Fakat bu süreçte birçok dilden az da olsa kelime alışverişinde bulunmuştur. Kur'ân'ın indiği dönemde Arapça'da farklı dillere ait kelimeler bulunmaktaydı. Zira Kur'ân Arapların o gün konuştukları dilde indirilmiş olmasına rağmen bazı ayetlerde Arapçalaşmış ve gündelik hayatta kullanılır hale gelmiş yabancı kelimeler vardı.

Celâleddîn es-Suyûtî *el-Itkân fî ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinde bu yabancı kelimelerin hangi dilden ve ne anlamda olduğunu incelemiştir. Daha sonra ise bu bölümü *el-Muhezzeb fî mâ vaqa' fî'l-Ḳur'ân* adıyla müstakil bir eser haline getirmiştir.

Biz de çalışmamızda bu eser bağlamında Kur'ân'daki yabancı kelimelerin asılları, yapıları ve anlamları üzerinde durulmuştur.

Giriş ve iki bölümden oluşan çalışmamızın giriş bölümünde diller arası kelime alışverişi ve bu konuda Arapça'nın durumunu ele alınmıştır.

Birinci bölümde değişik birçok alanda eserler telif ederek ilim dünyasında saygın bir yere sahip olan Celâleddîn es-Suyûtî'nin hayatı, ilmi, edebi kişiliği ve eserleri incelenmiştir.

İkinci bölümde Kur'ân'da yabancı kelime olup olmadığı meselesini ele aldık. Daha sonra *el-Muhezzeb* adlı eserde Suyûtî'nin bir araya getirdiği Kur'ân'daki yüz yirmi beş yabancı kelimeyi inceledik. Kelimenin geçtiği ayetler belirtildikten sonra sözlük anlamı, kelimenin aslı üzerindeki görüşler ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Yüksek lisans eğitimimizin başından tez sürecinin bitimine kadar yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Mahmut KAFES'a ve bu süreçte bana destek olan kıymetli meslektaşlarım Arş. Gör. Hasan HARMANCI ile Arş. Gör. Rifat IŞIK'a teşekkürü borç bilirim.

Yusuf BİLDİK

Konya 2015

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Yusuf BİLDİK	Numarası: 124209011002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Doğu Dilleri ve Edebiyatları / Arap Dili ve Edebiyatı	
	Danışmanı	Doç. Dr. Mahmut KAFES	
Tezin Adı		SUYÛTÎ VE EL-MUHEZZEB FÎ MÂ VAKA‘A FÎ‘L-KUR‘ÂN MİNE‘L-MUARRAB ADLI ESERİ	

ÖZET

Bu çalışmada IX/XV. yy. da Mısır‘da yaşamış olan Celâleddîn es-Suyûfî‘nin hayatı, eserleri ve Kur‘ân‘daki yabancı kelimelerin incelendiği *el-Muhezzeb fî mâ vaka‘a fî‘l-Ḳur‘ân mine‘l-mu‘arrab* adlı eseri konu edilmiştir.

Çalışma, bir giriş ile iki bölümden oluşmaktadır. Girişte diller arası kelime alışverişi genel hatlarıyla açıklandıktan sonra Arapça‘nın durumu belirtilmiştir. Birinci bölümde Celâleddîn es-Suyûfî‘nin hayatı, edebi kişiliği, hocaları, talebeleri ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Kur‘ân‘da yabancı kelime olup olmadığı meselesi ve Suyûfî‘nin *el-Muhezzeb fî mâ vaka‘a fî‘l-Ḳur‘ân mine‘l-mu‘arrab* adlı eseri incelenmiştir. Bu bölümde eserde kullanılan metot, yararlanılan kaynaklar ve eserin yazma nüshaları ele alınmıştır. Son olarak Suyûfî‘nin ele aldığı yüz yirmi beş kelimenin anlam ve köken bilgisi ile birlikte Kur‘ân‘da geçtiği ayetler de belirtilmiştir.

Anahtar kelimeler: *el-Muhezzeb*, Celâleddîn es-Suyûfî, Mu‘arrab, Kur‘ân.

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Yusuf BİLDİK	Numarası: 124209011002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Doğu Dilleri ve Edebiyatları / Arap Dili ve Edebiyatı	
	Danışmanı	Doç. Dr. Mahmut KAFES	
Tezin İngilizce Adı		SUYÛTÎ VE EL-MUHEZZEB FÎ MÂ VAKA‘A FÎ'L-KUR'ÂN MİNE'L-MUARRAB ADLI ESERİ	

SUMMARY

In this study, Jalaeddîn al-Suyûtî, who lived in Egypt IX/XV. century, his life, works and his work, *el-Muhezzeb fî mâ vaka‘a fî'l-Ḳur‘ân mine'l-mu‘arrab* in that examined foreign words in the Quran is subjected.

This study includes a introduction and two parts. After word exchange cross the languages was generally explained in the introduction, the condition of Arabic were indicated. In the first part, informations were given about Jalaeddîn al-Suyuti's life, literary personality, teachers, students and works. In the second part, the issue of whether the foreign words in the Qur'an and al-Suyûtî's work, *el-Muhezzeb fî mâ vaka‘a fî'l-Ḳur‘ân mine'l-mu‘arrab*, were examined. In this part, the method used in the work, utilized resources and the manuscripts of work were handled. Finally, with origin information and meaning of hundred and twenty-five words that are handled by Suyuti, words, which passed in the verses of Quran were examined.

Anahtar kelimeler: el-Muhezzeb, Jalaeddîn al-Suyûtî, Mu‘arrab, Quran.

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Bu çalışmada şu transkripsiyon sistemi kullanılmıştır:

آ, أ, ع : â	ي : î	و : û
ا : e,a	ي : i,1	و : u,o
ء : 'e	ع : 'e	
ب : b	ر : r	غ : ğ
ت : t	ز : z	ف : f
ث : s	س : s	ق : k
ج : c	ش : ŝ	ك : k
ح : ħ	ص : ŝ	ل : l
خ : ħ	ض : z	م : m
د : d	ط : t	ن : n
ذ : z	ظ : z	ه : h
		و : v
		ي : y

Bunun yanı sıra şu hususlara dikkat edilmiştir:

1. Harf- i tarif cümle başında da olsa küçük harfle gösterilmiştir. el- Hucce gibi.
2. Şemsî ve kamerî harfle başlayan kelimeler okudukları gibi yazılmıştır. el- Fevâid, et- Tezkire.
3. Arapçada izafet terkibi şeklinde gelen özel isimler bitişik yazılmıştır. Abdul- latîf, Abdulkerîm gibi.
4. Vasıl halinde iken kelimenin sonundaki i' râbı belirtilmiştir. Zehru'r- Rabî' fi'l- Meseli'l- Bedî' gibi.
5. Kelime sonundaki kapalı teler (ö) vakıf halinde a veya e, vasıl halinde ise açık olarak gösterilmiştir. Mukaddime, Ravzatu'l- Mucâlese gibi.

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
as.	: aleyhisselâm
b.	: bin, ibn
bkz.	: bakınız
b.y.y.	: basım yeri yok
c.c.	: celle celâluhu
Çev.	: Çeviren
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
H.z.	: Hazreti
nşr.	: neşreden
ö.	: ölüm
S.	: sayı
sas.	: sallallahu aleyhi ve sellem
şrh.	: şerh
SBE.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: tahkik
tsz.	: tarihsiz
Üni.	: Üniversitesi
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

DİLLER ARASI İLETİŞİM VE ARAPÇA'NIN DURUMU

İnsanoğlu var olduğu günden bu yana birbirine ve başka varlıklara hep ihtiyaç duymuştur. Özellikle hemcinsleri ile olan sosyal münasebet, insanın yaşamını sürdürebilmesi için kaçınılmazdır. Sosyal ve hareketli bir varlık olan insan sürekli iletişim halindedir. Bu iletişimi sağlayan en önemli vasıta dildir. Allah-u Teâlâ varlıklara, özellikle de insana sayısız nimetler bahşetmiştir. Dil onlardan biridir.

Dil, insanlar arasında iletişimi sağlayan doğal bir araç ve kendi içerisinde kuralları olan bir sistemdir. Bu kurallar, dilin devamını ve doğru şekilde kullanılmasını sağlayan kaidelerdir. Her canlı gibi dil de doğar, yaşar ve ölür. Yaşadığı sürece değişiklikler geçirir. Fakat bu değişiklikler, dilin kendi bünyesindeki kaidelere uygun olmalıdır. Dil, kendi yapısına uygun olmayan değişikliği kabul etmez. Normal bir müdahale, dilin gelişme yollarını açık tutmaktır.¹

Diller arası etkileme ve etkilenme sosyal ve insani bir gerçektir. Dillerin diğer dillerden kelime ödünç alması, beşeri bir olgudur. Hemen hemen her dil, komşu olduğu ya da temasta olduğu dili etkilemişveya ondan etkilenmiştir. Dillerin birbirlerini etkilemeleri ve birbirlerinden kelime alışverişinde bulunmaları beşeri ve sosyal bir olgudur.²

Bazı kavimler, dillerine hiçbir yabancı kelime girmediğini iddia eder fakat saf bir ırk olmadığı gibi saf bir dil de yoktur. Medeniyetlerin etkileşimi kanunu gereği, diller kendi aralarında kelime alışverişi yaparlar. Bir dilin hiçbir dilden etkilenmeyip saf, arı kalabilmesi için hiçbir toplum veya kültürle irtibat kurmaması gerekir ki insanın fitratı buna müsaade etmez.³

Diller de insanlar arasında yaşanan çekişme, birbirlerine üstün gelme gibi olguları yaşarlar. Yaşanan bu mücadelenin birçok nedeni vardır ama ikisi en önemlile-

¹ Küçükcalay, Hüseyin, *Kur'ân Dili Arapça*, Denizkuşları Matbaası, Konya, 1969, s. 13-14.

² Şâlih, Şuphi, *Dirasât fi fikhî'l-luğa*, Dâru'l-'ilmi'l-melâyîn, Beyrut, 1960, s. 314-315.

³ Bilâsî, Muhammed 'Alî, *el-Mu'arrab fi'l-Çur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-kutubi'l-vatanî, Bingâzî, 2001, s. 33.

ridir. Onlardan biri farklı bir dil konuşulan yabancı bir ülkede yaşamak, diğeri ise iki farklı dili konuşan toplulukların birbirlerine komşu olmalarıdır. Bir topluluğu, yabancı bir dilin konuşulduğu bir yerde yaşamaya iten sebepler genellikle, fetih, istila, savaş ve göçtür. Diller arası bu ilişki bir dilin diğeri galip gelerek eski ve yeni herkesin o dili konuşur hale gelmesi ya da birbirlerine üstünlük sağlayamayan iki dilin birlikte yaşaması şekline sonuçlanır. İki dili konuşan toplulukların ikisi de az gelişmiş bir yapıya sahipse, nüfus bakımından çok olanın dili diğeri galip gelir. Bunun tarihte örneği çoktur. Bir de aynı dil ailesinden olmayan iki dilden birinin diğeri galip gelmesi durumu vardır ki bu nadiren olur. Bazen de sayıca az olsalar bile galip olan halk, medeniyet, kültür ve edebiyat bakımından üstün ise, dili de galib gelir ve bu dil bütün halkın dili olur. Bunun da tarihte örneği çoktur.⁴

Netice olarak iki dil temas kurduğu zaman birbirinden etkilenmeleri kaçınılmazdır. Ya bir dil diğeri galip gelerek yok olmasına sebep olur, ya da birlikte yaşayarak birbirlerinden etkilenirler. Fakat üstün gelen dilin diğeri dilde etkin olabilmesi için çok uzun bir zaman dilimi gerekir. Hatta Rumların Fransa ve çevresini işgali miladi birinci yüzyılda iken, dilleri Lâtinçe'nin Salt diline üstünlüğünün görülmesi ve konuşulur duruma gelmesi dördüncü asrı bulmuştur.⁵

Bir dilin başka bir dil üzerindeki etkisi önce harflerinin telaffuzunun, sonra kelimelerinin telaffuzunun ve yapısının değişmesinde görülür. Buna karşılık dillerin cümle yapılarında genellikle bir değişiklik olmaz.⁶

Diğeri dillerde olduğu gibi Arapça da başka dillerden etkilenmiş ve kelime alışverişi yapmıştır. Daha önce de bahsedildiği gibi bu alışverişin en önemli etkileri diğeri toplumlarla yaşanan temaslarda görülmüştür. Bu konuda Hüseyin KÜÇÜK-KALAY şunları söylemiştir: *İlk olarak, Arap olmayanlarla Arapların çok yakından siyasi, iktisadi ve kültürel münasebetler kurmuş olmaları kuvvetli bir âmil olarak ileri sürülebilir. Zira çok eskiden Araplarla Ârâmiler arasında yakın ilişkiler kurulmuş ve iki dil arasında bir hayli kelime mübâdelesini gerçekleştirmiştir. Habeşlerle de aynısı vuku bulmuştur. İslâmiyetin zuhurundan sonra muhtelif hayat şartlarının ge-*

⁴Vâfi, 'Alî Abdulvâhid, 'İlmu'l-luğa, Dâru nahza, Kâhire, 2004, s. 229-246.

⁵Aynı eser, s. 232-233.

⁶Kafes, Mahmut, *Arapçaya Geçen Yabancı Kelimeler ve Arapçalaştırma Yolları (Muarrab ve Ta'rib)*, Aybil Yayınları, Konya, 2014, s. 68.

rektirdiği yeni yeni durumlar ortaya çıkmış ve isimlerini bile bilmediğimiz birçoğ kişi, Arapça olmayan pek çok kelimeyi adeta arapçalaştırarak kullanmıştır. Hatta bazılarının Arapça ile Farsça kelimelerden karışık beyitler söyledikleri rivayet edilir.⁷

Araplar İslâmiyetin doğuşunan sonra tebliğ amacıyla daha çok milletle karşılaşmıştır. Kur'ân'ın Arapça indirilmesi, sayıları az bile olsa Araplara karşılaştıkları milletlere karşı dil üstünlüğü sağlamıştır. Irak, Suriye, Mısır gibi bölgelerde kullanılan diller unutulup yerini Arapça almıştır. Buna rağmen İslâmi fetihler sırasında Arapça diğer dillerden etkilenmiş fakat yapısında büyük bir değişme yaşanmamıştır. Arapça'nın diğer dillerden aldığı kelimeler, günlük hayatta kullanılan eşya, giysi vs. isimleri ile sınırlı kalmıştır.⁸

Kültürel bakımdan üstün olan Arapların kurdukları bu temaslarda Arapça çok fazla etkilenmediğinden diğer dillere nispeten kelime alışverişi daha az olmuştur. Farsça, Rumca, Hintçe ve diğer dillerden geçen ve Arapça'da daha önce bilinmeyen kelimelerin çoğu ilaç, ziraat, alet, maden isimlerinden ya da dini ve edebi terimlerden oluşmaktaydı. Bu tür kelimelerin en çok geçtiği diller İbrânice ve Habeşçe idi.⁹

Diğer dillerle olan bu temasları sonucu Arapça'ya geçmiş sözcükler için şunları söylemek mümkündür:

a. Arapça'ya geçen yabancı kelimelerin sayısı, Arapça'dan diğer dillere geçen kelime sayısına göre daha azdır.

b. Diğer dillerden Arapça'ya geçen kelimeler çoğunlukla yemek, kıyafet, aletler, idari terimler gibi maddi konularla ilgili iken, Arapça'dan diğer dillere geçen kelimeler dini hükümler, ruhsal ve yaratılış gibi manevi konularla ilgilidir.

c. Arapça'ya geçen kelimeler eğer Arapça'da olmayan bir harf içeriyor veya vezni uymuyorsa değişiklik yapılarak kullanılmıştır.¹⁰

⁷ Küçükkalay, *a.g.e.*, s. 204.

⁸ Kafes, *a.g.e.*, s. 69-70.

⁹ Zeydân, Corcî, *Târihu'l-âdâbi'l-luğati'l-'arabiyye*, Dâru'l-hilâl, Kâhire, tsz., I, 37.

¹⁰ Mubârek, Muhammed, *Fıkhu'l-luğa ve şaşâişu'l-'arabiyye*, Dârul-fikr, Beyrut, tsz., s. 296-297.

BİRİNCİ BÖLÜM

CELÂLEDDİN ES-SUYÛTİ'NİN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. CELÂLEDDİN ES-SUYÛTÎ'NİN HAYATI

1.1.1. Celâleddîn es-Suyûfî'nin Yaşadığı Dönem

Suyûfî, IX/XV. asırda, Burci Memlûkleri¹¹ döneminde Mısır'da yaşamıştır. Mısır ve Şam bölgelerinin Osmanlı hâkimiyetine geçinceye kadar bu dönemin kargaşa, gerileme ve çöküş dönemi olduğu, bu sebeple sık sık yönetim değişikliği yaşandığı ve on üç hükümdar değiştiği bilinmektedir.¹²

Söz konusu dönemin sosyal yaşantısına baktığımızda araştırmacıların çoğuna göre bu dönem, fakirliğin, yoksulluğun ve kargaşanın hat safhada olduğu bir dönemdir. Kimse kimseden korkmuyor, isteyen istediğini yapabiliyordu.¹³ Halkın çoğunu Araplar oluşturmakla birlikte Kıptî, Yahudi, Rum, Ermeni ve Berberi azınlıklar da yaşamaktaydı. Bütün bu olumsuzluklar sebebiyle halk karamsar bir havaya bürünmüştü ve çaresizlik içindeydi.¹⁴

O dönemde ilmi hayat, hükümdarların da teşviki ile büyük bir gelişme göstermiş, te'lif ve tercüme türündeki bilimsel çalışmalar hız kazanmıştır. Dönemin göze çarpan en bariz özelliği, ilmi miras yoluyla intikal ettirmiş olan, el-Aşkalânî, el-Âşsarâî, el-Bakâî, el-'Irâkî, el-Erdebîlî gibi ailelerin orada yaşamış olmasıdır. Suyûfî, döneminde yaşamış olan bu ailelerin yetiştirdiği pek çok âlimden ders almıştır.¹⁵

Yine o dönemde birçok cami ve medrese inşa edilmiş, yıprananlar onarılmış veya tekrar yapılmıştır.¹⁶ Dersler cami, kütüphane, tekke, zaviye ve yeni inşa edilen medreselerde yürütülmüştür.¹⁷ Suyûfî, tedris hayatı bakımından oldukça verimli bir

¹¹ Memlûklüler ikiye ayrılır: 1. Bahrî (Türk) Memlûklü Devleti: Nil nehri çevresinde (648-784/1250-1382) yılları arasında hüküm sürmüş ve o dönem içerisinde on dört hükümdar tarafından idare edilmiş bir devlettir. 2. Burcî (Çerkez) Memlûklü Devleti: Türk Memlûklü Devleti yıkıldıktan sonra (784-923/1382-1517) yılları arasında hüküm süren bu devlette on üç hükümdar tarafından yönetilmiştir (bkz. Lahhâm, Bedi' es-Seyyid, *el-İmâmü'l-hâfiz Celâleddîn es-Suyûfî ve cuhûduhu fi'l-hadîs ve 'ulûmihi*, Dâru Kuteybe, Dimaşk, 1994, s. 21).

¹²Bedi' es-Seyyid, *a.g.e.*, s. 27-29.

¹³*Aynı eser*, s. 37; Tabba', İyâd Hâlid, *el-Hâfiz Celâleddîn es-Suyûfî, Ma'lemetü'l-'ulûmi'l-islâmiyye*, Dâru'l-kalem, Dimaşk, 1996, s. 23.

¹⁴Bedi' es-Seyyid, *a.g.e.*, s. 43.

¹⁵İyâd Hâlid, *a.g.e.*, s. 20-22.

¹⁶Mekrem, Abdul'âl Sâlim, *Celâleddîn es-Suyûfî ve eseruhu fi'd-dirâseti'l-luğaviyye*, Muessesetu'r-risâle, Beyrut, 1989, s. 56.

¹⁷Hamûde, Tâhir Süleymân, *Celâleddîn es-Suyûfî 'asruhu ve hayâtuhu*, el-Mektebu'l-islâmî, Beyrut, 1989, s. 59.

dönemgeçirmiştir. Haşşâbiyye,¹⁸ Şalâhiye,¹⁹ Şeyhûniye,²⁰ Maḥmûdiye²¹ ve Sultan Ḥasan²² medreseleri bu dönemde tedris faaliyetlerinin yürütüldüğü medreselerdir. Bunların yanı sıra ders halkalarının oluşturulduğu Saîd es-Sa‘dâ, Şeyhû, Baybarsiye hangahlarında,²³ Amr, İbn Tolûn ve Ezher camilerinde de ders okutulmaktaydı.²⁴

Suyûtî'nin döneminde yaşamış olan fıkıh, dil, nahiv, hadis, tarih, tıp ve aritmetik alanlarında ün yapmış birçok âlim vardır.²⁵ Suyûtî bu âlimlerin çoğunun hayatını *Naẓmu'l-ikyân fi a'yâni'l-a'yân* isimli eserinde ele almıştır.²⁶ eş-Şihâb el-Mansûrî (ö. 887/1482), İmâmu'l-Kâmiliye (ö. 874/1470), Bedreddîn el-Bulḳînî (ö. 890/1485), el-Aḳsârâî (ö. 880/1475), el-Bâ‘ûnî (ö. 880/1475), eş-Şeyḥ Ḥâlid el-Ezherî (ö. 905/1500), el-Uşmûnî (ö. 929/1523) bu dönemde yaşamış âlimlerden bazılarıdır.²⁷

Suyûtî, bu dönemdeki birçok âlimden ders okumuş, birçoğuna da ders okumuştur. Bunun yanında bazı muasırları ile de ateşli münakaşalarda bulunmuştur.

¹⁸Suyûtî'nin de ders verdiği bu medresede, Zeynuddîn Ebû Ḥafs, Şihâb b. el-Enşârî, Suyûtî'nin de hocası olan el-Bulḳînî gibi âlimler de ders okutmuştur (bkz. Mekrem, *a.g.e.*, s. 67-69).

¹⁹Selâhaddîn Eyyûbî zamanında inşa edilmiş olan bu medrese hakkında Suyûtî, “Medreselerin tâcı olarak bilinen bu medrese, İmam Şâfiî'nin kabrine yakın olma şerefi ile dünyanın en büyük medresesidir.” demiştir. Bu medresede Necmuddîn Hâbuşâni, Taḳıyyuddîn b. Daḳîḳ, Burhâneddîn es-Sincârî, el-Ḳalkaşendî, el-Ḳayâtî gibi âlimler ders okutmuş, Suyûtî de bu medresede öğrencilik yapmıştır. (bkz. Mekrem, *a.g.e.*, s. 69-70).

²⁰Seyfüddîn Şeyhu'l-Amr'ın inşa ettirdiği bu medresede Suyûtî, Muḥammed b. Mûsâ'dan ders okumuş ve babasının yerine fıkıh dersleri okutmuştur. Şu anda Kal‘a mahallesinde Şeyhûn Camii ismi ile mâ‘ruftur (bkz. Mekrem, *a.g.e.*, s. 70-71).

²¹Cemâleddîn Maḥmûd b. ‘Alî tarafından inşa ettirilen bu medrese şu anda Maḥmûd el-Kurdî Camii olarak bilinmektedir. Tarih kitapları Suyûtî'nin bu medresede ders okuduğuna dair bir bilgi vermese de Seḥâvi'ye göre Suyûtî'nin bu medrese ile bağlantısı kütüphanesinden eserleri için aldığı kitaplardır (bkz. Mekrem, *a.g.e.*, s. 71).

²²Sultan Ḥasan b. en-Nâsır Muḥammed b. Ḳalâvûn tarafından inşa ettirilen bu medrese Mısır'ın imar bakımından en büyük medresesidir. O dönemde dört mezhebin derslerinin de verildiği bir medresedir (bkz. Ḥamûde, *a.g.e.*, 60).

²³Hangah: Dervişlerin sohbet ve zikir için toplandıkları, bir süre ikamet ettikleri, bazen inzivaya çekildikleri mekânlar için kullanılan terim (bkz. Uludağ, Süleyman, Hankah, *DİA.*, XVI, 42-43).

²⁴Ḥamûde, *a.g.e.*, 59-73.

²⁵Mekrem, *a.g.e.*, s. 74.

²⁶Suyûtî, *Naẓmu'l-ikyân fi a'yâni'l-a'yân*, (thk. Philip Khuri Hitti), el-Mektebetu'l-ilmîyye, Beyrut, tsz.

²⁷Mekrem, *a.g.e.*, s. 75-81.

Burhâneddîn b. Alî b. Muhammed, en-Nâcî, es-Seḥâvî, İbnü'l-Kerkî Suyûtî'nin husumet yaşadığı âlimlerden bazılarıdır.²⁸

Şimdi toplumsal açıdan zor ve sıkıntılı bir dönem, fakat ilmi açıdan oldukça zengin bir dönemde yaşayan Suyûtî'nin hayatını ele alacağız:

Suyûtî'nin hayatı ve sosyal yönünün de ele alınacağı bu başlıkta doğumu, yetişmesi, ailesi, çocukları, öğrencileri, eserleri, ilmi, edebi kişiliği konularında onunla ilgili bilgi verilecektir.

1.1.2. Adı, Doğumu ve Ailesi

Adı, Abdurrahmân b. Kemâl Ebû Bekr b. Muhammed b. Sâbıkiddîn b. Faḥr Osmân b. Nâzıreddîn Muhammed b. Seyfiddîn Hıdr b. Necmiddîn Ebî's-Şalâh Eyyûb b. Nâsıreddîn Muhammed b. Şeyḥ Humâmuddîn el-Humâm el-Ḥudayrî el-Asyûtî et-Tolûnî'dir. Lakabı Celâleddîn, künyesi ise Ebû'l-Fazl'dır.²⁹

Babasının kendisine Abdurrahmân ismini vermesini, onun Allah'ın en sevdiği isimlerden biri olmasına veya İsrâfil'in adının Abdurrahmân olmasına ya da Hz. Ebûbekir'in oğlunun adının da Abdurrahmân olmasına bağlamaktadır. Ama ona göre asıl sebep, kendi babasının adının da Ebûbekir olmasıdır.³⁰

Ebu'l-Fazl künyesi ona, babasının arkadaşlarından ve hocalarından olan İzzeddîn el-Kinânî tarafından verilmiştir.³¹ Celâleddîn lakabını ise babası vermiştir.³²

Ataları Mısır'ın Asyût³³ şehrinde yaşadığı için es-Suyûtî, büyük dedelerinden biri Asyût'a gelmeden önce Bağdat'ın Hudayriye mahallesinde ikamet ettiğinden

²⁸Bedi' es-Seyyid, *a.g.e.*, s. 127-158; Ḥamûde, *a.g.e.*, s. 126-127.

²⁹Suyûtî, *Husnu'l-muḥâzara fi aḥbârı Mısır ve'l-Kâhire*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm), Dâru İhyâi'l-kutubi'l-arabiyye, Kâhire, 1967, I, 336; *et-Taḥadduş bi ni'metillâh*, (thk. Elizabeth Sartain), el-Matbaatu'l-'arabiyyetu'l-hadîse, Abbasiye, tsz., s. 5; *ed-Durru'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-Me'sûr*, (thk. Abdullah Abdu'l-Muhsîn et-Turkî), Merkezu hicr li'l-buhûsi ve'd-dirasâti'l-'arabiyye ve'l-islâmiyye, Kâhire, 2003, I, 3; Keḥḥâle, Ömer Rizâ, *Mu'cemu'l-mu'ellifin terâcimu muşannifi'l-kutubi'l-arabiyye*, Mektebetu'l-musennâ, Beyrut, tsz. V, 128; Özkan, Halit, Süyûtî, *DİA*, XXXVIII, 188; Abdullah, Abdulgani, *Mu'cemu'l-muerrihîn el-muslimîn hattâ'l-karni's-sânî aşera el-hicrî*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, 1991, s. 94.

³⁰Iyâd Ḥâlid, *a.g.e.*, s. 30.

³¹Suyûtî, *et-Taḥadduş*, s. 235; Bedi' es-Seyyid, *a.g.e.*, s. 70.

³²Suyûtî, *a.g.e.*, s. 235.

³³Asyut, Nil'in batı yakasında Kahire ile Asvan arasında yer alan verimli topraklara sahip bir şehirdir (bkz. Bilge, Mustafa, Asyût, *DİA*, III, 543).

Hudayrî nisbesi ile anılıyorsa da³⁴ kendisi *Husnu'l-muḥâzara* isimli eserinde *Hudayrî nisbemize gelince, Bağdat'ta Hudayriye adında bir mahalle olmasının dışında bu nisbe hakkında bildiğim bir şey yok. Güvendiğim birisi bana, babamın büyük dedesinin Arap olmadığını veya Doğu'dan bir yerden geldiğini işittiğini söyledi. Bu da bu nisbenin adı geçen mahalleden dolayı olduğunu gösteriyor demıştır.*³⁵

Tolûnî nisbesi ise Kahire'de civarında oturduğu meşhur cami İbn Tolûn'dan dolaydır. Bu camide hadis dersleri okutmuştur.³⁶

Suyûfî, 1 Recep 849/3 Ekim 1445'de Kahire'de doğmuştur.³⁷ Hasan b. Ḥalil el-Maḳdîsî, Suyûfî üzerine yazdığı eserinde onun babasının kütüphanesinde doğduğunu ileri sürmüştür. Babası, annesini bir kitabı getirmesi için oraya göndermiş ve doğum orada gerçekleşmiştir. Bu yüzden Celâleddîn es-Suyûti'nin künyelerinden biri de İbnu'l-kutub'tur.³⁸

O, büyük dedesi Humâmuddîn hakkında şunları söylemiştir: *Dedem, hal ve velâyet sahibi tasavvuf şeyhlerinden biridir. Önceleri yanlış bir hayat tarzı vardı. Bir hac yolculuğu sırasında ihrama girip lebbeyk Allahümme lebbeyk dediğinde gaibten lâ lebbeyke ve lâ sa'deyk sesini işitmiş, tevbe ederek hemen memleketine geri dönmüş. zühd ve ibadete yönelmiş, daha sonra tekrar hacca gitmiştir. Yine lebbeyk Allahümme lebbeyk deyince bu kez lebbeyke ve sa'deyk nidası ile karşılanmıştır.*³⁹

Babası, Kemâleddîn es-Suyûfî'dir. Suyûfî, babasının doğum tarihini kesin olarak bilmesede yaşadığı dönemi, 9./15. yy başları olarak belirtir.⁴⁰ Muhammed b. Abdurrahmân es-Seḥâvî, Kemâleddîn es-Suyûfî'nin doğum yılının 804/1402 olduğunu bildirir.⁴¹ Kemâleddîn es-Suyûfî Asyut'ta doğmuş ve öğreniminin ilk yıllarını burada geçirdikten sonra kadı vekilliğine getirilmiştir. İbn Ḥacer el-Asḳalânî'nin de

³⁴ Özkan, *a.g.e.*, 188.

³⁵Suyûfî, *Husnu'l-muḥâzara*, I, 336.

³⁶Bedi' es-Seyyid, *a.g.e.*, s. 70.

³⁷Suyûfî, *a.g.e.*, I, 336; *ed-Durru'l-menşûr*, I, 3; Keḥḥâle, *a.g.e.*, V, 128; Özkan, *a.g.e.*, s.188; Sartain, Elisabeth, *Celâleddîn es-Suyûfî Hayatı ve Eserleri*, Çev. Hasan Nureddin, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 14.

³⁸ Sartain, *a.g.e.*, s. 14.

³⁹Suyûfî, *Husnu'l-muḥâzara*, I, 336.

⁴⁰Suyûfî, *et-Taḥaddus*, s. 7

⁴¹Seḥâvî, Abdurrahmân, *eż-Zâv'u'l-lâmi li ehli'l-ḳarni't-tâsi'*, *Daru'l-cil*, Beyrut, tsz. XI, 72.

aralarında bulunduğu hocalardan ders almak üzere Kahire'ye gitmiş, eğitimini tamamladıktan sonra çeşitli camilerde görev yapmış ve fıkıh dersleri okutmuştur.⁴² Babası Kemâleddîn es-Suyûtî, 855/1451 yılı Safer ayında, Suyûtî beş yaşlarında iken vefat etmiştir.⁴³ Babasının zâtu'l-cenb (göğüs zarı iltihabı) hastalığından öldüğünü belirtmiştir.⁴⁴ Babası vefatından önce çocuğunun yetiştirilmesi ve büyütülmesi için gerekli parayı bırakmış ve bazı arkadaşlarından onu himayesine almalarını istemiştir. Suyûtî'nin hasımlarından biri olan Burhâneddîn b. el-Kerâkî (ö. 853/1449), Kemâleddîn'in öğrencilerinden birinin Suyûtî'yi kendi evinde, kendi parasıyla yetiştirdiğini iddia etmiş; ancak Suyûtî bu iddiaya şöyle cevap vermiştir: *Bahsi geçen şahıs (el-Kerâkî'nin bahsettiği öğrenci) beni himaye edenlerden biriydi ve babamın benim için bıraktığı paradan harcardı. Her ay annemden bu iş için ihtiyacı kadar para alırdı; harcanan para onun cebinden çıkmazdı. Ben, babamın bize miras bıraktığı evde annem tarafından büyütüldüm. Beni himaye edenlerden hiçbiri beni kendi evine almadı ve benim de onların parasına hiç ihtiyacım olmadı. Benimle ilgilenenlerin başında büyük Şeyh Kemâleddîn b. el-Humâm gelmektedir. Bu şahıs ona danışmadan bir harekette bulunmazdı.*⁴⁵

Bir müellifin annesinden ve eşlerinden bahsettiğine kaynaklarda pek rastlanmaz. Bu yüzden Suyûtî'nin annesi hakkında kaynaklar ayrıntılı bilgi vermemiştir. Bazı kaynaklar Suyûtî'nin annesinin Türk bir cariye olduğunu belirtir.⁴⁶ Suyûtî, kardeşleri ve çocuklarının da zâtülcenb (göğüs zarı iltihabı), tâun ve doğum sırasında ölüm gibi çeşitli sebeplerden dolayı vefat ettiklerini söylemiştir.⁴⁷

1.1.3. İnzivaya Çekilişi ve Vefatı

Suyûtî, hasetçileri ve sevmeyenleri tarafından çok büyük sıkıntılara maruz bırakılmıştır. Sultan Tomanbay ile arasındaki anlaşmazlık yüzünden Sultan, Suyûtî üzerinde bir nefret politikası izleyerek diğer düşmanlarının ona olan nefretini artır-

⁴² Sartain, *a.g.e.*, s. 12-13.

⁴³ Zirikî, Hayreddîn, *el-A'lam kâmusu't-terâcim li eşheri'r-ricâli ve'n-nisâi mine'l-Arab ve'l-musta'ribîn ve'l-musteşrikîn*, Daru'l-ilm li'l-melâyîn, Beyrut, 2002, III, 301; İbnu'l-İmâd, Şihâbuddîn Ebî'l-Felâh, *Şezerâtu'z-zehab fi ahbâri men zehab*, Daru İbni Keşîr, Beyrut, 1993, X, 75.

⁴⁴ Suyûtî, *et-Taḥaddus*, s. 10.

⁴⁵ Sartain, *et-Taḥaddus*, s. 15.

⁴⁶ Şehâvî, *a.g.e.*, IV, 65; Abdullah, Abdulgani, *a.g.e.*, s. 95.

⁴⁷ Suyûtî, *et-Taḥaddus*, s. 10.

mıştır. Hatta onun ölmesi için çaba sarf etmiştir.⁴⁸ Suyûfî kırk yaşlarına geldiğinde sıkıntılardan dolayı dünyadan elini eteğini çekmiştir.⁴⁹ Baybarsiye hankahı şeyhliği görevini bıraktıktan sonra Suyûfî, kitap te'lifine ve ibadete daha fazla zaman ayırmak için inzivaya çekilmiştir. Tarihçilerin belirttiğine göre, inzivaya çekildiği kırk yaşına kadar ilmi toplantılar ve 906/1501 yılına kadar yürüttüğü Baybarsiye hankahı şeyhliği dışında halk içine pek karışmamıştır.

İnzivaya çekilen Suyûfî, Kâhire'nin güneyinde Nil nehrinin ortasındaki Ravza adasında ikamet etmiştir. Ölümüne kadar oradan ayrılmayan Suyûfî, burada kaldığı sürece pencerelerini dahi açmadan kitap yazmaya ve ibadet hayatına devam etmiştir.⁵⁰ Talebesi eş-Şâzelî bu konuda şöyle demiştir: *Hocamız, kırk yaşını aştıktan sonra kendini tamamen ibadete verdi. Hayatını Allah'a adadı ve dünyadan ve insanlardan uzak durmaya başladı. Maaş aldığı vazifelerden de çekildi. Eserlerini gözden geçirmeye başladı. Hocalık yapmayı ve fetva vermeyi de bıraktı. Bu mesele ile ilgili et-Tenfîs bi'l-i'tizâr an terki'l-iftâ' ve't-tedris isimli eserini te'lif etti. Vefatına kadar da Ravza'dan hiç ayrılmadı.*⁵¹

Hayatının sonlarına doğru sol kolunda şiddetli bir şişlik oluşmuş, yedi gün süren bu rahatsızlığın ardından, 19 Cemaziyelevvel 911 (18 Ekim 1505) Cuma gecesi Ravza adasındaki evinde vefat etmiştir.⁵² Altmış bir yıl, on ay ve on sekiz gün ömür sürmüştür. Rivayetlere göre öldüğü sırada Yasin suresini okuyordu. Cenaze namazı, Ravza adasındaki Abârîkî camiinde (الأباريقي) Cuma namazına müteakip kılınmış, daha sonra yetişemeyenler için bir cenaze namazı daha kılınmıştır. Çok kalabalık bir katılım olmuştur. Öğrencisi eş-Şâzelî'nin dediğine göre izdihamdan dolayı çoğu insan tabutuna ulaşamamıştır. Babu'l-Kerâfe'nin dışında bulunan Kûşûn'un (قوصون) avlusuna defnedilmiştir. 8 Recep 911 (5 Aralık 1505) yine bir Cuma günü Şam Emevi camiinde Suyûfî için gıyabî cenaze namazı kılınmıştır.⁵³

⁴⁸Iyâd Hâlid, *a.g.e.*, s. 435.

⁴⁹Hamûde, *a.g.e.*, s.105.

⁵⁰Iyâd Hâlid, *a.g.e.*, s. 435-436.

⁵¹Sartain, *a.g.e.*, s. 59.

⁵²Bedî' es-Seyyid, *a.g.e.*, s. 82; Hamûde, *a.g.e.*, s. 119.

⁵³Iyâd Hâlid, *a.g.e.*, s. 436-437.

1.2. İLMİ HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Suyûtî, ailesinin ve çevresinin ilme olan ilgisinden dolayı küçük yaşlarda ilim tahsil etmeye başlamıştır. Babası vefat ettiğinde Kuran-ı Kerim’i Tahrir suresine kadar ezberlemiştir.⁵⁴ Onun ilk hocası, ilimde mertebe sahibi olan babasıdır.⁵⁵

Babası vefatından önce onu arkadaşlarına emanet etmiştir. Suyûtî’nin en önemli iki hâmisinden biri İbnu’l-Humâm (ö. 861/1457),⁵⁶ diğeri ise hocası Celâleddîn el-Maḥallî (ö. 864/1459)’dir.⁵⁷ Sekiz yaşına gelmeden Kuran’ı Kerim’i tamamen hıfzetmiştir. Daha sonra İbn Daḳîḳ el-‘Iyd (ö: 702/1303)’in *Umdetu’l-ahkâm*’ını, en-Nevevî (ö. 676/1278)’nin *Minhâcu’t-tâlibîn*’ini, İbn Mâlik (ö.672/1274)’in *el-Elfiye*’sini, Beyzâvî (ö. 685/1286)’nin *Minhâcu’l-vuşûl*’ünü ezberlemiştir.⁵⁸ İlk üç eserden el-Bulḳînî (ö. 868/1464), Şerefuddîn el-Munâvî (ö. 871/1467), el-Kinânî (ö. 876/1472), el-Aḳsârâî (ö. 880/1475) ve devrin başka âlimleri tarafından imtihan edilmiş ve onlardan icazet almıştır.⁵⁹

Dönemin çeşitli âlimlerinden fıkıh ve nahiv dersleri okuyan Suyûtî, ferâiz (miras hukuku) âlimlerinden birisi olan Şihâbuddîn eş-Şârmesâhî’den de ferâiz ve matematik dersleri almıştır. Şemsuddîn Muhammed b. Mûsâ’dan Müslim’in *Sahih*’ini, sonundan az bir kısmı hariç Kadı İyaz’ın *Şifâ-i Şerîf*’ini ve daha önce ezberlediği İbn Mâlik’in *Elfiye*’sini okumuştur. 866/1462 yılında hocasından bu kitapları okutabileceğine dair icazet almıştır. Yine bu dönemde aynı âlimden İbn Hâcib’in *Kâfiye*’sini, İbn Ebî Şeybe’nin *Muşannef*’ini, *İsâğûcî* adlı eserin mukaddimesini, *Kâfiye*’nin şerhini ve Sîbeveyhî’nin *el-Kitab*’ının bir kısmını okumuştur.⁶⁰

865/1461 yılında Suyûtî hocası el-Bulḳînî’den babası (Sirâcuddîn Ömer el-Bulḳînî) nın kitabı *et-Tedrib fi’l-fikh*’ın, Kazvinî’ye ait *el-Hâvî’s-şagîr*’in, en-Nevevî’ye ait *el-Minhâcu’t-tâlibîn* ve *Ravzâtu’t-tâlibîn*’in, eş-Şirâzî’nin *et-Tenbîh*’iyle ez-Zerkeşî’nin *et-Tekmile*’sinin bir kısmını okumuştur. 866/1462 yılında

⁵⁴ İbnu’l-‘Îmâd, *a.g.e.*, X, 75.

⁵⁵ Mekrem, *a.g.e.*, s. 104.

⁵⁶ İbnu’l-‘Îmâd, *a.g.e.*, X, 75.

⁵⁷ Özkan, *a.g.e.*, s.188.

⁵⁸ Suyûtî, *et-Taḥaddus*, s. 236; *Husnu’l-muḥâzara*, I, 336. İbnu’l-‘Îmâd, *a.g.e.*, X, 75.

⁵⁹ Suyûtî, *et-Taḥaddus*, s. 236; İbnu’l-‘Îmâd, *a.g.e.*, X, 75.

⁶⁰ Suyûtî, *et-Taḥaddus*, s. 236-238.

el-Bulķînî Suyûtî'ye yukarıda ismi geçen eserleri okutup fetva verebileceğine dair icazet vermiştir. 866/1462 yılında ilk eseri olan *Şerhu'l-isti'âze ve'l-besmele*'yi on yedi yaşında iken te'lif etmiş ve hocasına sunmuştur. el-Bulķînî'de bu esere bir takriz yazmıştır. Hocası vefat edinceye kadar ondan fıkıh dersi almaya devam etmiştir ve vefatı üzerine oğlundan ders almaya başlamıştır.⁶¹

İlim tahsil etmeye devam eden Suyûtî yine aynı dönemde Şerefuddîn el-Munâvî'den fıkıh ve tefsir kitapları okumuş,⁶² dini ilimler ve Arapça dersleri almıştır⁶³ Tâkıyyuddîn eş-Şumunnî'den dört yıl süre ile hadis ve Arapça dersleri okumuştur. Ders süresi içerisinde hocası onun, *Şerhu Elfiye* ve *Cem'u'l-cevâmi* isimli eserlerine birer takriz yazmıştır. Seyfeddîn Muhammed b. Muhammedel-Hanefî'den Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ı başta olmak üzere *Şerhu Şuzûru'z-zehab* ve *Telhîşu'l-miftâh* gibi önemli eserleri okumuştur.⁶⁴

Suyûtî, hocaların hocası diye bahsettiği Muhyiddîn el-Kâfiyecî (ö. 879/1474)'den de tefsir, hadis, Arapça ve meânî ilimlerini okumuştur. Yine ondan *el-Keşşâf*, *Muġni'l-lebîb*, *et-Telvîh*, Kâdı Beyzâvî'nin tefsiri ve daha başka kitaplar da okumuş, hocası bu kitapları okuması için ona icazet vermiştir.⁶⁵ Babasının arkadaşı ve kendisine Ebu'l-Fazl lakabını veren hocası el-Kinâni'den İbnu's-Sebkî'nin *Cem'u'l-cevâmi*', İbn Hâcib'in *Muhtaşar*'ını ve çeşitli kitaplar okumuştur.⁶⁶

Suyûtî, bunların dışında İsmâ'îl b. es-Sibâ', 'İzzuddîn el-Mîkâtî, Muhammed b. İbrâhim eş-Şirvânî, Tâkıyyuddîn Ebûbekr eş-Şâdî el-Haşkâfî'den de kısa süreli dersler okumuş ve okuduğu kitaplar için kendisine icazet verilmiştir.⁶⁷

Çok yoğun bir öğrenim dönemi geçiren Suyûtî, haftalık programını şu şekilde anlatmaktadır: *Cumartesi, pazartesi ve perşembe günleri sabahtan öğleye kadar Bulķînî'nin derslerine giderdim. Öğleden ikindiye kadar da eş-Şumunnî'nin derslerine katılırdım. Pazar ve salı günleri erkenden Şeyh Seyfuddîn'in derslerine giderdim.*

⁶¹Suyûtî, *et-Taḥaddus*, s. 238-239; *Husnu'l-muḥâzara*, I, 337.

⁶²Suyûtî, *et-Taḥaddus*, s. 242; İbnu'l-İmâd, *a.g.e.*, X, 75.

⁶³ Abdullah, Abdulġanî, *a.g.e.*, s. 96.

⁶⁴Suyûtî, *et-Taḥaddus*, s. 242; *Husnu'l-muḥâzara*, I, 337.

⁶⁵Suyûtî, *et-Taḥaddus*, s. 243; *Husnu'l-muḥâzara*, I, 337.

⁶⁶Suyûtî, *et-Taḥaddus*, s. 244.

⁶⁷*Aynı eser*, s. 245.

*Bu iki gün ve Çarşamba günleri öğle sonları Şeyh Muhyiddîn el-Kâfiyeci'nin derslerine devam ederdim.*⁶⁸

Öğrenim hayatının çoğu bu çevrede geçen Suyûfî çocukluğundan itibaren gerek babası ile gittiği ders halkaları olsun, gerekse babasından sonra onunla ilgilenen hocalarının vasıtası ile olsun birçok âlimden ders okumuştur. Eser te'lif etmediği alan neredeyse yok denecek kadar az olan ve ilmi bir donanıma sahip olan Suyûfî, bu birikimini şüphesiz hocalarına borçludur. Çoğunluğu Şeyhûniye medresesinde⁶⁹ ders vermiş olan bu âlimler dönemlerinin meşhurları ve sahalarının uzmanıdır.

Suyûfînin yaşadığı dönem, İslâmi ilimlerin her alanında yetişmiş, âlim ve mütefekkirlerin çok sayıda yaşadığı bir dönemdir. Bu konuda çok şanslı olan Suyûfî, döneminin birçok değerli âliminden ders almıştır.⁷⁰ Öğrencilerinden Muhammed b. Alî ed-Dâvûdî, Suyûfî'nin hocalarının sayısının elli bir olduğunu söylemiştir.⁷¹ *Husnu'l-muhâzara* isimli eserinde kendisi, hocalarının sayısının yaklaşık yüz elli kadar olduğunu belirtmiştir.⁷²

1.2.1. Hocaları

Suyûfî, hocalarını dört tabakaya ayırmıştır. Fahr b. Neccâr, ed-Dimyâtî, eş-Şirâzî gibi âlimlerden rivayette bulunanları birinci tabaka olarak zikretmiştir. İkinci tabakada el-Bulkînî, Ebu'l-Fazl el-İrâkî'den, üçüncü tabakada İbnu'l-Kuveyk ve el-Buceylî'den, dördüncü tabakada ise Ebu Zur'a el-İrâkî ve İbnu'l-Cezrî'den rivayette bulunan âlimleri zikretmiştir.⁷³

Suyûfî, bizzat kaleme aldığı *Mu'cemu's-şuyûhu'l-kebîr (Hâtibu'l-leyl ve cârifu's-seyl)* ve *el-Mu'cemus's-şagîr (el-Muntekâ), el-Muncem fi'l-mu'cem* adlı eserlerinde ders aldığı hocalarını tanıtmıştır. İlk iki eserin varlığı tespit edilememiştir. Sa-

⁶⁸*Aynı eser*, s. 240-241.

⁶⁹ Bu medreseyi Emîr Seyfuddîn Şeyhû'l-Amrî 757 yılında inşa ettirmiştir. Şu anda Kalâ' mahallesinde Şeyhûn Camii ismi ile mâ'ruftur (bkz. Mekrem, *a.g.e.*, s. 70).

⁷⁰Bedi' es-Seyyid, *a.g.e.*, s. 109.

⁷¹Zehebî, Muhammed Huseyin, *et-Tefsîr ve'l-mufessirîn*, Mektebetu Vehbe, Kahire 2000, I, 180.

⁷²Suyûfî, *Husnu'l-muhâzara*, I, 339.

⁷³Hamûde, *a.g.e.*, s. 97.

dece *el-Muncem* adlı eser günümüze ulaşmıştır. Bu eserinde kendilerinden hadis rivayet ettiği yüz doksan beş hocasını tanıtmıştır.⁷⁴

Suyûtî'nin hocalarından bazıları sadece derslerine gidip geldiği veya çok az derslerine katıldığı âlimler iken, bazıları da Kâfiyecî, Şumunnî, Şârmesâhî, el-Bulķînî, el-Munâvî gibi kendisinde büyük etki bırakan ve ilmi kişiliğini oluşturan âlimlerdir.⁷⁵

Kaynaklarda yaygın şekilde zikredilen bazı önemli hocaları tam adları ve ölüm tarihleriyle birlikte şunlardır:

1.2.1.1. İbn Hacer el-‘Asķâlânî (ö. 876/1472): Ahmed b. İbrâhîm b. Naşrullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Ebî'l-Feth b. Hâşim b. İsmâîl b. Naşrullah b. Ahmed el-Kinânî el-‘Asķâlânî’dir.⁷⁶

1.2.1.2. Sirâcuddîn el-Bulķînî (ö. 868/1464): Şâlih b. Amr b. Reslân b. Naşîr b. Şihâbuddîn b. Abdulhâlik b. Muhammed el-Kinânî el-Bulķînî’dir.⁷⁷ Kâhire’de vefat etmiştir.⁷⁸

1.2.1.3. Şerefuddîn el-Munâvî (ö. 871/1467): Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Muhammed el-Munâvî el-Mısrî eş-Şâfî’dir.⁷⁹

1.2.1.4. Taķıyyuddîn eş-Şumunnî (ö. 872/1468): Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Muhammed Yahyâ eş-Şumunnî’dir.⁸⁰

1.2.1.5. Muķyiddîn el-Kâfiyecî (ö. 879/1475): Muķyiddîn Muhammed b. Süleymân b. Sa’d b. Mes‘ûd er-Rûmî’dir.⁸¹

1.2.1.6. Seyfuddîn el-Ħanefî (ö. 881/1477): Muhammed b. Muhammed b. Amr b. Kutluboĝa el-Ħanefî en-Naĥvî’dir.⁸²

⁷⁴Suyûtî, *el-Muncem fi'l-mu‘cem*, (thk. İbrâhîm Bâcis Abdulmecid), Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1995.

⁷⁵Iyâd Ħâlid, *a.g.e.*, s. 47.

⁷⁶Suyûtî, *Husnu'l-muĥâzara*, I, 484; Seĥâvî, *a.g.e.*, I, 205.

⁷⁷*Aynı eser*, III, 312.

⁷⁸Ħamûde, Tâhir Süleymân, *a.g.e.*, s. 99; Seĥâvî, *a.g.e.*, III, 314.

⁷⁹Seĥâvî, *a.g.e.*, X, 254.

⁸⁰Bedi‘ es-Seyyid, *a.g.e.*, s.113.

⁸¹Ħamûde, *a.g.e.*, s. 101.

⁸²*Aynı eser*, s. 116.

1.2.1.7. Şemsuddîn el-Ḥanefî (ö. 867/1463): Muhammed Sa'd b. Ḥalîl el-Merzubânî el-Ḥanefî, İbn Sa'deddîn ismi ile meşhurdur.⁸³

1.2.1.8. Celâluddîn el-Maḥallî (ö. 864/1460): Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Muhammed eş-Şâfiî

1.2.1.9. Şihâbuddîn eş-Şârmesâhî (ö. 865/1461):el-Hâsib el-Farazî Ahmed b. Alî b. Ebî Bekr eş-Şârmesâhî.

1.2.1.10. İzzuddîn el-Kinânî (ö. 876/1472): Ebû'l-Berekât Ahmed b. İbrâhîm b. Nasrullah el-Kinânî.

1.2.1.11. Fahruddîn el-Maḥdisî (ö. 877/1473): Osmân b. Abdullâh b. Osmân eş-Şâfiî.

1.3.1.12. 'İzzuddîn el-Mîkâtî (ö. 876/147): Abdulazîz b. Muhammed el-Vefâî el-Mîkâtî.

1.3.1.13. Şemsuddîn el-Bânî (ö. 885/1480): Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kâhirî eş-Şâfiî.⁸⁴

Suyûtî'nin derslerine devam ettiği veya bir vesile ile kendilerinden ders okuduğu kadın hocaları da bulunmaktadır. Âsiye b. Cârullâh (ö. 873/1469), Âmine b. Mûsâ (ö. 860/1456), Elif b. el-Cemâl Abdullah (ö. 879/1475), Ummu'l-Ḥayr b. Yûsuf, Ümmü'l-Hânî b. Ebî'l-Kâsım (ö. 879/1475), Hatîce b. Ahmed (ö. 889/1484), Zeyneb b. İbrâhîm (ö. 879/1475), Sâre b. Muhammed (ö. 869/1465), Safiyye b. Yâkût (ö. 872/1468) bunlardan bazılarıdır. İyad Ḥâlîd Suyûtî'nin kırk iki kadın hocasının ismini zikretmiştir.⁸⁵

1.2.2. Talebeleri

Din, dil ve edebiyat alanlarında pek çok eser vermiş olan Suyûtî'nin âlim ve fazilet sahibi insanlardan birçok talebesi olmuştur. Sayıları konusunda ihtilaf vardır.

⁸³ *Aynı eser*, s. 109.

⁸⁴ Bedi' es-Seyyid, *a.g.e.*, s. 117-120.

⁸⁵ İyad Ḥâlîd, *a.g.e.*, s. 65-68.

Iyad Hâlid eserinde Suyûfî'nin kırk sekiz talebesini zikretmiştir.⁸⁶ Onlardan bazıları şunlardır:

1.2.2.1. el-‘Allâme Hasan b. Alî Bedreddîn el-**Ķîmirî** (ö. 885/1480)⁸⁷

1.2.2.2. el-MuĶr‘i Amr b. Ķâsım b. Muhammed el-Enşârî Sirâcuddîn en-Neşşâr (ö. 938/1532): Suyûfî'nin derslerine yirmi yıldan fazla devam etmiş, çeşitli alanlarda kitaplar okumuştur. Ona ait *el-Bedru'l-munîr fî şerhi't-teysîr* ve *el-Budûru'z-zâhire fî'l-Ķirâati'l-aşera el-mutevâtire* adlı iki eser vardır.⁸⁸

1.2.2.3. Şerefuddîn Ķâsım b. Amr ez-Zevâvî el-MaĶribî (ö. 927/1521)⁸⁹

1.2.2.4. Şemsuddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî eş-Şâmî (ö. 942/1536)⁹⁰

1.2.2.5. Abdulkâdir b. Muhammed eş-Şâzelî eş-Şâfîî el-Mışrî (ö. 935/1529)⁹¹

1.2.2.6. Şemsuddîn Ebu'l-Hasen Muhammed b Alî ed-Dâvûdî (ö. 945/1539)⁹²

Asrının önde gelen muhaddislerinden olan ed-Dâvûdî, Suyûfî'nin *Lebbu'l-lebâb fî tehzîbi'l-ensâb* adlı kitabına ve es-SubĶî'nin *Tabakâtu't-şafiyyîn* kitabına zeyl yazmıştır.⁹³ Ayrıca ona ait *Tabâkatu'l-mufessirîn* ve *Tercemetu'l-hâfiz es-Suyûfî* adlı iki kitap daha bulunmaktadır. Kahire'de vefat etmiştir.⁹⁴

1.2.2.7. Seyyid Yûsuf b. Abdullah Cemâluddîn el-Huseynî el-Ermeyûnî (ö. 957/1550)⁹⁵

1.2.2.8. Şeyh Süleymân el-Huzayrî al-Mışrî eş-Şâfîî (ö. 961/1554)⁹⁶

1.2.2.9. Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Alî el-AlĶamî (ö. 963/1556)⁹⁷

⁸⁶*Ayni eser*, s. 409-424.

⁸⁷*Ayni eser*, s. 413.

⁸⁸Bedi' es-Seyyid, *a.g.e.*, s.170.

⁸⁹Iyâd Hâlid, *a.g.e.*, s. 417; İbnu'l-‘İmâd, *a.g.e.*, X, 213.

⁹⁰Iyâd Hâlid, *a.g.e.*, s. 423; İbnu'l-‘İmâd, *a.g.e.*, X, 353-355.

⁹¹Bedi' es-Seyyid, *a.g.e.*, s.171.

⁹² Iyâd Hâlid, *a.g.e.*, s. 420

⁹³Bedi' es-Seyyid, *a.g.e.*, s.171.

⁹⁴Iyâd Hâlid, *a.g.e.*, s. 420-421.

⁹⁵*Ayni eser*, s. 424.

⁹⁶*Ayni eser*, s. 414.

⁹⁷Bedi' es-Seyyid, *a.g.e.*, s. 172.

Suyûfî, küçük yaşlarda başladığı ilim yolculuğunu yine genç yaşta icazetle tamamlayarak toplumda önemli bir yer edinmiştir. 876/1472 yılında ilk eserini te'lif ettiğinde döneminin önde gelen âlimleri arasına girmeye adım atmıştır. Hayatı boyunca kazandığı bu itibarı toplumdaki etkisini artırarak devam etmiştir. Onun hayatı boyunca yaşadığı bazı olaylar bize toplumdaki yerini göstermektedir. Bunlardan bir tanesi 875/1471 yılında vuku bulan İbnu'l-Fârid'in sözleri hakkında yaşanan tartışmadır. Muhyiddîn el-Kâfiyecî, Kâsım b. Kutluboğa, Bedruddîn b. el-Ġarsî, Necmuddîn Yahyâ b. Hacî gibi âlimlerin de bulunduğu, İbnu'l-Fârid'i savunan grubun arasında yer alarak toplumda saygınlık kazanmıştır. Hocası el-Kâfiyecî gibi İbnu'l-Fârid'e bir risale yazmıştır. Bu olay bize Suyûfî'nin genç yaşlardan itibaren ilim çevresinde saygın bir yer edindiğini göstermektedir.⁹⁸

Suyûfî, yaşadığı dönemin ileri gelen âlimlerinden biri olmuştur. Bunun sebebi, devrin halifesine olan yakınlığı,⁹⁹ Mısır'da o dönem için en önemli denebilecek görevleri üstlenmesi,¹⁰⁰ verdiği fetvaların birçok ülkede itibar görüp yayılması,¹⁰¹ pek çok alanda yazdığı eserleri,¹⁰² kendilerinden ders okuduğu hocaları ve yetiştirdiği öğrenciler sayılabilir.

1.2.3. Seyahatleri

İlim aşkıyla terki diyar edip seyahatlerde bulunmak ilim var olduğu andan bu yana yapılmaktadır. Suyûfî de ilim tahsili için yolculuk etmiş, kısa süreli ve sadece iki kez gerçekleştirdiği seyahatinde birçok âlimden ders okumuş ve icazet almıştır. Bu yolculukları şuralara yapmıştır.

1.2.3.1. Hicaz Yolculuğu

Suyûfî, 869/1465 yılında hac farizasını yerine getirmek için Hicaz'a gitmiştir. Bu seyahatiyle ilgili olarak *haccettiğimde, fıkıh konusunda Sirâcuddîn el-Bulķînî'nin*

⁹⁸*Aynı eser*, s. 122-123.

⁹⁹*Aynı eser*, s. 165.

¹⁰⁰Iyâd Hâlid, *a.g.e.*, s. 425-431.

¹⁰¹Bedi' es-Seyyid, *a.g.e.*, s. 163.

¹⁰²Mekrem, *a.g.e.*, s. 187-303.

mertebesine, hadis konusunda da el-Hâfiz İbn Hacer'in mertebesine ulaşabilmek için dua edip zezem suyundan içtim, demiştir.¹⁰³

Suyûtî daha sonra Hicaz bölgesinin âlim ve faziletli şahsiyetleri ile görüşmüştür. Orada *Şerhu't-teshîl* ve *Hâşiyetü't-tevzîh* isimli eserlerin müellifi Muhyiddîn Abdulkâdir b. Ebî'l-Kâsım (ö. 880/1476) ile görüşmüş, ondan *Şerhu'l-Elfiye* dersleri almıştır.¹⁰⁴ Ardından Necmuddîn Taqıyyuddîn Muhammed b. el-Mekkî (ö. 885/1480) ile görüşmüş ve ondan hadis rivayeti için icazet almıştır. Yine bu yolculuğu sırasında babasının öğrencisi olan ve daha önce yirmi yıl kadar küslük yaşadığı Şafî kadısı Burhâneddîn İbrâhîm b. Nureddîn el-Mahzûnî ile görüşüp eserlerini ona göstermiştir.¹⁰⁵

Suyûtî bu yolculuğu sırasında birçok eser de te'lif etmiştir. En önemlisi bu yolculuktaki kazanımlarını topladığı kitabı *en-Nahletu'z-zekiyye fî rihleti'l-Mekkiyye* adlı eseridir. Nahiv, meâni, bedi', aruz ve tarih konularını içeren *en-Nefhatu'l-miskiyye ve'n-nefhatu'l-Mekkiyye* adlı eserini ve *Elfiyye* nin manzum şekliyle muhtasarını da bu esnada te'lif etmiştir.¹⁰⁶

1.2.3.2. Mısır Yolculuğu

Suyûtî Hicaz yolculuğundan memleketine döndükten sonra yine aynı yıl Mısır'ın değişik yerlerine yolculuğa çıkmıştır. Bu yolculuğunda Mısır'ın Dimyat ve İskenderiye şehirlerine gitmiş, bu yolculuk esnasında gittiği yerlerin önemli âlimleriyle bir araya gelmiştir. Kendisinden ders okuyan ve icazet isteyenler olmuştur. Celâluddîn Muhammed es-Semnûdî, Şihâbuddîn Ahmed el-Cedîdî, Şemsuddîn Muhammed el-Menzilî, Şemsuddîn Muhammed el-'Aţâî ve İzzuddîn b. Abdusselâm el-İskenderî onlardan bazılarıdır. Suyûtî, bu yolculuğunda '*Uşâriyât* isimli eserini yazmış ve görüştüğü âlimlere okutmuştur. Bu yolculuktan edindiği birikimi *el-İğtibât fî'r-rihleti ile'l-İskenderiye ve Dimyât* adlı eserinde toplamıştır.¹⁰⁷

¹⁰³Suyûtî, *Husnu'l-muhâzara*, s. I, 338.

¹⁰⁴Iyâd Hâlid, *a.g.e.*, s. 41-42; Bedi' es-Seyyid, *a.g.e.*, s. 122.

¹⁰⁵ Suyûtî, *et-Taḥaddus*, s. 80.

¹⁰⁶*Aynı eser*, s. 79.

¹⁰⁷*Aynı eser*, s. 83-84; Iyâd Hâlid, *a.g.e.*, s. 43-44.

Suyûfî'nin şahsi ve ilmi kişiliği kadılık, şeyhlik, müderrislik gibi birçok görev üstlenmesine imkân sağlamıştır. Üstlendiği başlıca görevler ve yerleri şunlardır:

1.2.4. Üstlendiği Görevler

1.2.4.1. Müderrislik

Daha öncede belirtildiği gibi ilmi bir çevrede yetiştiği için küçük yaşlarda ilimle meşgul olmaya başlamış ve genç yaşta hocalarından icazet almıştır. İlk olarak Şemsuddîn es-Sîrâmî'den 866/1462 yılında Arapça tedrisi için icazet almış ve aynı yıl el-Bulkînî'den fetva, müderrislik ve fıkıh dersleri icazeti almıştır.¹⁰⁸ Ders vermeye nasıl başladığını kendisi şöyle anlatmıştır:

Şeyhü'l-İslâm (Alemuddîn el-Bulkînî) bana icazet verdiğinde, kendisinden ders vermek için izin istedim ve ilk derse adet olduğu üzere kendisinin de teşrif etmesini rica ettim. Beni kırmadı ve gelebileceği günün tarihini verdi. Fetih sûresinin ilk ayetleriyle ilgili meselelere dair o dönemdeki ilmi yeterliliğim nispetinde bir metin oluşturdum. İmam Şâfiî'nin risalesinin mukaddimesini, şeyhimizin babasının, ağabeyinin ve kendisinin Amr b. Âs Camii'ndeki Haşşâbiye derslerinde yapageldiği üzere teberrüken okumak için metne dâhil ettim. Yakınlarıma dersime Şeyhu'l-İslâm'ın teşrif edeceğini bildirdim; ancak beni kıskananlar bana inanmadı. İmam Şâfiî'nin türbesini ziyaret edip muvaffakiyetim için dua ettim. 867/1463 senesinin Zilkade ayının dokuzuncu gününde (26 Temmuz 1463), Şeyhü'l-İslâm Alemüddîn el-Bulkînî, oğlu, üvey oğlu, kadı vekilleri ile birlikte pek çok âlim, talebe hatta hasetçilerim ve düşmanlarım camiye doldurdu. Şeyhü'l-İslâm tahiyetü'l-mescit namazını kıldırırken, onun hemen arkasındaki safta bulundum, sarığı gözlerimin önüne geliyordu. Hoca nerede diye sordu. Biri burada dedi. Yanına çağırıp beni sağına oturttu. Üvey oğlu kadı Selâhaddîn ise solunda oturuyordu. Burada Kur'an var mı diye sordu ve başka biri hayır dedi. Tebareke, İhlâs, Felâk ve Nâs surelerini okuduktan sonra dua etti. Ondan sonra izninizle dedim ve başlayın dedi. İmam Şâfiî'nin risalesinin mukaddimesiyle başladım. Memnun oldu ve beğendi. Sonra Fetih suresinin ilk ayetlerini okudum onu da beğendi. Sonra derse başladım.¹⁰⁹

¹⁰⁸Bedi' es-Seyyid, a.g.e., s. 161; Suyûfî, *et-Taḥaddus*, s. 239.

¹⁰⁹Sartain, a.g.e., s. 27-28; Suyûfî, *et-Taḥaddus*, s. 239-240.

Suyûfî Tolûn Camiinde hadis dersleri okutmuş, Şeyhuniye camiinde de ders vermiştir. Birçok âlim ve fazıl kişinin kendisine talebelik yaptığı Suyûfî kırk yaşlarında inzivaya olan meyli nedeniyle derslere fazla devam etmemiştir.¹¹⁰

1.2.4.2. Kadı Vekilliği

Suyûfî, halife el-Mütevekkil Alâllah devrinde onun görevlendirmesi ile 902/1497 yılında kadı vekili olmuştur. Başta Mısır olmak üzere birçok bölgeyi içine alan bu görevde kadıya vekâlet etmiştir. Halife, onu dört mezhebin kadılarının üstünde baş kadı olarak görevlendirmiştir. Mısır'da böyle bir uygulama daha önce Eyyübîler döneminde görüldüğünden diğer kadılar tarafından kabul görmemiştir.¹¹¹

Bu görevlerin dışında Sehâvî'nin kaydettiğine göre Şam vekili Berkûk'un Bâbu'l-Karâfe'de bulunan türbesinde şeyhlik yapmıştır.¹¹² Talebesi eş-Şâzeli bu görevin tarihini 875/1471 olarak vermiştir.¹¹³

1.2.4.3. Müftülük/Kadılık

Suyûfî bu görevine hac dönüşü başlamıştır. Ona soru soranlar İslam âleminin çeşitli bölgelerinden olduğu için, fetvaları çok geniş alanlara yayılmıştır.¹¹⁴ Kendisi bu durumu *871/1467 yılında fetva vermeye başladım. Verdiğim fetvaların sayısını ancak Allah bilir. Verdiğim bütün fetvaları muasırlarımla yaşadığım ihtilaflı konular hariç bir araya topladım. Yazarken sadece doğruya bağlı kaldım. Her konuda bir eser yazdım ve sayısı elli biri geçti. Bunları iki ciltte topladım. Şu an fetvalarım üç cilt oldu* şeklinde anlatmıştır.¹¹⁵ Suyûfî'nin bahsettiği iki ciltlik fetva kitabı *el-Hâvî li'l-fetâvâ* adıyla basılmıştır (Kâhire 1959). Bu eser seksen iki fetvayı içerir. Suyûfî'nin fetvaları bu şekilde tanınmış ve dünyanın her yerinden bu fetvaların nüshalarının istendiği mektuplar gelmiştir.¹¹⁶

¹¹⁰Bedi' es-Seyyid, *a.g.e.*, s. 162.

¹¹¹*Aynı eser*, s. 167; İyâd Hâlid, *a.g.e.*,s. 430-431; Hamûde,*a.g.e.*, s. 110-111.

¹¹²Sehâvî, *a.g.e.*, IV, 67; Bedi' es-Seyyid, *a.g.e.*, s. 166; ; Hamûde,*a.g.e.*, s. 105.

¹¹³Bedi' es-Seyyid, *a.g.e.*, s. 166.

¹¹⁴*Aynı eser*, s. 163.

¹¹⁵Suyûfî, *et-Taḥaddus*, s. 89-90.

¹¹⁶ Bedi' es-Seyyid, *a.g.e.*, s. 163.

Suyûfî, ictihad mertebesine ve muasırlarıyla *el-Hâvî li'l-fetâvâ* adlı eserinde ihtilafa düştüğü meselelere gelinceye kadar Şâfiî mezhebinin görüşlerinden başka fetva vermemiştir. *et-Tahaddus* isimli eserinde kendisini muhaliflerine karşı şöyle savunmuştur: *Fetvada tercih seviyesine ulaştığımda kendi tercihime muhalif olsa bile en-Nevevî'nin görüşlerinden dışarı çıkmadım. İctihad mertebesine geldiğimde ise İmam Şâfiî'nin görüşleri dışına çıkmadım. Basit meseleler hariç başka mezheplerden fetva vermedim. Bu yüzden bütün fetvalarım Şâfiî mezhebine göredir.*¹¹⁷

İnzivaya çekildiği tarihte bütün görevlerini bıraktığı gibi, muasırları ile olan tartışmalardan dolayı fetva vermeyi de bırakmıştır. Bu konuda özrünü beyan etmek üzere *el-Mağâmetu'l-lu'luiyye* adlı eserini kaleme almıştır. Daha sonra bu eser *et-Tenfîs fi'l-i'tizâr ani'l-iftâ ve't-tedris* adıyla meşhur olmuştur.¹¹⁸

1.2.4.4. Baybars Hankahı Şeyhliği ve Sultanla Arasında Yaşananlar

Baybars Hankahını, Emîr Ruknuddîn Baybars el-Caşnikîrî 707/1308 yılında inşa etmiştir. Mısır'ın en büyük hankahıdır. Suyûfî'de bu hankaha devrin halifesi el-Mütevekkil Alâllah Abdulazîz ile arası çok iyi olduğu için, Celâl el-Bekrî'nin ölümü üzerine 891/1486 yılında şeyh olarak atanmıştır.¹¹⁹

Bu görevde on iki yıl kalan Suyûfî devrin Sultanı ile de sorunlar yaşamıştır. Bunu kendisi şöyle anlatmıştır: *Kısa süre sonra meşihatın kurucusu vefat etmişti. Buranın teftiş ve idare vazifesi sultanın eline geçti, o da yardımcılarında birine türbenin şeyhini buraya çağırın demiş, ben de onu ziyarete gittim. O da bana artık her ayın ilk günü dört mezhebin başkadılarıyla birlikte sen de buraya (saraya) geleceksin dedi. Ben bu istek üzerine sessiz kaldım ve daha sonra da, bu isteği yerine getirmedi. Bunun üzerine, Berkuk'un en büyük oğlu Ali'yi getirdi. Sonra, sultan attan düştü ve bacağını kırdı. Bu olay 891 yılında oldu. Ben de ona hasta ziyaretine gittim. O ara Şeyh Celâleddîn Bekrî'nin vefatı sebebiyle, Barbarsiyye hankahının meşihati boşalmıştı. Sultan bu ziyaret sonrasında aynı senenin Rebiülahir ayında, beni bu makamın şeyhliğine atadı. Bu olaydan sonra ben onu bir daha ziyaret etmedim; ama o beni adamlarını göndererek her ayın ilk günü saraya davet etmeye de-*

¹¹⁷Suyûfî, *et-Tahaddus*, s. 90; Bedi' es-Seyyid, a.g.e., s. 164.

¹¹⁸Bedi' es-Seyyid, a.g.e., s. 163-164.

¹¹⁹Aynı eser, s. 165.

vam etti. Ben de onun elçisine, selefin sünnetine devam edeceğimi, yani, sultanları hayatta birkaç defadan fazla görmemeye özen göstereceğimi söyledim. Sultan 899 yılının Muharrem ayında, onu türbedeki diğer sûfilerle ziyaret etmem için emir çıkarttırmış. Bunun üzerine bende maiyetimle saraya gittim. O gün teylesanı (bir tür sarık) âdetim olduğu üzere bağlamıştım. Sultan bana sarığı bu şekilde bağladığım için Mâlikî olup olmadığını sordu. O dört mezhep içinde sadece Mâlikîlerin teylesan sardığını zannediyordu. Bu yanlış yeni peyda oldu. Daha Subkî'nin devrine kadar teylesan sadece Şafî kadıların ayrıcalığıydı, hatta o Tabakât-ı Kübrâ'sında ve diğer eserlerinde de bu meseleden bahseder. Sultana, Teylesan sünnettir ve her mezhepte sarılması teşvik edilir dedim. O da bana, Senin yaptığın kibirden başka bir şey değildir dedi. Ben de Allah beni o günahattan korusun. Ben sadece Rasulullah (s.a.v)'in sünnetini tatbik ediyorum dedim. Ziyaretin geri kalanı sakin geçti ve sultan bize ne zamandır ödemediği paramızı ödedi. Biz sonra evlerimize döndük. Mecliste konuşulanları duyan İbrahim el-Kerâkî, Sultan'a, Teylesan sarmak sünnet değildir; eğer o gün orada olsaydım, Suyûtî'ye teylesanın Yahudilerin adeti olduğunu söyledim demiş. Ben de o sözü duyunca yanımdakilere Kerâkî kâfirdir ve şu an karşımda olsa ona sen kâfirsin derim dedim ve bu olay üzerine el-Ahadisu'l-hisân fî fazlü'l teylesan isimli risalemi yazdım.

Beş ay sonra, Sultan sûfilerin parasını verebilmem için lazım olan parayı vermek üzere beni saraya çağırdı. Ben de içimden hayatımın sonunda bir de geçimim için sultana muhtaç olmam kalmıştı; o da oldu. Hâlbuki ben selefimin sünneti üzere hareket etmek istiyordum ancak maalesef bunu beceremeyeceğim diyerek veryansın ediyordum. Cemaziyülahir'de Sultan'ın adamları beni yine saraya davet etti. Ben de onlara Gelmem Sünnet-i Seniyye'ye aykırı ve ben de Sünnete ve selefime muhalefet etmemek için, bu davete icabet etmeyeceğim dedim. Sultan, bu olay üzerine, benimki hariç herkesin maaşını ödedi. Daha sonra, talebem olan, müttaki, cömert ve kâmil bir insan olan Şeyh Abdürrezzak el-Hanefî aracılığıyla beni yine saraya davet etti ve ben yine kabul etmedim. Diğer başka insanları da gönderdi; ancak ben onun davetine icabet etmeyeceğimi o elçilere bildirdim. Bu olaydan bir ay sonra, sarayın bulunduğu kalenin içindeki bir dükkânda yangın çıktı. Kimse bu yangının sebebini öğrenemedi. Bu belki de ona Allah'ın (c.c) gönderdiği bir cezaydı. Velhasıl, 900'de (1495)

davetini yineledi; ben kabul etmedim. Bütün bu süre zarfında benim maaşım ödenmedi tabii ki. Ramazan ayında Allah (c.c.), ona neredeyse öleceği bir boğaz hastalığını ceza olarak gönderdi. Herkes onun öleceğinden bahsetmeye başladı; ama o iyileşti. Sultan bütün bu felaketlerin neden basınageldiğini kavramamaya devam ediyordu.

901 senesinin başında, beni tekrar davet etti ve ben yine daveti geri çevirdim. Bu arada İbrahim el-Kerakî, Sultan'la aramın daha da kötüye gitmesi için elinden geleni yapıyordu. Ancak o, kabrinde bunların hepsinin azabını çekecektir. "Savaş ateşini ne zaman körükleseler, Allah onu söndürür". Sultan'a, emirlerine uyulmasının farz olduğunu, bu emirlere uymayanın dine isyan etmiş olacağını söyleyerek kışkırtıyordu. Sefer ayının yirmisinde, Sultan'dan gelen bir elçi, büyük tehditler savurarak gelmem için beni ikna etmeye çalıştı. Ben de o elçiden şu söylediklerimi, Sultan'a iletmesini istedim: Sultan'ın tahtta olduğu otuz yıllık süre içerisinde, aramızda hiçbir uyuşmazlık olmadı; ben hep onun için dua ettim ve ondan hiçbir ihsan beklemedim. Eğer obenim sünnet'e ittiba etmeme sesini çıkartmazsa ne güzel, yok eğer buna sinirlenecekse, ben Resulullah'a (sas.) beni koruması için dua ederim. Rebiyyülevvel'in ilk günü kadıların mutat ziyareti sırasında Sultan, onlardan benim aleyhime, bu yaptıklarımın dolayısı ile fetva istedi. Onların hiçbiri bu yaptığının sünnete uygun olduğunu ikrar etmedi. Ben de bunun üzerine şeyhlik vazifemden istifa ettim ve bu olaylar üzerine Mâ revâhû'l-esâtîn fi ademi'l-mecî ila's-selâtîn isimli eserimi yazdım. Bunu duyunca Sultan çok üzüldü. Recep ayına kadar bir girişimde bulunmadı; bir elçi vasıtasıyla beni yine yanına çağırdı ve ben yine bu isteği reddettim. Daha sonra aramızın iyi olduğunu öğrendiği en büyük emir Timrâz ile konuşmuş. O da bana, imamını ve güvendiği birini yolladı. Ben onlara yazdığım, sultanları çok ziyaret etmenin dinen yasaklandığını bildiren hadisleri derlediğim er-Risaletü's-sultani isimli eserimi sundum. Bu risaleyi daha önceden yazdığım bir eserden ihtisar ettim. Timrâz ve imamı, Sultan'a gitmişler ve ona burada yazılı olan hadisleri okumuşlar. Sultan o zaman, Suyûfî beni değneğiyle dövse haklıdır demiş. Ama bu durum el-Kerakî'yi huzursuz etti ve o gene Sultan'ın aklını karıştırdı ve onu kışkırttı. Zilkade ayının mutat ziyaretinde, Sultan kadılarıyla yine benimle ilgili meseleyi konuşmuş. Meselenin gene eski haline döndüğünü bana Şafiî Başkadı bildirdi ve gene Timrâz vasıtasıyla sultanı

yatıştırmamı tavsiye etti. Ben de ona Ben yalnızca Allah(c.c.)'tan yardım alırım ve Resulullah'ın(sas.) sünnetine uyarım. Resulullah'a salâvât getirdim ve ondan yardım istedim. Sultan iki gün sonra hastalandı. Ay boyunca durumu kötüleşti ve aynı ay Pazar günü (7 Ağustos 1496) öldü.¹²⁰

Suyûtî, sünnete bağlılığından dolayı bu vazifeyi ehil olmasına rağmen talep etmemiş, göreve başladıktan sonra da birçok sorunlar yaşamış ancak bir an bile taviz vermemiştir.

Bulunduğu makamı korumak için bin bir türlü oyun oynayan insanların aksine, makam ve rütbeyi hiçe sayarak hak bildiği şeyi savunmuştur. Dönemin sultanının defalarca davet etmesine rağmen, bunu tasvip etmeyen hadislerden dolayı reddetmiştir. Birçok kadının onun aleyhine fetva vermesine aldırış etmeden doğruyu savunmaya devam etmiş ve bu yapılanlara karşı iki risale yazmıştır. Nitekim sultan da bir takım musibetlere maruz kalarak bu yaptıklarının cezasını bulmuştur.

Sultan Tomanbay ile yaşadığı sorunlar ve kırklı yaşlarda uzlete çekilmesinden dolayı bu görevi 906/1501 yılında bırakmak zorunda kalmıştır.¹²¹

1.3. ESERLERİ

Suyûtî'nin eserleri bugün bilim ve araştırma merkezlerine yetecek kadar çoktur. Bu bağlamda kendi döneminde ondan önce ve sonra gelecek bütün âlimler içerisinde ilimle bu derece iştiğal etmiş birisi pek az yaşamıştır. Hemen hemen neredeyse eser vermediği alan kalmamıştır.

Kendisi bu durumu şöyle izah etmiştir: *Hamdolsun ki Allah beni şu yedi alanda uzmanlaştırarak rızıklandırmıştır: Bunlar, tefsir, hadis, fıkıh, nahiv, meânî, beyan ve bedi'dir. Bu yedi alanın dışında bilgi sahibi olduklarım ise usûlü fıkıh, cedel, tasrîf, inşâ, ferâiz, kıraât, tıp ve aritmetiktir.*¹²²

Suyûtî'nin bu nadir görülen ilmi başarısının en önemli sebepleri şunlardır:

1.Başarıyı istemesi ve hayatta hep öne çıkma arzusu.

¹²⁰ *Aynı eser*, s. 61-63.

¹²¹ Bedi' es-Seyyid, *a.g.e.*, s. 165.

¹²² Suyûtî, *et-Taḥaddus*, s. 203; *Husnu'l-muḥâzara*, I, 338-339.

2. Bilim adamına hiç yakışmayan dalkavukluktan ve gündelik menfaatlerden uzak durması.

3. Babasının ona çok geniş bir kütüphane bırakmış olması. Küçüklüğünden itibaren Kâhire'nin en kapsamlı kütüphanesine sahip Mahmudiye medresesine gidip gelmesi.

4. Çok küçük bir mesele bile olsa o konuda bir risale yazacak derecede bilgili olması.

5. Bazı ilim erbabı ile olan husumeti. Bu husumetler, görüşlerini savunmak için onu eser te'lifine mecbur bırakmıştır.

6. Allah Teâlâ'nın onun eserlerinin Şam, Hicaz, Yemen, Hind, Fas, Tekrur, Rum, Basrave İstanbul ve daha birçok yere ulaşmasına imkân vermesidir.¹²³

1.3.1. Eser Telifinde Kullandığı Yöntem

Eserlerini yazarken genellikle şunları ön plana almıştır:

1. İbn Asâkir'in *Târihu Dimaşk* ve es-Sehâvi'nin *ed-Zav'u'l-lâmi* adlı eserlerinde olduğu gibi okuduğu bazı eserlerin özetlerini çıkarmıştır.

2. İbn Mâlik'in *Elfiye*, ve İbn Hişâm'ın *Şevâhidu'l-muğni* adlı eserlerine yazdığı gibi bazı eserlere şerhler yazmıştır.

3. Alıntı yaptığı kişilerin sözlerini naklederken nakil yaptığı kişinin te'lif sayısına kadar açıklayarak bu konuda güvenilir olmuştur.

4. Kitaplarının hacmi azlık çokluk bakımından değişiklik göstermektedir.

5. *el-Hâvi li'l-fetâvâ* adlı eserinde olduğu gibi bir kitabında farklı isimlerde birçok risale bir arada bulunmaktadır.

6. Daha önce de geçtiği gibi pek çok alanda kitap yazmıştır.

7. Günümüzde kaybolmuş olan birçok eseri ezberlediği için nakledebilmiştir.

8. Çeşitli konularda söylenmiş olan sözleri zikredip kimin söylediğini ve bu konudaki ihtilafları da nakletmiş ve daha sonra kendi görüşünü belirtmiştir.¹²⁴

¹²³İyâd Hâlid, *a.g.e.*, s. 306-307.

1.3.2. Eserlerinin Sayısı

Suyûfî, âlimler arasında eserlerinin çokluğuyla bilinir. Kitaplarının bu kadar çok olmasının sebebi onun kitap yazmaya olan tutkusudur. Bu konuda talebesi Şemsuddîn ed-Davûdî hocası hakkında *o, bir günde üç tane risale yazardı* demiştir.¹²⁵ Babasının âlim bir kişiliğe sahip olması, küçük yaşlardan itibaren ilimle meşgul olup çok erken yaşlarda kitap te'lifine başlaması, hayatının son dönemini inzivada ibadetle ve te'lifle geçirmesi eserlerinin çok olmasındaki etkenlerin başında sayılır.

Eserlerinin sayısı hakkında kendisi *Husnu'l-muhâzara* isimli eserinde şöyle demiştir: *Eser te'lif etmeye 866/1462 yılında başladım, yazmaktan vazgeçtiklerim hariç şu an eserlerimin sayısı üç yüze ulaştı.*¹²⁶ Eserleri tefsir ve Kur'ân ilimleri, hadis ilimleri, fıkıh ve fıkıh usûlü, risaleler halinde muhtelif konular, Arap dili, usûl, beyan ve tasavvuf, tarih ve edebiyat olarak tasnif etmiştir.¹²⁷ *et-Tahaddus bi ni'metillâh* adlı kitabında ise eserlerini yedi başlık altında tasnif etmiş ve dört yüz otuz üç eserini zikretmiştir. Bu tasnif şöyledir.

1. Daha önce benzeri yapılmamış olanlar (18 adet)
2. Daha önce benzerleri yazılmış veya yazılmakta olanlar (50 adet)
3. Yirmi ile yüz sayfa arasındaki kitaplar (60 adet)
4. Fetvalar dışında on sayfa civarındaki eserler (102 adet)
5. On sayfa civarındaki fetvalar (80 adet)
6. Öğrencilik yıllarında yazdığı fakat önemsemediği eserler (40 adet)
7. Yarım kalmış eserler (Seksen üç adet)¹²⁸

Davûdî, eserlerinin sayısını beş yüze ulaştığını, İbn İyâs ise altı yüze ulaştığını belirtmiştir.¹²⁹ İyad Halid et-Tabbâ' ise eserinde çeşitli alanlarda Suyûfî'ye ait bin yüz doksan dört eser ismi zikretmiştir.¹³⁰

¹²⁴ Aynı eser, s. 308-309.

¹²⁵ Hamûde, a.g.e., s. 166.

¹²⁶ Suyûfî, *Husnu'l-muhâzara*, I, 338.

¹²⁷ Aynı eser, I, 339-340; *Buğyetu'l-vu'ât*, I, s. 13-14.

¹²⁸ Suyûfî, *et-Tahaddus*, s. 105-136.

¹²⁹ Suyûfî, *Buğyetu'l-vu'ât*, I, 14.

Kaynaklarda bu kadar çok sayıda eser isminin geçmesinde, müellifin herhangi bir eserinde geçen bir bölümün müstakil bir eser gibi gösterilmiş olmasının önemli payı vardır. Suyûfî, sayısı hakkında ihtilaf olsa da devrinin veya kendinden sonraki hiçbir âlimin kolay kolay başaramayacağı sayıda eser te'lif etmiştir. Bu eserlerin hepsi kapsamlı eserler değildir. Kimisi külliyat şeklinde ciltlerden oluşurken kimisi de üç ile on varak arasındaki küçük risalelerdir. Kimisi de bu risalelerin bir araya toplandığı eserlerdir.¹³¹

1.3.3. Arap Dili ve Edebiyatına Dair Önemli Eserleri

Suyûfî nahiv, dil ve edebiyat konularında kendisine ait görüşleri olan bir âlimdir. Bu yüzden Arap dili ve edebiyatı alanında te'lif ettiği eserlere ayrı bir itina göstermiştir. Kendisi bu konuda şu bilgileri vermiştir: *Bu mevzuda mufassal veya muhtasar eserler te'lif ettim. Hem usulde hem de teferruatta yorumlar yazdım. Bu kitapta ismi geçenlerin haberlerini ve biyografilerini yazdım. Unutulmuş olan eserlerini, rivayetlerini, görüşlerinde ve sözlerinde eşsiz olanları, aynı konumda oldukları kişilerle olan durumlarını, halife ve emirlerin meclislerinde konuşulan meseleleri gün yüzüne çıkardım. Bu konudaki birikimim o kadar çok ki bir deve yükü oldu desem, abartmış olmam.*¹³²

Onun Arap dili alanında yazdığı eserlerden bazıları konuları ile birlikte şunlardır:

1.3.3.1. el-Muzhir fî 'ulûmi'l-luğa ve envâihâ

Bu eser, Suyûfî'nin dil alanında yazdığı en kapsamlı ve içerikli eseridir. Mütevatir, ahad, mürsel, efrad gibi hadis ilmüne ait ıstılahlar içeren başlıklar kullanarak bu eseri te'lif etmiştir. Elli konu başlığı içeren bu eser iki cilttir.¹³³ Birinci cildinde dilbilgisi terimlerini hadis ıstılahları bağlamında (sahih, mütevatir, şâz vb.) incelemiş; ikinci cildinde ise isim ve fiilin bazı kalıplarını ayrıntılı olarak ele almıştır. Bu

¹³⁰Iyâd Hâlid, *a.g.e.*, s. 314-405.

¹³¹Hamûde, *a.g.e.*, s. 167-168.

¹³²Suyûfî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir fi'n-nahv*, Muessetü'r-risâle, (thk. Abdul'al Sâlim Mekrem), Beyrut, 1985, I, 2.

¹³³Suyûfî, *el-Muzhir fî ulûmi'l-luğa ve envâihâ*, (thk. Muḥammed Aḥmed Câdelmevla Bek, Ali Muḥammed el-Bicâvî, Muḥammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm), Mektebetu dâru't-turâs, Kâhire, 2008, I, II.

kitap aynı zamanda kelimelerin asıllarını ve Arapçanın diğer Sami dillerle olan bağlantısını açıklayan kapsamlı bir eserdir.

1.3.3.2. el-Eşbâh ve'n-nazâir fi'n-naḥv

Suyûṭî'nin dilbilgisi alanında yazdığı bu eser yedi bölümden oluşmaktadır. Suyûṭî'nin en çok önem verdiği ve üzerinde durduğu birinci bölümde kâideler ve usul konusu ele alınmıştır. Diğer bölümlerde sırası ile kavâid ve'l-usûl, ed-zavâbiṭ ve'l-istiṣnâ ve't-taksimât, binâu'l-mesâil ba'zuha alâ ba'z, cemi' ve'l-fark, elğaz ve'l-eḥâcî, munazarât ve'l-mecâlisât, ifrâd ve'l-ğarâib'tir.¹³⁴ Müellifin benzeri olmayan dediği eserlerindedir.¹³⁵

1.3.3.3. Cem'u'l-cevâmi' fi'n-naḥv

Arap diline ait meseleleri ve ihtilafları içeren bu muhtasar eser kelime ve çeşitlerini konu alan bir mukaddime ile yedi bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler şöyledir: el-merfuât, el-fazalât, el-mecrûrât, el-avâmil, et-tevâbi', el-ebniye ve teğay-yürâtu'l-kelime ve'l-ifrâdiyye.¹³⁶ Suyûṭî bu esere *Hemu'l-hemâvi' fi şerhi cemi'l-cemâvi'* adında bir de şerh yazmıştır.

1.3.3.4. el-İktirâḥ fi ilmi usûlu'n-naḥv

Nahvin delillerini, dört nahiv delili olan sema', nakil, kıyas, icma' içeren önemli kaynaklardan biridir. Kendinden önceki âlimlerin görüşlerini esas alarak te'lif ettiği bu eser en çok önemseydiği çalışmalarından biridir. Eser, nahiv ve nahiv usûlü hakkında on meseleyi içerir. Mukaddime ile birlikte yedi fasıldan oluşmaktadır.¹³⁷ Bu eser, Ahmed Suphi Fırat tarafından tercüme edilip İstanbul'da 1975 yılına yayımlanmıştır.

1.3.3.5. Şerhu Elfiyeti İbni Mâlik

¹³⁴Suyûṭî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, I, 10-12.

¹³⁵Suyûṭî, *et-Taḥadduṣ*, s. 105-106.

¹³⁶ Suyûṭî, *Hemu'l-hevâmi' fi şerhi cemi'l-cevâmi'*, (thk. Ahmed Şemsuddîn), Dâru'l-kutubi'l-ilmiiyye, Beyrut, 1998, I, 11.

¹³⁷Suyûṭî, *el-İktirâḥ fi 'ilmi usûli'n-naḥv*, Dâru'l-ma'rifeti'l-câmiyye, İskenderiye, 2006, s. 5.

Suyûfî'nin nahiv kuralları ile ilgili İbn Mâlik'in eseri *Elfiye*'ye yazdığı şerh-
dir. *Behçetu'l-marziyye* ismi ile meşhurdur. Elfiye'nin birçok şerhi yapılmıştır fakat
bu şerh en kapsamlılarından biridir.¹³⁸

Suyûfî'nin Arap dili alanında özellikle nahivde yazdığı eserlerin en önemlileri
bunlardır. Bunların dışında bu alanda yazdığı diğer bazı eserler de şunlardır:

1.3.3.6. el-Aḥbâru'l-merviyeye fî sebebi vaż'u ilmi'l-arabiyye

Nahvin ortaya çıktığı ilk zamanlardan tamamlanmasına kadar olan dönemi ele
alan faydalı bir eserdir.¹³⁹

1.3.4. Kur'ân İlimleri ve Tefsire Dair Önemli Eserleri

Kendisinin de belirttiği gibi uzmanı olduğu alanlardan birisi de Kur'an tefsiri
ve Kur'an ilimleridir. Kendisi bu konuda, *ictihad konusuna gelince, Allah'a hamdol-
sun, şer'i hükümlerde, hadiste ve Arap dilinde mutlak müctehid derecesine ulaştım.
Bu üç konuda ictihad mertebesini bir arada bulunduran Şeyh Takıyyuddîn es-Subkî
olmuştur. Ondan sonra benim haricimde kimse yoktur demiştir.*¹⁴⁰ Bu alandaki kitap-
larının sayısı otuz beşe ulaşır.¹⁴¹

1.3.4.1. el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân

Suyûfî'nin Kur'ân ilimleri alanında yazdığı en kapsamlı eserdir. Zerkeşî'nin
el-Burhân fî ulûm'i'l-Kur'ân adlı eserinden yola çıkarak yazdığı için bu eserle birçok
konuda benzerlik göstermektedir. Hicri sekizinci asırda ez-Zerkeşî'nin tamamladığı
el-Burhân adlı eseri Kur'ân ilimlerine dair kırk yedi nev'i içermektedir. Suyûfî ise
el-İtkân adlı eserini dokuzuncu asırda tamamlamış olup Kur'ân ilimlerine dair seksen
nev'iyi ele almıştır. el-Burhân üzerine ciddi bir çalışma yaparak ilaveler yapmıştır.¹⁴²

¹³⁸ Ğarsî, Muhammed Şâlih, *et-Taḥkîkâtü'l-vefiyye bimâ fî behçeti'l-marziyye mine'n-nikâti ve'r-
rumûzi'l-hafîyye*, Dâru's-selâm, Kâhire, 2000, s. 5.

¹³⁹Suyûfî, *Sebebu vaż' 'ilmi'l-'arabiyye*, (thk. Mervân el-Atıyye), Dâru'l-hicre, Dımaşk, 1988, s. 23.

¹⁴⁰Suyûfî, *et-Taḥaddus*, s. 205.

¹⁴¹Iyâd Hâlid, *a.g.e.*, s. 110.

¹⁴²el-Burhân ve el-İtkân'ın mukayesesini için bkz. Haydar, Hâzım Saîd, *Ulûmu'l-Kur'ân beyne'l-
burhân ve'l-itkân*, Mektebetü dâru'z-zamân, Medine, 1999; Şurbecî, Muhammed Yûsuf, *el-İmâm es-
Suyûfî ve cühûduhu fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-mektebî, Dımaşk, 2001, 571-588.

Günümüzde halen bu alanda yazılmış eserler arasında önemli bir yere sahip olan *el-İtkân*' ın Türkçe tahkiki de yapılmıştır.¹⁴³

1.3.4.2. ed-Durru'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sur

Tercümânü'l-Kur'ân fi't-tefsîr adlı eserdeki hadis senetlerinin çıkartılarak tekrar gözden geçirilmesi ile oluşturulmuş bir Kur'ân tefsiridir. Suyûtî bu durumu şöyle anlatmıştır: *Bu eseri yazdıktan sonra öğrencilerin bu kitabın tahsilinde çok tembellik ettiklerini gördüm. Hadis metinlerinin senetsiz bir şekilde uzatılmadan yazılmasına olan rağbetlerinden dolayı eserin metnini, senetlerini çıkartıp kaynaklarını muhafaza ederek bu muhtasar eseri yazdım.*¹⁴⁴

1.3.4.3. Tefsîru Celâleyn

Suyûtî'nin hocası Celâleddîn el-Maḥallî tarafından (ö. 864/1460) başlanan vefatı üzerine Suyûtî tarafından tamamlanan muhtasar tefsirdir. el-Maḥallî tefsirin Kehf suresinden Nas suresine kadar olan ikinci kısmını yazmıştır. Suyûtî'de Fatihâ'dan İsrâ suresine kadar olan birinci kısmını yazmıştır. Esere, iki Celâl'in tefsiri manasında *Tefsîru Celâleyn* denmiştir. Kitabın birçok baskısı bulunmaktadır. (Mısır, 1954; Beyrut, 1994; İstanbul, 1997; Şam, 2003)

1.3.4.4. Lubâbu'n-nuḳûl fî esbâbi'n-nuzûl

Suyûtî'nin, ayetlerin nuzûl sebeplerine dair el-Vâhidî (ö: 468/1076)'nin aynı konudaki eserine benzer nitelikte yazdığı eseridir. Kendisi bu konuda *bu alanda yazılmış en meşhur eserler el-Vâhidî'nin kitabı ile benim kitabımdır* demiştir.¹⁴⁵

1.3.4.5. Mufḥemâtu'l-aḳrân fî mubhemâti'l-Kur'ân

Kur'ân'daki anlamı kapalı ifadeler üzerine bu konuda daha önce yazılmış eserlere ilaveler yaparak oluşturulmuş eseridir.¹⁴⁶

1.3.4.6. Tenâsuḳu'd-durer fî tenasubi's-suver

¹⁴³Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Sakıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik), Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1987.

¹⁴⁴Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, I, 3.

¹⁴⁵Suyûtî, *Lubâbu'n-nuḳûl fî esbâbi'n-nuzûl*, Muessesetu'l-kutubi's-sekâfiyye, Beyrut, 2002, s. 9. el-Vâhidî ile es-Suyûtî'nin bu konudaki eserlerinin mukayesesi için bkz. eş-Şurbecî, *a.g.e.*, s. 318-327.

¹⁴⁶eş-Şurbecî, *a.g.e.*, s. 328-346.

Suyûfî'nin Kur'ân'daki sureler arasındaki bağlantıları ele aldığı eseri olup *Esrâru't-tenzîl* adlı eserinin muhtasarıdır.¹⁴⁷

1.3.4.7. Mu'tereku'l-akrân fî i'câzi'l-Kur'ân (Mu'tereku'l-akrân fî muş-tereki'l-Kur'ân)

Kur'ân'ın mucizevî yönlerini ve müşterek lafızlarını ele alan bu eser müellifin *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinin otuz dokuzuncu bölümünde incelenmiş ve daha sonra müstakil olarak yazılmıştır.¹⁴⁸ Kur'ân'ın mucizevîliği, eksiklik ve fazlalıktan arınmış olması gibi konulara dair olup otuz beş bölümden oluşmaktadır.¹⁴⁹

1.3.4.8. el-Muhezzeb fîmâ vaka' fî'l-Ḳur'ân mine'l-Mu'arrab

Çalışmamızın konusu olan bu eser, ikinci bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1.3.5. Fıkha Dair Önemli Eserleri

Suyûfî'nin tefsir, hadis, tarih, dil ve diğer bazı alanlarda meşhur olması ve yaşadığı dönemde onun seviyesinde birçok fıkıh âliminin bulunması, diğer ilimlerde olduğu kadar fıkıh alanında tanınmasını engellemiştir. Ama Şâfî mezhebi ve diğer mezhepler hakkındaki fıkıh kitaplarına bakıldığında bu alanda da devrinin önde gelen âlimlerinden olduğu anlaşılmıştır. Fıkıh alanında küçük risalelerle birlikte yüz kırka yakın eseri vardır.¹⁵⁰ Eserleri, daha önce yazılmış kitapların özeti, tahkiki şeklinde yazdıkları ve sorular üzerine yazdığı kitaplar olmak üzere iki kısma ayrılır. Birinci kısma İmam Nevevî'nin *Ravzatu't-ṭâlibîn* ve *Umdetu'l-muḥtâḥ* adlı eserine hâşiyeye olarak yazdığı *el-Ezhâru'l-ḡuza fî havâşi'r-ravza* adlı eseri örnektir. İkinci kısım eserlerine ise *el-Hâvî li'l-fetâvâ* adlı eseri örnektir.¹⁵¹

1.3.5.1. el-Ḥâvî li'l-fetâvâ

Kadılık makamında bulunduğu yıllarda vermiş olduğu fetvaları içeren bir eserdir. Kendisi bu durumu *871/1467 yılında fetva vermeye başladım. Verdiğim fet-*

¹⁴⁷*Aynı eser*, s. 347-376; Suyûfî, *Tenâsuku'd-durer fî tenâsubi's-suver*, (thk. Abdulkâdir Ahmed Atâ), Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, 1986.

¹⁴⁸Suyûfî, *el-İtkân*, s. 975-1003.

¹⁴⁹Suyûfî, *Mu'tereku'l-akrân fî i'câzi'l-Kur'ân*, Dâru'l-kutubi'l-arabiyye, Beyrut, 1988, I, 2.

¹⁵⁰Iyâd Ḥâlid, *a.g.e.*, s. 169.

¹⁵¹*Aynı eser*, s. 174-175.

vaların sayısını ancak Allah bilir. Verdiğim bütün fetvaları muasırlarımla yaşadığım ihtilaflı konular hariç bir araya topladım. Sözlerimde sadece doğruya bağlı kaldım. Her konuda bir eser yazdım ve sayısı elli biri geçti. Bunları iki ciltte topladım. Şu an fetvalarım üç cildi buldu diye anlatmıştır.¹⁵² Suyûtî'nin bahsettiği iki cilt *el-Hâvî li'l-fetâvâ* adıyla basılmıştır. (Kâhire, 1959) Eser çeşitli konularda seksen iki fetva içerir.

1.3.5.2.Edebu'l-futyâ

Küçük bir risale olan bu eserde ayet, hadis, sahâbe sözleri, tabiîn, tebeü't-tabiîn ve fukahânın görüşlerine dayanarak fetva vermenin adâbı, önemi, tehlikesi ve şartlarını taşıyan kişiye fetva vermenin vacip oluşunu açıklamıştır. Ayrıca kendisinden fetva istenen kimselerde bulunması gereken özellikleri de bu eserde belirtmiştir.¹⁵³

1.3.5.3. el-Eşbâh ve'n-nezâir fî kavâidi ve furû'î fikhu's-şâfiyye

Şâfiî mezhebi fıkıh usulü ve kaidelerini yedi bölümde ele alan bir eserdir. Suyûtî fıkıh kâidelerini ele alırken, Kur'ân, hadis ve sahabe sözlerini esas almıştır. Bu eser iki cilt olup basılmıştır. (Mekke, 1997)

1.3.6. Hadis ve Hadis Usulüne Dair Önemli Eserleri

Hadis ilmi Suyûtî'nin, Allah'ın lüfu ile uzmanlaştım dediği dallardan biridir. Bu yüzden bu alanda derinlemesine inceleme ve araştırmalarda bulunmuştur. İlk olarak Arapça ve fıkıh alanlarına ağırlık verdiği için hadis ilmine daha sonra yoğunlaşmıştır. Bu konuda kendisi *talebeliğim ilk yıllarında mantıkla ilgili bir şeyler okudum. Sonra Allah (c.c.) kalbime mantığa karşı hoşnutsuzluk verdi. Sonradan İbn Salah'ın bu konuda haram hükmü verdiğini duyunca vazgeçtim. Daha sonra Allah (c.c.) onun yerine ilimlerin en şerefli olan hadis ilmine karşı sevgi verdi demiştir.*¹⁵⁴ Suyûtî, sünnete olan bağlılığı ve bu ilme olan ilgisi ile hadis alanında birçok eser te'lif etmiştir. Bedi' Seyyid el-Lahhâm onun bu konuda yaptığı çalışmalarını ayrıntılı bir şekilde ele almıştır.¹⁵⁵

¹⁵²Suyûtî, *et-Taḥaddus*, s. 89-90.

¹⁵³Suyûtî, *Edebu'l-futyâ*, (thk. Muhyiddîn Hilâl es-Sirhân), Dâru'l-afâki'l-arabiyye, Kâhire, 2007.

¹⁵⁴İyâd Ḥâlid, *a.g.e.*, s. 145-146.

¹⁵⁵Bkz. Bedi' es-Seyyid, *a.g.e.*

1.3.6.1. Cem‘u’l-cevâmi‘

Suyûtî'nin *Câmiu'l-Kebîr* adıyla meşhur olan bu hadis külliyyâtı en kapsamlı hadis külliyyâtı olarak kabul edilir. Suyûtî bu eserini, seksen hadis kitabından yaklaşık yüz bin hadis toplayarak oluşturmuştur. Topladığı hadisleri sözlü ve fiili olarak iki kısma ayırmıştır.¹⁵⁶ *Câmiu's-Şağîr* adlı eseri de *Cem‘u’l-cevâmi‘* adlı eserinin bir özetidir.

1.3.6.2. Nazmu'd-durer fi ilmi'l-eser

Suyûtî'nin hadis usulü üzerine yazdığı eseridir. *Elfiyetu'l-hadîs* ismi ile meşhurdur. Kendisi hadis usulünün rivayet ve dirayet olmak üzere iki kısım olduğunu söylemiş ve dirayet ile yazılan hadis usulünde hadislere nasıl ulaşıldığı, rivayet edenlerin durumları, senetlerin kesintiye uğrayıp uğramadığı gibi konular ele alınır. Elfiye'de bu şartlara haizdir demiştir.¹⁵⁷

1.3.6.3. Tabakâtu'l-Huffâz

Ashaptan başlayarak İbn Hacer'e kadar gelen hadis hafızlarının konu edildiği bir eserdir. Bu eser *ez-Zehebî'nin* (ö.748/1347) *Tezkiretu'l-huffâz* adlı eserinin muhtasarıdır. Suyûtî, bu eseri taklid ederek sadece *ez-Zehebî'nin* ashaptan kendi dönemine kadar yaptığı çalışmaya, *ez-Zehebî'den* İbn Hacer'e kadar olan çalışmaları eklemiştir.¹⁵⁸

1.3.7. Tarih, Edebiyat ve Diğer Alanlara Dair Önemli Eserleri

1.3.7.1. Târihu'l-ḥulefâ

Suyûtî'nin Hz. Ebû Bekir'den kendi dönemine kadar gelen halifelerin hal tercümelerini verdiği eseridir. Kronolojik olarak yazılmış bu eserde bahsi geçen halifenin döneminde yaşanmış önemli olay ve önde gelen şahısların da hayatları mevcuttur. Eser tek cilttir ve basılmıştır. (Beyrut, 2003)

1.3.7.2. el-Muncem fi'l-mu'cem

¹⁵⁶Suyûtî, *Cem‘u’l-cevâmi‘*, (nşr. el-Ezheru's-Şerîf), Dâru's-saâde li't-tibâa, Kâhire, 2005, I, 7.

¹⁵⁷İbnu'l-Allâme, Muhammed, *Şerhu Elfiyeti's-Suyûtî fi'l-hadîs*, Mektebetu'l-gurabâi'l-eseriyye. Medine, 1993, s. 10.

¹⁵⁸Suyûtî, *Tabakâtu'l-huffâz*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, 1983, s. 4.

Suyûfî, bu eserinde kendilerinden hadis rivayet ettiği yüz doksan beş hocasını tanıtmıştır.

1.3.7.3. Husnul-muḥâzara fî aḥbârı Mısır ve'l-Kâhire

Mısır tarihi hakkında yazılmış olan bu eser, Firavun zamanından itibaren Mısır tarihi, piramitler, Mısır'ın Araplar tarafından fethi, sahabeden, tâbiîn ve tebeü't-tâbiîn'den Mısır'a gelmiş olanlar, Mısırlı tanınmış muhaddis, fukahâ, şair ve nahivciler, meşhur cami ve medreseler, sultanlar ve halifeler gibi geniş bir muhtevaya sahiptir. Eser iki cilttir.¹⁵⁹

1.4. SUYÛFÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Birçok alanda eser te'lif etmiş olan Suyûfî'nin hayatı ve eserleri hakkında yurt dışında ve içinde yüksek lisans ve doktora düzeyinde veya başka şekilde yapılmış birçok çalışma vardır. Bunlardan ulaşabildiklerimiz şunlardır:

1.4.1. Lisansüstü Çalışmalar

1.4.1.1. Yüksek Lisans Tezleri

1. Suyuti'nin el-Behcetü's-Seniyye fil-Esmai'n-Nebeviyye Adlı Eseri.
2. Suyuti'nin Leali'deki Kaynakları ve Tenkid Metodu.
3. Celaleddin es-Suyuti ve Galatatü'l-Avam'ı.¹⁶⁰
4. Suyuti'nin Mukadderatul-Kur'an Adlı Eserinin Edisyon Kritiği,¹⁶¹
5. Es-Suyuti'nin Şerhu's-Sudûr bi Şerhi Hali'l-Mevta ve'l Kubur Adlı Eseri Bağlamında Kabir Hayatı ile İlgili Hadislerin İncelenmesi.¹⁶²

¹⁵⁹Suyûfî, *Husnu'l-muḥâzara*, I,II.

¹⁶⁰Ergüven, Şahabettin, *Celaleddin es-Suyuti ve Galatatü'l-Avam'ı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üni. SBE., İstanbul, 1998.

¹⁶¹Akdemir, Caner, *Suyuti'nin Mukadderatul-Kur'an Adlı Eserinin Edisyon kritiği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üni. SBE., Van, 2000.

¹⁶²Böcü, Ali, *es-Suyuti'nin Şerhu's-Sudur bi Şerhi Hali'l-Mevta ve'l Kubur Adlı Eseri Bağlamında Kabir Hayatı İle İlgili Hadislerin İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üni. SBE., Adana, 2005.

6. Suyuti'nin Tarihu'l Hulafa Adlı Eserine Göre XI. ve XIV. Yüzyıllarda Selçuklular (Çeviri ve Değerlendirme).¹⁶³

7. Suyuti'nin Edebu'l Futya İsimli Eserinin Tahkiki.¹⁶⁴

8. Celâleddin es-Suyûtî'nin Târîhu'l-Hulefâ Adlı Eserinin Tercümesi (1-102 sayfalar).¹⁶⁵

9. Edebi-tıbbi Makameleri Işığında Suyuti ve Makame Sanatına Katkıları.¹⁶⁶

10. İmâm Süyûtî'nin et-Tahbîr fî İlmi't-Tefsîr Adlı Eserinin Ulûmu'l-Kurân Açısından Değerlendirilmesi.¹⁶⁷

1.4.1.2. Doktora Tezleri

1. Süyûtî'nin Hadis İlmindeki Yeri.¹⁶⁸

2. Celâleddin es-Suyûtî ve Kur'ân İlimlerindeki Yeri: el-İtkân Örneği.¹⁶⁹

3. Celâleddin es-Suyûtî'nin Mu'tereku'l-Akrân fî İ'câzil-Kur'ân adlı Eserinin Kur'ân'ın İ'câz Yönleri Açısından Değerlendirilmesi.¹⁷⁰

4. Es-Süyûtî'nin Hem'u'l-Hevâmi' Şerhu Cem'i'l-Cevâmi' Adlı Eserinin İncelenmesi.¹⁷¹

¹⁶³ Özatağ, Onur, *Suyuti'nin Tarihu'l Hulafa Adlı Eserine Göre XI. ve XIV. Yüzyıllarda Selçuklular (Çeviri ve Değerlendirme)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üni. SBE., Ankara, 2008.

¹⁶⁴ Zengin, Emine, *Suyuti'nin Edebu'l Futya İsimli Eserinin Tahkiki*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üni. SBE., Bursa, 2010.

¹⁶⁵ Kaleli, Hakan, *Celâleddin es-Suyûtî'nin Târîhu'l-Hulefâ Adlı Eserinin Tercümesi (1-102 sayfalar)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üni. SBE., Tokat, 2010.

¹⁶⁶ Korkmaz, Bülent, *Edebi-tıbbi Makameleri Işığında Suyuti ve Makame Sanatına Katkıları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üni. SBE., Ankara, 2011.

¹⁶⁷ Deniz, Halil, *İmâm Süyûtî'nin et-Tahbîr fî İlmi't-Tefsîr Adlı Eserinin Ulûmu'l-Kurân Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üni. SBE., Diyarbakır, 2012.

¹⁶⁸ Aslan, Recep, *es-Suyûtî'nin Hadis İlmindeki Yeri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üni. SBE., Ankara, 2007.

¹⁶⁹ İmamoğlu, İbrahim Hakkı, *Celâleddin es-Suyûtî ve Kur'ân İlimlerindeki Yeri: El-İtkân örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üni. SBE., Ankara, 2011.

¹⁷⁰ Döner, Naim, *Celâleddin es-Suyûtî'nin Mu'tereku'l-Akrân fî İ'câzil-Kur'ân Adlı Eserinin Kur'ân'ın İ'câz Yönleri Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üni. SBE., Erzurum, 2013.

¹⁷¹ Yılmaz, Osman, *es-Suyûtî'nin Hem'u'l-Hevâmi' Şerhu Cem'i'l-Cevâmi' Adlı Eserinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üni. SBE., Çanakkale, 2014.

1.4.2. Diğer Çalışmalar

1. Bedi' es-Seyyid el-Lahhâm, **el-Îmâmu'l-Hâfız Celâleddîn es-Suyûtî ve Cuhûduhu fi'l-Hadîs ve Ulûmihi**: Suyûtî'nin hayatı, eserleri, ilmi çalışmaları özellikle de hadis alanında yapmış olduğu çalışmalar ortaya konulan bir eserdir. 1994 yılında Şam'da basılmıştır.

2. İyâd Hâlid et-Tabba', **el-Hâfız Celaluddîn es-Suyûtî, Ma'lemetu'l-Ulûmi'l-İslâmiyye**: Suyûtî'nin hayatı, Kur'ân ilimleri, hadis, fıkıh ve fıkıh usûlü, edebiyat, belağat, mantık ve kelim gibi alanlardaki çalışmalarının ele alındığı bir eserdir. 1996 yılında Şam'da basılmıştır.

3. Tâhir Süleymân Hamûde, **Celâluddîn es-Suyûtî Asruhu ve Hayâtuhu**: Suyûtî'nin yaşadığı dönem, hayatı ve eserleri hakkında yapılmış bir çalışmadır. 1989 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

4. Abdülal Sâlim Mekrem, **Celâluddîn es-Suyûtî ve Eseruhu fi'Dirâseti'l-Lugaviyye**: Suyûtî'nin hayatı, eserleri ve özellikle dil alanında yaptığı çalışmaları ele alındığı bir eserdir. 1989 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

5. Elisabeth Sartain, **Celâleddîn Suyûtî Hayatı ve Eserleri**: İngiliz müsteşrik Elisabeth Sartain'in Suyûtî'nin et-Tahaddüs bi Nimetillah adlı eserinin tahkiki üzere onun hayatını ele aldığı kapsamlı eserdir. Hasan Nureddin tarafından Türkçeye çevirisi yapılmış ve 2002 yılında İstanbul'da basılmıştır.

6. Muhammed Yûsuf eş-Şurbecî, **el-Îmâm es-Suyûtî ve Cuhûduhu fi Ulûmi'l-Kur'ân**: Suyûtî'nin Kur'ân ilimlerine dair yapmış olduğu çalışmaları, hayatı ve diğer alanlara dair yazdığı eserleri ayrıntılı bir şekilde incelemektedir. 2001 yılında Şam'da basılmıştır.

7. Mustafa Şek'a, **Celâleddîn es-Suyûtî**: Hayatı ve eserleri hakkında yapılmış bir çalışmadır. 1981 yılında Kahire'de basılmıştır.

8. Abdulhâfız Fergulî Karnî, **el-Hâfız Celâleddîn es-Suyûtî İmâmu'l-Müctehidîn ve'l-Müceddidîn**. 1990 yılında Kahire'de basılmıştır.

9. Sa'di Ebû Habîb, **Hayatu Celâleddîn es-Suyûtî maa'l-İlm mine'l-Mehd ile'l-Lahd**. 1993 yılında Şam'da basılmıştır.

10. Ahmed eş-Şerkâvî, **Mektebetu Celal es-Suyûfî**. 1977 yılında Rabat'ta basılmıştır.

Ulaşabildiğimiz bu çalışmaların dışında dünya genelinde özellikle de İslam coğrafyasında Suyûfî'nin hayatı ve eserleri ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Yine Suyûfî'nin eserleri üzerine yapılan şerh ve tahkik çalışmaları da günümüzde halen devam etmektedir. Bazı eserleri de Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

SUYÛTÎ'NİN EL-MUHEZZEB FÎ MÂ VAKA'A FÎ'L-ĞUR'AN MİNE'L-
MU'ARRAB ADLI ESERİ

2.1. Kur'ân'da Yabancı Kelime Bulunup Bulunmadığı Meselesi

Kur'ân-ı Kerim'de yabancı kelime olup olmadığı hususunda âlimler arasında ihtilaf vardır. Âlimler bu konuda üçe ayrılmıştır. Bir kısmı Kur'ân'da yabancı kelime olduğunu söylerken, bir kısmı olmadığını söylemiştir. Üçüncü bir grup da her iki grubun haklılık payının olduğunu söylemiştir. Şimdi bu üç grubun temsilcileri ve dayandıkları delilleri ele alacağız.

Birinci grup, Kur'ân-ı Kerim'de yabancı kelime olmadığını savunanlardır. Bunların sayıları oldukça fazladır. İmam Şâfiî, İbn Cerîr et-Taberî, Ebû Ubeyde Ma'amer b. Musennâ, İbn Fâris, Mucâhid ve İkrime bu görüşü savunan önde gelen âlimlerdendir.¹⁷² Son dönem âlimlerinden Şeyh Ahmed Muhammed Şâkir ve Abdülâl Sâlim Mekrem de Kur'ân'da yabancı kelime olmadığını söyleyenlerdendir.¹⁷³ Bu grubun delillerini özet olarak şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

1. Bu görüşü savunanların en büyük delili, Kur'ân-ı Kerim'in ilgili ayetlerinde açık bir şekilde Kur'ân'ın Arapça olduğunun beyan edilmesidir. Onlardan bazıları şunlardır:

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (Gerçekten biz, akıl erdirirsiniz diye, onu Arap-

ça bir Kur'an olarak indirdik.)¹⁷⁴ كِتَابٌ فَصَّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (Bu,) bilen bir

kavim için, âyetleri Arapça okunarak açıklanmış bir kitaptır.)¹⁷⁵ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ

(Apaçık Arapça bir dille.)¹⁷⁶

İmam-ı Şâfiî, Kur'ân'da yabancı kelime vardır diyenlere şiddetle karşı çıkmış¹⁷⁷ ve şöyle söylemiştir: *Allahu Teâlâ (c.c.) kitabının Arapça olduğunu zikretti-*

¹⁷² Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Merkezu'd-dirâsâti'l-Kur'âniyye,) Mektebetu'l-Arabiyyeti's-suûdiyye, s. 935; *el-Muhezzeb fimâ vaka'a fi'l-Kur'ân mine'l-mu'arrab*, (şrh. Semîr Hüseyin Halebî), Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, s. 21.

¹⁷³Bilâsî, *a.g.e.*, s. 103.

¹⁷⁴Yûsuf: 2.

¹⁷⁵Fussilet: 3.

¹⁷⁶Şuarâ: 192-195.

¹⁷⁷Suyûtî, *el-İtkân*, s. 935.

Farsça gibi dillerden de eskidir. Arapça'da olduğu iddia edilen yabancı kelimeler aslı Arapça olup, Arapçadan diğer yabancı dillere geçmiş olabilir.¹⁸⁶

5. Arapça o kadar zengin bir dildir ki yabancı dillerden geçtiği iddia edilen kelimelerin Arapça olması imkânsız değildir.¹⁸⁷ Buna İbn Abbas'ın şu sözleri delil olabilir: فاطر السموات (ben başladım) demesine kadar bilmiyordum.¹⁸⁸ O halde Kur'an'daki yabancı kelimelerin de bu kabilden olması imkânsız değildir.¹⁸⁹

6. Allahu Teâlâ, Arapları kendi dilleri ile uyarmıştır. Şu ayetler buna delildir.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ لَقَدْ هُوَ الَّذِي (Biz her Peygamberi, ancak kendi kavminin dili ile gönderdik ki, onlara (Allah'ın emirlerini) iyice açıklasın.)¹⁹⁰ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ رَحِيمٌ (Andolsun size, içinizden bir rasul gelmiştir.)¹⁹¹ بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ (O, ümmiler içinde, kendilerinden bir rasul gönderendir.)¹⁹² وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ (Ve şüphesiz o, senin ve kavmin için gerçekten bir zikirdir. Yakında sorguya çekileceksiniz.)¹⁹³

İkinci grup, Kur'an-ı Kerim'de diğer dillerden de kelimeler olduğunu iddia eden gruptur. Suyûfî, İbn Cinnî, İbnu'n-Nakîb, Ebû Meysere, Dahhâk, Saîd b. Cu-

¹⁸⁶Aynı eser, s. 106.

¹⁸⁷Aynı yer.

¹⁸⁸İbn Keşîr, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, (thk. Muhammed es-Selâme), Dâru taybe, Riyâd, 1999, VI, 532.

¹⁸⁹Bilâsî, a.g.e., s. 106.

¹⁹⁰İbrâhîm: 4.

¹⁹¹Tevbe: 128.

¹⁹²Cumua: 2.

¹⁹³Zuhruf: 44.

beyr ve son dönem âlimlerinden Ramazân Abdu't-Tevvâb ve diğer birçok önde gelen âlimlerden, tâbiînden ve sahabeden bu görüşü savunanlar vardır.¹⁹⁴ Bu görüşü savunanların gösterdikleri deliller ise özetle şöyledir:

1. İbn Cerîr, Ebû Meysere'nin Kur'ân'da bütün dillerin bulunduğu görüşünü rivayet etmiştir.¹⁹⁵

2. Kur'ân-ı Kerim'in Arapça'nın bütün lehçeleriyle İbrânice, Süryânice, Rumca, Farsça, Habeşçe gibi diğer dillerden kelimeleri kapsıyor olması, sadece indirildiği toplumun diline has olan önceki kutsal kitaplardan daha üstün olduğuna bir işarettir.

3. Hz. Peygamber (as.) bütün insanlara gönderildi. Allahu Teâlâ'da ayetinde (*Biz her Peygamberi, ancak kendi kavminin dili ile gönderdik...*)¹⁹⁶ buyurmuştur. Buna göre Kurân'da bütün toplumların dil olmalıdır.¹⁹⁷

4. Kur'ân'da bulunan إبراهيم gibi peygamber isimleri ve diğer yabancı özel isimler, nahivcilerin görüşüne göre mutasarrıf değildir. Kur'ân'da yabancı özel isimlerin olduğunda ittifak varsa cins isimlerin de olmasına da bir engel yoktur.¹⁹⁸

5. İbn Cerîr, Saîd b. Cubeyr'den şunları nakletmiştir: *Kureyşin, bu Kur'ân, a'cemi ve Arapça olarak inmeseydi demesi üzerine, Allahu Teâlâ لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ* (Ayetleri tafsilatlı şekilde açıklanmalı değil miydi? Arab'a yabancı dilden (kitap) olur mu?)¹⁹⁹ ayetini indirmiştir. Bu ayetten sonra Allah (c.c.) Kur'ân'da her dilden kelime indirmiştir.²⁰⁰ Suyûfî de İbn Cerîr ile aynı görüşü paylaşmaktadır.²⁰¹

¹⁹⁴Ayn ı yer.

¹⁹⁵Taberî, İbn Cerîr, *Tefsîru't-Taberî, Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, (thk. Abdulmuhsîn et-Turkî), Dâru hicr, Kâhire, 2001, I, 15.

¹⁹⁶İbrâhîm: 4.

¹⁹⁷Bilâsî, a.g.e., s. 110.

¹⁹⁸Suyûfî, *el-İtkân*, s. 937.

¹⁹⁹Fussilet: 44.

²⁰⁰Taberî, a.g.e., I, 14.

²⁰¹Suyûfî, *el-İtkân*, s. 937.

6.İbn Cinnî, Arapça kelimenin Arapça kelimeyle kıyas edileceğini söylemiş ve Ebû Alî'den nakille *eğer sen الحشكُنان طاب dersen bu Arapçadır. Çünkü sen i'rab ile onu Arapçaya dâhil etmiş oldun.* İbn Cinnî'nin bu açıklamasından, yabancı bir kelime bazı değişiklikler yapıldığında Arapça kelime gibi olduğu anlaşılmaktadır. Bu da Kur'ân'da yabancı kelime olmasına izin verir.²⁰²

Kur'ân'da yabancı kelime olduğunu savunanlar, olmadığını savunanlara şöyle cevap vermişlerdir:

1. *قُرْآنًا عَرَبِيًّا* (Arapça bir Kur'ân)²⁰³ ayeti ile getirdikleri delile karşı, birkaç basit yabancı kelimenin Kur'ân'ın Arapça olması kaidesini değiştirmez şeklinde cevap vermişlerdir. Tıpkı Farsça bir kasidede Arapça birkaç kelimenin varlığı onun Farsça olmasına engel olmayacağı gibi.

2. *أَأَعْجَبِي وَعَرَبِيٌّ* (Arab'a yabancı dilden (kitap) olur mu?)²⁰⁴ ayeti ile getirdikleri delile ayetin siyakıyla oluşan *Arab'a Arapça olmayan bir sözle mi hitap etmektedir* anlamına gelen cümle ile cevap vermişlerdir.²⁰⁵

Üçüncü bir grup iki grubun da doğru söylediği görüşünde olup onları uzlaştırma yoluna gitmiştir. Bu görüşü savunanlara göre, Arapça'ya yabancı kelimeler girmiş, zamanla da arapçalaşmıştır. Kur'ân'ın nuzûlü daha sonra olduğu için Kur'ân'da bulunduğu iddia edilen yabancı kelimeler artık arapçalaşmış olarak Kur'ân'da bulunmaktadır. Yani her iki grupta görüşlerinde haklıdır. Bu görüş İbn Cerîr'in karar kıldığı bir görüştür. Daha sonra buna Cevâlîkî, İbnu'l-Cevzî ve başka âlimlerde katılmıştır.²⁰⁶

Milletlerin birbirleri ile olan kültürel bağları sebebiyle dil araştırmalarına dillere giren yabancı kelimeler konusu da dâhil edilmiştir.

²⁰² Bilâsî, *a.g.e.*, s. 111.

²⁰³ Yûsuf: 2.

²⁰⁴ Fussilet: 44.

²⁰⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, s. 937.

²⁰⁶ Aynı eser, s. 940-941.

Arap dili ve edebiyatı alanındaki çalışmalara etkisinden dolayı Kur'ân-ı Kerim'de muarrab kelimeler konusu önemli konulardan sayılır. Suyûfî'de özel olarak Kur'ân'da yabancı kelimeler hakkında müstakil eser yazan ilk müelliflerdendir. Kur'ân'daki yabancı kelimeleri ilk olarak *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Ḳur'ân* adlı eserinin otuz sekizinci bölümünde fîmâ vaka'a fihî bigayri luğati'l-Arab başlığı altında ele almıştır.²⁰⁷ Yine *el-Mu'tereku'l-akrân fi i'câzi'l-Ḳur'ân* adlı eserinin on üçüncü bölümünde İhtivâuhu alâ cemî'l-luğati'l-Arab ve bi luğati ğayrihim mine'l-Fars ve'r-Rûm ve'l-Habeşe ve ğayrihim başlığı altında ele almıştır.²⁰⁸ Bu bölümdeki bilgilerel-İtkân'da yer alan bilgilerdir. Suyûfî'nin bu konudaki ilk müstakil eseri *el-Muhezzeb fîmâ vaka'a fi'l-Ḳur'ân mine'l-mu'arrab* adını taşır. İkincisi ise *el-Mutevekkilî fîmâ verede fi'l-Ḳur'ân mine'l-luğât* adlı eseridir.²⁰⁹

2.2. el-Muhezzeb'in Konusu ve Suyûfî'nin Kitapta Kullandığı Yöntem

el-Muhezzeb fîmâ vakaa' fi'l-Kur'an mine'l-muarrab adlı eser Kur'ân-ı Kerim'de bulunan yabancı kökenli ya da arapçalaştırılmış kelimeleri ele almaktadır. Suyûfî, kitabın mukaddimesinde âlimlerin Kur'ân'da yabancı kelime olup olmadığı hususundaki tartışmalarını delilleri ile ortaya koymuş ve görüşleri üçe ayırmıştır. Bu görüşler yukarıda verilmiştir.²¹⁰

Mukaddimeden sonra Suyûfî, yabancı kelimeleri alfabetik sıraya göre ele almış ve yirmi üç bölüme ayırmıştır. Bu bölümler içinde التاء, الخاء, الذال, الضاد, الظاء harfleri yoktur. Yirmi üç bölüm içerisinde toplam yüz yirmi beş kelimeyi ele almıştır. Kelimeleri alfabetik sıraya koymasının iki nedeni olabilir:

1. Alfabetik sıra, kelimelere kolayca dönüş imkanı verdiği için okuyucunun ve araştırmacının işini kolaylaştırmaktadır.

²⁰⁷ Aynı eser, s. 934-974.

²⁰⁸ Suyûfî, *Mu'tereku'l-Akrân*, I, 147-155.

²⁰⁹ eş-Şurbecî, *a.g.e.*, 432.

²¹⁰ *el-Muhezzeb fîmâ vakaa' fi'l-Kur'ân mine'l-Mu'arrab*, (thk. Tehâmî Râcî el-Hâşimî), İhyâu't-turâsi'l-islâmî, Muḥammediye, tsz., s. 57.

2.Kelimenin alındığı yabancı dilde kullanıldığı şekilde rivayet edilmiş olmasıdır.²¹¹

Kelimeler alfabetik olarak incelenirken şu sıra izlenmiştir:

1. Kelime zikredilmiş ve anlamı açıklanmıştır.
2. Kelimenin hangi dilden Arapçaya geçtiği belirtilmiştir.
3. Nakil yapılan yerlerden delilleri de verilmiştir.²¹²

Suyûtî, eserinde ele aldığı bütün kelimeleri titiz bir şekilde incelemiş, müfessirlerin ve dil âlimlerinin görüşlerine de yer vermiştir. Birçok güvenilir kaynaktan alıntı yapmış ve nakil yaptıklarının isimlerini tek tek belirtmiştir.

2.3. Yararlandığı En Önemli Kaynaklar

Suyûtî, eserin te'lifinde birçok dil, tefsir ve kıraat âliminin eserinden faydalanmıştır. Onların başlıcaları şunlardır:

2.3.1. İrşâdu'l-mubtedî ve tezkiretu'l-muntehî fi'l-kırâati'l-aşara

Ebû'l-Iz Muhammed b. el-Huseyin b. el-Vâsîtî el-Kalânîsî (ö. 521/1127)'nin Kırâat-i aşere'ye dair muhtasar bir eseri olup özellikle Irak bölgesinde yaygın bir şekilde okunmuştur. İbnu'l-Cezerî'nin *en-Neşr* adlı eserinin kaynakları arasında yer alan bu kitap Ömer Hamdân el-Kubeysî'nin tahkikiyle yayınlanmıştır. (Mekke 1404/1984)²¹³

2.3.2. el-Baḥru'l-muhîṭ

Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelusî (ö. 745/1344)'ye ait nahvi-edebi bir tefsir olup ilk defa kenarında müellifin *en-Nehru'l-mâd* adlı eseriyle talebesi Tâcuddîn Ahmed b. Abdilkâdir'in *el-Baḥru'l-muhîṭ*'in muhtasarı olan *ed-Durru'l-lakîṭ mine'l-Baḥrı* n da bulunduğu sekiz cilt olarak yayımlanmıştır. Eser,1993 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

²¹¹Suyûtî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 10.

²¹²Şurbecî, *a.g.e.*, 440.

²¹³ Sarı, Mehmet Ali, Kalânîsî, *DİA*, XXIV, 224.

2.3.3. el-Burhân fî ‘ulumi’l-Kur’ân

Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh ez-Zerkeşî (ö. 794/1392)’ye ait olan bu eser, tefsir usulü ve Kur’ân ilimleri alanının en geniş ve en kapsamlı klasik kaynaklarından birisidir. Eserin dört cilt halinde değişik baskıları yapılmıştır. Kitap üzerine birçok çalışma yapılmış ve hakkında tezler yazılmıştır. Eser, 1957 yılında Kahire’de basılmıştır.

2.3.4. Kitâbu’z-zîne fi’l-kelimâti’l-islâmiyye

Ebû Hâtim Ahmed b. Hamdân b. Ahmed er-Râzî (ö. 322/933)’nin 400 civarında terimin açıklandığı kitabının bir kısmında, Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan bazı isim ve kelimelerin Câhiliye ve İslâmî dönemdeki anlamları eski Arap şiirine dayanarak açıklanmıştır. Eserin tamamı Huseyin el-Hemedânî tarafından tahkik edilerek yayınlanmıştır. (Kahire 1957; 1958)

2.3.5. Acâ’ibu’l-Ḳur’ân

Ebû’l-Kâsım Tâcülkurrâ Burhânuddîn Mahmûd b. Hamza b. Nasr el-Kirmânî (ö. 500/1106’dan sonra) tarafından ayetlerin tefsiriyle ilgili olarak aklın hoş görmediği, nakledilmesi doğru olmayan bâtil görüşlerden sakındırmak maksadıyla telif edilmiş olup ayetlerin tamamı değil sadece ilgili yerler açıklanmıştır. Eser, Beyrut ve Cidde’de basılmıştır.

2.3.6. Fıkhü’l-luğa ve sırru’l-‘arabiyye

Ebû Mansûr eş-Şeâlibî (ö. 429/1038)’nin ilk olarak *Şemsu’l-edeb fî isti’ mâli’l-Arab* adını verdiği eser iki kısımdan oluşmaktadır. Eş anlamlı kelimelerle ilgili olan ilk kısmının başlığı *Esrâru’l-luğati’l-Arabiyye ve hasâisuhâ* şeklindedir. İkinci kısım üslûpla ilgili olup *Sırru’l-edeb fî mecârî kelâmi’l-Arab* adını taşımaktadır. Bu kısım İbn Fâris’in *es-Sâhibi fî fıkhü’l-luğa* adlı kitabından nakledilmiştir. Daha sonra eş-Şeâlibî eserin ilk kısmını *Fıkhü’l-luğa* adıyla müstakil bir kitap haline getirmiştir. Eser, ilk defa 1885 yılında Beyrut’ta basılmıştır.

2.3.7. Funûnu’l-efnân fî uyûni ‘ulûmi’l-Ḳur’ân

Ebû’l-Ferec İbnu’l-Cevzî (ö. 597/1201)’nin *Zâdu’l-mesîr* adlı eserden sonra kaleme alınan ve Kur’ân ilimlerine ait önemli eserlerinden biri sayılan bu kitapta

müellifin diğer eserlerinde geniş olarak yer verilen konular özetlenmiştir. Eser, 1987 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

2.3.8. Luġatu'l-ķabâili'l-vâride fi'l-Ķur'âni'l-Kerîm

Kur'ân-ı Kerim'de Arapça dışında bir kelime olmadığını savunan Ebû Ubeyde el-Kâsım b. Sellam (ö. 224/838)'in bu eserinde Kur'ân-ı Kerim'de geçen Arap lehçeler ele alınmış ve eserde Kur'ân'da geçen bazı kelimelerin hangi Arap lehçesine ait olduğu belirtilmiştir.

2.3.9. el-Muĥteseb fi tebyîni vucûhi ŧevâzzi'l-ķırâât ve'l-îzâh anhâ

Ebû'l-Feth Osmân el-Cinnî el-Mevsilî el-Baġdâdî (ö. 392/1002)'nin temel kaynağı Ebû Bekr İbn Mücâhid'in *el-Ķırâatu'ŧ-ŧâzze*'si olan eserinde ŧâz kıraatlar, gramer ve irab yönünden incelenmiştir. Eser, 1986 yılında İstanbul'da basılmıştır.

2.3.10. el-Muŧannef fi'l-ehâdiŧ ve'l-âŧâr

İbn Ebû ŧeybe (ö. 285/849)'nin hadislerle sahâbe sözleri ve tâbiîn fetvalarını senetleriyle birlikte topladığı ve konularına göre tertip ettiği hacimli eseridir. Eser, 1989 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

2.3.11. el-Mu'arrab mine'l-keîami'l-a'cemi alâ ħurûfi'l-mu'cem

Ebû Mansûr el-Cevâlîkî (ö. 540/1145)'nin, Arapça'ya başka dillerden giren ve Kur'ân-ı Kerim ile hadislerde, ayrıca ŧiir vb. yerlerde kullanılan arapçalaşmış kelimeleri alfabetik sıraya göre ihtiva eden bir eseridir. Eser, 1990 yılında ŧam'da basılmıştır.

2.3.12. Câmi'u'l-beyân ân te'vîli âyi'l-Ķur'ân (Tefsiru't-Ṭaberî)

İbn Cerîr et-Ṭaberî (ö. 310/923)'nin Kur'ân ayetlerinde geçen kapalılıkları delilleri ile açıkladığı Kur'ân tefsiridir. Eser, 2001 yılında Kahire'de basılmıştır.

2.3.13. Delâilu'n-nübüvve

Ebû Nuaym el-İsbahânî (ö. 430/1038)'nin Peygamberimizin nübüvvetinin doğruluğuna sahih hadislerden deliller getirerek yazdığı eseridir. Eser, 1986 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

2.3.14. eş-Şâhibî fî fıkhu'l-luğati'l-arabiyye ve mesâilihâ ve suneni'l-Arap fî kelâmihâ

İbn Fâris (ö: 395/1004)'nin fıkhu'l-luğa alanında Sâhib b. Abbâd'a ithafen *es-Sâhibî* ismini verdiği kitabıdır. Eser, 1997 Beyrut'ta basılmıştır.

2.3.15. Leyse fî kelâmi'l-'Arab

İbn Hâleveyh (ö. 370/980)'in şâz, nâdir ve garîb kelimelere ve onların kullarımlarına dair hazırladığı bir sözlüktür. Eser, 1979 yılında Mekke'de basılmıştır.

2.3.16. el-Mustedrek ala's-şahîhayn

Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014)'nin, Buhârî (ö. 256/870) ile Müslim (ö. 261/875)'in *el-Câmiu's-sahîh*'lerine almadıkları sahih hadisleri bir araya getirdiği eseridir. Eser, 2002 yılında Beyru'ta basılmıştır.

2.3.17. el-Mufredât fî gâribî'l-Şur'ân

Râgıb el-İsfahânî'nin Kur'an'daki garîb kelimelere dair yazdığı sözlüktür.

2.4. Kitabın Yazma Nüshaları

el-Muhezzeb fî mâ vaka'â fî'l-Şur'ân mine'l-mu'arrab adlı eserin Türkiye dışında bulunan ve tahkikçilerin ulaşabildikleri nüshalar ise şunlardır:

2.4.1. Askoryal Nüshası

Meşrikî hattı ile yirmi üç satır olarak yazılmıştır. Boyutları 21x16 cm'dir. Celâleddîn es-Suyûtî'ye ait on iki risalenin içerisinde bulunmaktadır. (Nüsha no: 1928)²¹⁴

2.4.2. Bağdat Nüshası

Güzel bir sülüs hattı ile on dokuz satır olarak yazılmıştır. Boyutları 16x6 cm'dir. On dört varaktır. Seksen üç risaleden oluşan bir yazmanın içinde 396'ıncı varaktan itibaren yer alır. (Nüsha no: 7083)²¹⁵

2.4.3. Rabâd Nüshası

²¹⁴Suyûtî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 11.

²¹⁵Suyûtî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 12

Ma‘ribî hattı ile on sekiz²¹⁶ satır olarak yazılmıştır. Boyutları 21x16 cm’dir. Yirmi beş varaktır. 153. varak ile 177. varak arasında yer alır.²¹⁷ Önceki iki nüsha bu nüshanın değerini düşürmüştür. Bu nüsha, koparılıp yerlerin yeni ilaveler konduğundan hata ve düzeltmelerle doludur.²¹⁸

el-Muhezzeb adlı eserin dünya kütüphanelerinde bunların dışında başka yazmalarının bulunduğu belirtilmiştir.²¹⁹

Türkiye kütüphanelerinde de eserin yazmaları ve tahkikli matbu baskıları bulunmaktadır. Bu nüshalar şu kütüphanelerdedir:

2.4.4. Beyazıd Devlet Kütüphanesi (Beyazıd Bölümü)

Kur’ân İlimleri başlığı altında yer alan nesih hatla yazılmış olup 31b-39a varaklar arasında bulunur. (D. No: 001071) numarada kayıtlıdır.

2.4.5. Süleymaniye Kütüphanesi (Bağdatlı Vehbi Bölümü)

Kur’ân ilimleri başlığı altında iki nüshası bulunmaktadır. İlki, 12-19 varaklar arasında yer alır ve (D. No: 002102) numarada kayıtlıdır. Diğeri ise 21-28 varaklar arasında yer alır ve (D. No: 002026) numarada kayıtlıdır.

2.4.6. Süleymaniye Kütüphanesi (Cârullah Bölümü)

Kur’ân ilimleri başlığı altında bulunmaktadır. 77-81 varaklar arasında yer alır ve (D. No: 002045) numarada kayıtlıdır.

2.4.7. Süleymaniye Kütüphanesi (Fatih Bölümü)

Kur’ân ilimleri başlığı altında bulunmakta olup 11 varaktır. (D. No: 000651) numarada kayıtlıdır.

²¹⁶Rabâd nüshası için başka bir kaynakta 19 satır olduğu belirtilmiştir (bkz. Suyûtî, *el-Muhezzeb*, (thk. el-Hâşimî), s. 50).

²¹⁷Suyûtî, *el-Muhezzeb*, (thk. el-Hâşimî),s. 50.

²¹⁸Suyûtî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 12.

²¹⁹Suyûtî, *el-Muhezzeb*, (thk. el-Hâşimî),s. 50.

2.5. EL-MUHEZZEB FÎ MÂ VAKA‘A FÎ‘L-ĞUR‘AN MİNE‘L-MUARRAB ADLI ESERDE ELE ALINAN KELİMELELER

Elif (أ) Harfi

أَبَارِيقَ:

بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقٍ وَكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ (Cennet pınarından doldurulmuş sürahile-
ri, ibrikleri ve kadehleri)²²⁰

إبريق kelimesinin çoğuludur. Testi, sürahi, kulpsuz su kabı, parlak kılıçve ayna anlamlarına gelir.²²¹ Seâlibî ve Ebu Hâtim er-Râziye göre aslı Farsça’dır.²²² Cevâlîkî Farsça’dan muarrab olduğunu ve anlamının su yolu veya suyu yavaş yavaş dökmek olduğunu belirtmiştir.²²³

أَب:

وَفَاكِهَةً وَأَبًّا (Meyveler ve otlaklar,)²²⁴

Sözlükte mera, otlak ve çayır anlamlarına gelmektedir.²²⁵ Zerkeşî kelimenin Mağrib dilinde ot anlamına geldiğini ifade etmiştir.²²⁶

²²⁰ Vakıa: 18.

²²¹ İbn Manzûr, Muhammed b. Mekrem, *Lisânu‘l-‘arab*, Dâru sâdır, Beyrut, tsz., X, 17; Fîrûzâbâdî, Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Ya‘kup, *el-Ğâmûsu‘l-muħîṭ*, Muessetu‘r-risâle, Beyrut, 2005, s. 866; Taberî, a.g.e., XXII, 296-297; Güneş, Kadir, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Mektep Yay. İstanbul, 2011, ابريق maddesi.

²²² Seâlibî, Ebû Manşûr, *Fıkhü‘l-luġa*, Matbaatu abâi‘l-yesuiyyîne, Beyrut, 1885.s. 316; er-Râzî, Ebû Hâtim, *Kitâbu‘z-zîne fi‘l-kelâmî‘l-islâmiyyeti‘l-arabiyye*, Merkezi‘d-dirâsât ve‘l-buhûsî‘l-Yemenî, San‘a, 1994.s. 142.

²²³ Cevâlîkî, Ebû Manşûr, *el-Mu‘arrab mine‘l-kelâmi‘l-a‘cemi ‘alâ hurûfi‘l-mu‘cem*, (thk. F. Abdurrâhîm), Dâru‘l-ğalem, Dımaşk, 1990, s. 120.

²²⁴ Abese: 31.

²²⁵ İbn Manzûr, a.g.e.,I, 204-205; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 58; İşfâhânî, Râġib, *el-Mufredât fi ġarîbu‘l-Ğur‘ân*, Nizar Mustafa el-Bâz, b.y.y., tsz.s. 8; Sicistânî, Ebû Bekr Muhammed b. Uzeyz, *Ġaribu‘l-Ğur‘ân*, Mektebetu ve Matbaatu Muhammed Alî Subhî ve evlâdihi, b.y.y., 1963, s. 26; İbn Ķuteybe,

أبْلَعِي:

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَأْسَمَاءُ أَفْلَعِي (Ey yeryüzü! **Yut suyunu.** Ey gök! Tut suyunu" denildi.)²²⁷

Sözlük anlamı yutmak, içine çekmektir.²²⁸ İbn Ebî Hâtim tefsirinde bu kelimenin Habeşçe olduğunu belirtmiştir.²²⁹ Suyûfî, İbn Hibbân'dan rivayetle kelimenin Hintçe "içmek" fiilinin emri şeklinde olduğunu söylemiştir.²³⁰

أَخْلَد:

وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ (Dileseydik o âyetlerle onu elbette yüceltirdik. Fakat o dünyaya **saplanıp kaldı** da kendi heva ve hevesine uydu.)²³¹

Sözlükte ölümsüzleştirmek, eğilimi olmak, sabit kalmak, dayanmak, huzur bulmak gibi anlamlara gelir.²³² Suyûfî'nin el-Vâsıtî'den nakline göre İbrânice'de dayanmak anlamında kullanılmaktadır.²³³ *el-İtkân*'ın Şuayb el-Arnâvud tarafından yapılan tahkikinde bu kelimenin aslının Arapça olduğu, muarrab olmadığı belirtilmiştir.²³⁴

İbn Muḥammed Abdullah b. Muslim, *Tefsîru ġarîbu'l-Kur'ân*, (thk. Seyyîd Ahmed Sakr), Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut, 1978, s. 515; Ṭaberî, a.g.e., XXIV, 120-124; Güneş, a.g.e., ب مaddesi.

²²⁶Zerkeşî, Bedreddîn Muḥammed, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Ebu'l-Fadl İbrâhîm), Mektebetu dâru't-turâs, Kâhire, tsz. I, 289.

²²⁷ Hud: 44.

²²⁸ İbn Manzûr, a.g.e., VIII, 20; Firûzâbâdî, a.g.e., s. 705; Râġîb el-İşfâhânî, a.g.e., s. 76; Ṭaberî, a.g.e., XII, 419; Güneş, a.g.e., ب مaddesi.

²²⁹ İbn Ebî Hâtim, Muḥammed b. İdrîs, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, (thk. Es'ad Muḥammed et-Tabîb), Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke, 1997, VI, 2036.

²³⁰ Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 35.

²³¹ A'raf: 176. Hûmeze suresi 3. ayette de اخلده (...onu ebedileştirir.) şeklinde geçmektedir. Vakıa: 17. ayette ise مخلدون (ölümsüzlüğe uğramış) şeklinde geçmektedir.

²³² İbn Manzûr, a.g.e., III, 164; Firûzâbâdî, a.g.e., s. 280; Râġîb el-İşfâhânî, a.g.e., s. 205; Sicistânî, a.g.e., s. 11; İbn Kuteybe, a.g.e., s. 174; Ṭaberî, a.g.e., X, 584-585; Güneş, a.g.e., ا خ ل د maddesi.

²³³ Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 35-36.

²³⁴ Suyûfî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Şuayb el-Arnâvud), Muessetu'r-risâle nâşîrûn, Beyrut, 2008, s. 942.

أرائك:

وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ نِعْمَ الثَّوَابُ وَحَسُنَتْ

مُرْتَفَعًا (Orada **tahtlar** üzerine kurularak altın bileziklerle süslenecekler, ince ve kalın ipekten yeşil giysiler giyeceklerdir. O ne güzel karşılıktır! Cennet de ne güzel bir yaşlanacak yerdir!)²³⁵

أريكة kelimesinin çoğuludur. Üzerine oturlan her türlü döşek, taht, koltuk, manasına gelmektedir.²³⁶ Râgîb el-İşfâhânî, bu isim Arak isimli bir ağaçtan alınmış olabilir ya da Arak ağaçlarından altında hayvanları otlatırken oturmaya verilen isimken sonra her türlü oturmaya verilen isim olmuştur şeklinde açıklamıştır.²³⁷ İbnu'l-Cevzî onun Habeşçe'de anlamına geldiğini ifade etmiştir.²³⁸

آزر:

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ آزرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً (Hani İbrahim babası **Äzer'e**, "Sen putları ilah mı ediniyorsun? demişti.)²³⁹

Bu kelimenin İbrâhîm (a.s)'ın babasının ismi olup olmadığı konusunda ihtilaf vardır. Ama çoğunluğun görüşüne göre babasının adı Târah'tır.²⁴⁰ Sözlük anlamı desteklemek, kuvvetlendirmek, yardım etmektir.²⁴¹ Cevâlikî, Farsçadan muarrab ol-

²³⁵Kehf: 31. Bu kelime Yâsin: 56; İnsan: 13; Mutaffifin: 23;35. ayetlerde de geçmektedir.

²³⁶ İbn Manzûr, a.g.e., X, 389-390; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 931; Sicistânî, a.g.e., s. 16; İbn Kuteybe, a.g.e., s. 267; Taberî, a.g.e., XV, 255-256; Güneş, a.g.e., أريكة maddesi

²³⁷ Râgîb el-İşfâhânî, a.g.e., s. 19.

²³⁸ İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec, *Funûnu'l-efnân fî uyûni ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Hasan Ziyâeddîn İtr), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1987.s. 351.

²³⁹ En'am: 74. Fetih: 29. ayette de فَآزره (...onu güçlendiren.) şeklinde geçmektedir.

²⁴⁰ Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 343; Râgîb el-İşfâhânî, a.g.e., s. 20; İbn Ebî Hâtim, a.g.e., V, 1324-1325; Taberî, a.g.e., IX, 342-346.

²⁴¹Sicistânî, a.g.e., s. 22; İbn Kuteybe, a.g.e., s. 413.

duğunu söylemiştir.²⁴² Suyûfî, Kirmânî'den nakille Farsça'da ihtiyar anlamına gelen bir kelimedir demiştir.²⁴³

أسباط:

قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ

(*Deyin ki: "Biz Allah'a, bize indirilene (Kur'an'a), İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve Yakuboğullarına iman ettik.*)²⁴⁴

سبط kelimesinin çoğuludur. Sözlükte torun, kabile anlamına gelmektedir.²⁴⁵

Semerkindî tefsirinde bu kelimenin, İbrânice'de (Benî İsrâil'in kendi dilinde) Arapça'daki kabileler anlamına geldiğini belirtmiştir.²⁴⁶

إستبرق:

وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِنِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ

üzerine kurularak altın bileziklerle süslenecekler, ince ve kalın ipekten yeşil giysiler giyeceklerdir.)²⁴⁷

Sözlükte kalın ipek ve atlas anlamlarına gelmektedir.²⁴⁸ Fîrûzâbâdî, İbn Kuteybe ve Ebû Hâtim er-Râzî Fasça olup bu dilde استبره olduğunu belirtmiştir.²⁴⁹

Aynı şekilde Cevâlîkî ve İbnu'l-Cevzî de aynı görüştedirler.²⁵⁰

²⁴² Cevâlîkî, *a.g.e.*, s. 108.

²⁴³ Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 38.

²⁴⁴ Bakara: 136. Bu kelime Bakara: 140; Âl-i İmrân: 84; Nisâ: 163; A'râf: 160. ayetlerde de geçmektedir.

²⁴⁵ İbn Manzûr, *a.g.e.*, VII, 310; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 669; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.*, s. 293; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 5; Taberî, *a.g.e.*, II, 597-599; Güneş, *a.g.e.*, سبط maddesi.

²⁴⁶ Semerkandî, Ebu'l-Leys, *Bahru'l-ulûm*, (*Tefsiru's-Semerkindî*), (thk. Ezher Üni. Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü), Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, 1993, s. 161.

²⁴⁷ Kehf: 31. Bu kelime Duhân: 53; Rahmân: 54; İnsan: 21. ayetlerde de geçmektedir.

²⁴⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, X, 5; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 36; Taberî, *a.g.e.*, XV, 255; Güneş, *a.g.e.*, استبرق maddesi.

²⁴⁹ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 867; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 267; Ebû Hâtim er-Râzî, *a.g.e.*, s. 142.

أَسْفَار:

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا (Tevrat'la yükümlü tutu-

lup da onunla amel etmeyenlerin durumu, **ciltlerle kitap** taşıyan eşeğin durumu gibidir.)²⁵¹

سَفَرٌ kelimesinin çoğuludur. Kitaplar anlamında ve Tevrat'ın bir bölümünü ifade eden bir kelimedir.²⁵² el-Vâsitî, Süryânice'de kitaplar anlamına geldiğini ifade etmiştir.²⁵³ Kirmânî, İbnu Ebî Hâtim ve İbn Cerîr kelimenin aslının Nabatça anlamının da kitaplar olduğunu belirtmiştir.²⁵⁴

إِصْرِي:

لَتُؤْمِنَنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَضْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَلِكُمْ إِصْرِي (Hani, Allah peygamberler-

den, ona mutlaka iman edeceksiniz ve ona mutlaka yardım edeceksiniz diye **söz almış** ve, "Bunu kabul ettiniz mi; verdiğim bu ağır görevi üstlendiniz mi?" demişti.)²⁵⁵

Söz, günah, ağır yük anlamlarına gelir.²⁵⁶ Suyûfî, Ebu'l-Kâsım'dan rivayetle bu kelimenin Nabat dilinde söz, yemin anlamına geldiğini söylemiştir.²⁵⁷

²⁵⁰ Cevâlîkî, a.g.e., s. 108; İbnu'l-Cevzî, a.g.e., s. 352.

²⁵¹ Cumua: 5.

²⁵² İbn Manzûr, a.g.e., IV, 370; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 408; Râgîb el-İşfâhânî, a.g.e., s. 308; Güneş, a.g.e., سفر maddesi.

²⁵³ Suyûfî, a.g.e., s. 39.

²⁵⁴ Kirmânî, Mahmud b. Hamza, Ğaribu't-tefsîr ve acâibu'l-te'vil, (thk. Yûnus el-İclî), Dâru'l-kible li's-sekâfeti'l-islamiyye, Cidde – Muessetü 'ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut, tsz. II, 1211; İbn Ebî Hâtim, a.g.e., IX, 3355; Taberî, a.g.e., XXII, 634.

²⁵⁵ Ali İmran: 81. Bakara: 286. Ayette اصرا (...ağır yük) şeklinde geçmektedir.

²⁵⁶ İbn Manzûr, a.g.e., IV, 22; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 343; Sicistânî, a.g.e., s. 33; İbn Kuteybe, a.g.e., s. 107; Taberî, a.g.e., V, 545.

²⁵⁷ Suyûfî, el-Muhezzeb, (şrh. Halebî), s. 40.

أَكْوَاب:

يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ (Onlar için altın tepsilere ve **kadehler**

dolaştırılır.)²⁵⁸

Sözlükte bardak, kadeh, kupa anlamlarına gelen كَوْب kelimesinin çoğuludur.²⁵⁹ İbnü'l-Cevzî, Nabatça'da أَكْوَاذ şeklinde kullanıldığını söylemiştir.²⁶⁰

أَلِيم:

فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ (Kalplerinde müna-

fıklıktan kaynaklanan bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır. Söyledikleri yalana karşılık da onlara **elem dolu** bir azap vardır.)²⁶¹

Sözlükte acı verici, acılı, üzücü, şiddetli anlamlarına gelmektedir.²⁶² İbnü'l-Cevzî'ye göre Zenci lisanında acı verici anlamındadır.²⁶³ Zerkeşî bu kelimenin aslının İbrânice olduğunu söylemektedir.²⁶⁴

إِل:

كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً (Onların bir ahdi nasıl olabilir ki!

Eğer onlar size üstün gelselerdi, ne **akrabalık (bağlarını)**, ne de antlaşma (yükümlülüğünü) gözetirlerdi.)²⁶⁵

²⁵⁸ Zuhruf: 71. Bu kelime Vâkıa: 18; İnsân: 15; Gâşiye: 14. ayetlerde de geçmektedir.

²⁵⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 729; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 133; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.*, s. 570; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 21; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 400.

²⁶⁰ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 350.

²⁶¹ Bakara: 10. Bu kelime Kur'ân'da 72 yerde geçmektedir.

²⁶² İbn Manzûr, *a.g.e.*, XII, 22; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1076; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.*, s. 25-26; Taberî, *a.g.e.*, I, 292-293; Güneş, *a.g.e.*, أَلِيم maddesi.

²⁶³ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 351.

²⁶⁴ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 288.

Allah'ın ismi, söz, akrabalık, yemin etmek, civar gibi anlamları vardır.²⁶⁶ Suyûti, Firyâbî'nin tefsirinde الإِلَّ Allahu Tealâ'dır dediğini nakletmiştir.²⁶⁷ İbn Cinnî bu kelimenin Nabat dilinde Allahu Tealâ'nın bir ismi olduğunu söylemiştir.²⁶⁸ Râgîb el-İşfâhânî ise bu görüşün doğru olmadığını belirtmiştir.²⁶⁹

إِنَاهُ:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرٍ نَاظِرِينَ إِنَاهُ وَلَكِنْ إِذَا

دُعِيتُمْ (Ey iman edenler! Yemek için çağrılmaksızın ve **yemeğin pişmesini** beklemesizsiniz (vakitli vakitsiz) Peygamber'in evlerine girmeyin, çağrıldığınız zaman girin.)²⁷⁰

Zamanın gelmesi, dolması, olgunlaşmak anlamlarına gelir.²⁷¹ Zerkeşî, bu kelimenin Mağrib dilinde taze, olgunlaşmış anlamına geldiğini,²⁷² Suyûti, Ebu'l-Kâsım'dan bu kelimenin aslının Berberîce olduğunu rivayet etmiştir.²⁷³

آن :

يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمِ آنٍ (Onlar, cehennem ateşi ile **yüksek derecede kaynar**

su arasında gider gelirler.)²⁷⁴

Bir şeyin aşırı fazla olması ve had safhaya ulaşması ve bitmesi anlamına gelir.²⁷⁵ Berberîce'de suyun sıcaklığının bitmesi anlamındadır.²⁷⁶

²⁶⁵ Tevbe: 8. Bu kelime Tevbe: 10. ayette de geçmektedir.

²⁶⁶İbn Manzûr, *a.g.e.*, XI, 166; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 962; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 35.; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 183; Taberî, *a.g.e.*, XI, 354-357.

²⁶⁷Suyûti, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 41.

²⁶⁸İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân, *el-Muhtesab fî tebyîni vucûhi şevâzi'l-kirâati ve'l-izah*, (thk. Alî en-Necdî, Abdulfettâh İsmâil eş-Şiblî), Sezgin Neşriyat, İstanbul, 1986, I, 97.

²⁶⁹ Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.*, s. 25.

²⁷⁰ Ahzab: 53.

²⁷¹İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIV, 48; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1260; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.*, s. 36; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 37; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 352; Taberî, *a.g.e.*, XIX, 158-162.

²⁷²Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 288.

²⁷³Suyûti, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 42.

²⁷⁴ Rahman: 44.

آنية:

تُسْقَى مِنْ عَيْنِ آنِيَةٍ (Son derece kızgın bir kaynaktan içirilirler.)²⁷⁷

Kızgın, kaynar (su vb.) anlamlarına gelmektedir.²⁷⁸ Suyûfî, Berberi dilinde aşırı sıcak anlamında kullanıldığını belirtmiştir.²⁷⁹

أواه:

إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ (Şüphesiz İbrahim, çok içli, yumuşak huylu bir kişiydi.)²⁸⁰

Çok dua eden, tesbih eden, merhametli, ince ruhlu anlamlarına gelir.²⁸¹ Habeşcede mü'min, emin, kâni anlamında kullanılır.²⁸² İbn Ebî Hâtim onun Habeşçe'de emin anlamına geldiğini söylemiş ve şu hadisi rivayet etmiştir: *Bir adam "Evvah nedir, Ya Rasulallah?" diye sordu. O da: "Huşu ve korku içinde dua eden buyurdu."*²⁸³

أواب:

اصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُودَ ذَا الْأَيْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ (Ey Muhammed! Onların

söylediklerine karşı sabret. Güçlü kulumuz Dâvûd'u hatırla. O, Allah'a çok yönelen bir kimse idi.)²⁸⁴

²⁷⁵ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIV, 48; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1260; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.*, s. 36; Taberî, *a.g.e.*, XXII, 232-234.

²⁷⁶ Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 42.

²⁷⁷ Ğaşiye: 5. Bu kelime İnsan: 15. ayette مِنْ فِضَّةٍ (gümüştan kaplar) şeklinde geçmektedir.

²⁷⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIV, 48; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1260; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.*, s. 36; Taberî, *a.g.e.*, XXIV, 329-330.

²⁷⁹ Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 42.

²⁸⁰ Tevbe: 114. Bu kelime Hûd: 75. ayette de geçmektedir.

²⁸¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIII, 473; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 12-13; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 193.

²⁸² İbn Manzûr, *aynı yer*; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1242; Taberî, *a.g.e.*, XII, 33-46.

²⁸³ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VI, 1895-96-97.

²⁸⁴ Sâd: 17. Bu kelime Sâd: 19; 30; 44; İsrâ: 25; Kâf: 32. ayetlerde de geçmektedir.

الأوب (dönüş) kelimesinin ismi fâil mübalağa sigasında Allah'a çokça dönen, tevbe eden, tesbih eden anlamına gelmektedir.²⁸⁵ İbn Ebî Hâtim bu kelimenin Habeşçe'de çokça tesbih eden anlamına geldiğini belirtmiştir.²⁸⁶

أوبي:

يَا جِبَالُ أوبي مَعَهُ وَالطَّيْرُ ("Ey dağlar! Kuşların eşliğinde onunla birlikte **tesbih edin**" dedik)²⁸⁷

Tesbih etmek, zikretmek anlamına gelir.²⁸⁸ İbn Cerîr ve Sicistânî tesbih etmek manasında kullanılan Habeşçe asıllı bir kelime olduğunu belirtmiştir.²⁸⁹

الأولى و الآخرة:

لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَى وَالْآخِرَةِ (**Dünyada da ahirette de** hamd O'na mahsustur.)²⁹⁰

Zerkeşî bu kelimenin Kıptice olduğunu fakat o dilde الأولى'nın الآخرة anlamında, الآخرة'nin da الأولى anlamında kullanıldığını rivayet etmiştir.²⁹¹

²⁸⁵ İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 217-218; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 59-60; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.*, s. 37; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 20; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 378; Taberî, *a.g.e.*, XX, 42-43..

²⁸⁶ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, IX, 3237.

²⁸⁷ Sebe: 10.

²⁸⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 218; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.*, s. 37; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 353.

²⁸⁹ Taberî, *a.g.e.*, XIX, 219-221; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 19.

²⁹⁰ Kasas: 70. Bu kelimeler bir arada Necm: 25; Nâziat: 25; Leyl: 13; Duhâ: 4. ayetlerde de geçmektedir.

²⁹¹ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 288.

Bâ (ب) Harfi

بطائنها:

مُتَّكِمِينَ عَلَى فُرُشٍ بَطَائِنُهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ (Onlar astarları kalın ipekten olan döşeklere yaslanırlar.)²⁹²

بطانة kelimesinin çoğuludur ve astar, içlik, sır, gizli anlamlarına gelir.el-Ferrâ, Arapların gündüz için ظهر السماء, gece için de بطن السماء dediklerini belirtmişir.²⁹³ Zerkeşî, bu kelimenin Kıpti dilinde görünen ve dış yüz anlamlarına geldiğini söylemiştir.²⁹⁴

بعير:

قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي هَذِهِ بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْنَا وَ نَمِيرُ أَهْلَنَا وَ نَحْفَظُ أَخَانَا وَ نَزِدَادُ كَيْلِ بَعِيرٍ ("Ey babamız! Daha ne isteriz? İşte ödediğimiz bedeller de bize geri verilmiş. Onunla yine ailemize yiyecek getirir, kardeşimizi korur ve bir deve yükü zahire de fazladan alırız..)²⁹⁵

Sözlükte deve anlamına gelmektedir.²⁹⁶ İbn Cerîr, bu kelimenin bazı dillerde eşek manasında kullanıldığını belirtmiştir.²⁹⁷ İbn Hâleveyh ise İbrânice'de üzerinde yük taşınan her şey anlamına geldiğini belirtmiştir.²⁹⁸

²⁹² Rahman: 54.

²⁹³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIII, 56; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1180; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 441; Güneş, *a.g.e.*, بطنه maddesi.

²⁹⁴ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 289.

²⁹⁵ Yûsuf: 65. Bu kelime aynı surenin 72. ayetinde de geçmektedir.

²⁹⁶ İbn Manzûr, *a.g.e.*, IV, 71; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 352; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.*, s. 68; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 219; Güneş, *a.g.e.*, بعير maddesi.

²⁹⁷ Taberî, *a.g.e.*, XIII, 233-234.

²⁹⁸ Suyûtî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 48.

بيع:

وَأُولَا دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضُهُمْ بِبَعْضٍ لَهَدَمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ

اللَّهِ كَثِيرًا (Eğer Allah'ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı, içle-
rinde Allah'ın adı çok anılan manastırlar, **kiliseler**, havralar ve mescitler muhakkak
yerle bir edilirdi.)²⁹⁹

بيعة kelimesinin çoğuludur. Hıristiyanların ibadet yeri (kilise)dir. Yahûdilerin
ibadet yeri olduğu da söylenmiştir.³⁰⁰ Cevâlîkî, bazı âlimlerin بيعة ve كنيسة kelimele-
rini Farsça asıllı muarrab kelimeler arasında rivayet ettiğini söylemiştir.³⁰¹

Tâ (ت) Harfi

تنبير:

فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءُوا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا

تَنْبِيرًا (İkinci bozgunculuğun zamanı gelince, yüzünüzü kara etsinler, daha önce gir-
dikleri gibi yine mescide (Beyt-i Makdis'e) girsinler ve ellerine geçirdikleri her şeyi
yerle bir etsinler diye (üzerinize yine düşmanlarınızı gönderdik.)³⁰²

Sözlükte helak, yıkım anlamına gelir.³⁰³ Bilâsî'nin Hamzâ Fethullâh ve Ra-
feel el-Yesûî'den yaptığı nakillerde kelimenin Nabat dilinde helak manasına geldiği-

²⁹⁹ Hacc: 40.

³⁰⁰ İbn Manzûr, a.g.e., VIII, 26; Firûzâbâdî, a.g.e., s. 705; Sicistânî, a.g.e., s. 47; İbn Kuteybe, a.g.e., s. 293; Taberî, a.g.e., XVI, 582-583.

³⁰¹ Cevâlîkî, a.g.e., s. 207.

³⁰² İsrâ: 7. Bu kelime Furkân: 39. ayette de geçmektedir.

³⁰³ İbn Manzûr, a.g.e., IV, 88; Firûzâbâdî, a.g.e., s. 356; Râgîb el-İşfâhânî, a.g.e., s. 94; Sicistânî, a.g.e., s. 60; İbn Kuteybe, a.g.e., s. 251.

ni belirtilmiştir.³⁰⁴ İbn Ebî Hâtim de aynı görüştedir.³⁰⁵ İbn Cerîr tefsirinde bu ifade-
nin دَمْر anlamına geldiğini rivayet etmiştir.³⁰⁶

تحت:

فَنَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا (Bunun üzerine (Cebrail) ağacın
altından ona şöyle seslendi: "Üzülme, Rabbin senin **alt tarafında** bir dere akıttı.)³⁰⁷

Yön zarflarından birisi olup aşağı anlamındadır.³⁰⁸ Ebu'l-Kâsım onun Kıpti-
cede iç, karın anlamlarına geldiğini söylemiştir.³⁰⁹

تنور:

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ (Nihayet emrimiz gelip, **tandır** kaynamaya başla-
yınca (sular coşup taşınca)...) ³¹⁰

İçinde ekmek yapılan yer, bir yıldız türü, yeryüzü, güneşin doğması, sabah
gibi anlamlara gelmektedir.³¹¹ Mücâhid'den suyun yeryüzünden fişkirmasının kaste-
dildiği rivayet edilmiştir.³¹² Cevâlîkî, İbn Dureyd'in Farsça'dan muarrabır dediğini
nakletmiştir.³¹³

³⁰⁴Bilâsî, a.g.e., s. 184.

³⁰⁵ İbn Ebî Hâtim, a.g.e., VII, 2318.

³⁰⁶Taberî, a.g.e., XIV, 478 vd.

³⁰⁷ Meryem: 24. Bu kelime Kur'an'da 54 yerde geçmektedir.

³⁰⁸İbn Manzûr, a.g.e., II, 17-18; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 148; Râgîb el-İşfâhânî, a.g.e., s. 94.

³⁰⁹Suyûtî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 50.

³¹⁰ Hûd: 40. Bu kelime Mü'minûn: 27. ayette de geçmektedir.

³¹¹İbn Manzûr, a.g.e., IV, 95; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 357; Taberî, a.g.e., XII, 401-406.

³¹² Bilâsî, a.g.e., s. 186.

³¹³ Cevâlîkî, a.g.e., s. 213.

Cim (ج) Harfi

الجبت:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيًّا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ (Kendilerine Kitap'tan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Onlar "cibt"e ve "tâğut"a inanıyorlar.)³¹⁴

Sözlükte, Allah'tan başka tapılan her şey anlamına gelir. Put, kâhin ve sihirbaz anlamına da gelir.³¹⁵ İbn Kuteybe الطاغوت و الجبت hakkında şöyle demiştir: *Taş, resim ve şeytan gibi tapılan her şeydir. Denilir ki, bu iki resmin sahibi Yahudi iki adamdı. Birisi, Hüvey b. Ahtab, diğeri de Ka'b b. Eşref'tir.*³¹⁶ İbn Ebî Hâtim Habeşçe şeytan ismi olduğunu rivayet etmiş, yine aynı ayetin tefsirinde şirk, put gibi manalara da geldiğini rivayet etmiştir.³¹⁷ İbn Cerîr de onun Habeş dilinde sihirbaz, kâhin ve şeytan gibi anlamlarda kullanıldığını rivayet etmiştir.³¹⁸

جهنم:

قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَعْتٌ بَلْ يَكْفُرُونَ إِلَى جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ (İnkâr edenlere de ki: "Siz mutlaka yenilgiye uğrayacak ve toplanıp cehenneme doldurulacaksınız. Orası ne fena yataktır!")³¹⁹

Cehennem kelimesinin manası uzak derinliktir. Cehennem kuyusu da uçsuz bucaksız derinlikte olduğu için bu ismi almıştır. Farsça asıllı olan bu kelimenin ana dilindeki yazılışı جهنم (kesreli cîm) şeklindedir. Yûnus b. Habib ve çoğu nahivciler bu kelimenin Farsça olduğunu ifade etmiştir. Diğer bir grup aslının Arapça olduğunu

³¹⁴ Nisa: 51.

³¹⁵ Bilâsî, a.g.e., s. 188; Güneş, a.g.e., جبت maddesi.

³¹⁶ İbn Kuteybe, a.g.e., s. 128.

³¹⁷ İbn Ebî Hâtim, a.g.e., III, 974-975.

³¹⁸ Taberî, a.g.e., VII, 134 vd.

³¹⁹ Ali İmran: 12. Bu kelime Kur'an'da 77 yerde geçmektedir.

söylemiştir. İbrânice كهنام kelimesinden ta'rib olduğu da söylenmektedir.³²⁰ Süryâni-
ce ve Habeşçe'den de buna benzer ifadeler Arapça'ya geçmiştir.³²¹ Suyûfî de bazı
âlimlerin kelimenin Farsçadan muarrab, bazılarının da İbrânice كهنام kelimesinden
muarrab dediklerini nakletmiştir.³²²

Hâ (ح) Harfi

حرام:

وَحَرَامٌ عَلَىٰ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ (Helak ettiğimiz bir memleket halkının

bize dönmeleri **imkansızdır.**)³²³

و حرام حِلٌّ، و Helalin zıddıdır. Vacip, gerekli anlamına da gelmektedir.³²⁴

و حرام حِلٌّ، و Helalin zıddıdır. Vacip, gerekli anlamına da gelmektedir.³²⁴ Suyûfî, İbnu Ebî

Hatîm'den bu kelimenin Habeşçe vacib anlamında kullanıldığını rivayet etmiştir.³²⁶

Bilâsî de bu ifadeyi destekler mahiyette şunları söylemiştir: *Bizce de haram, Habeş-
çe'den alınmış, vacib anlamındadır. Helalin zıddıdır. Sâmi dillerde ortak kullanılan
bir kelimedir.*³²⁷

حصب:

إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنتُمْ هَا وَارِدُونَ (Hiç şüphesiz siz ve Al-

lah'tan başka kulluk ettikleriniz cehennem **odunusunuz.** Siz oraya varacaksınız.)³²⁸

³²⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XII, 112.

³²¹ Bilâsî, *a.g.e.*, s. 192-194.

³²² Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 52.

³²³ Enbiyâ: 95. Bu kelime Kur'ân'da 21 yerde geçmektedir.

³²⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XII, 119; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1092; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.*, s. 150-151.

³²⁵ İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 288; Taberî, *a.g.e.*, XVI, 394.

³²⁶ Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 53; Taberî, *a.g.e.*, XVI, 394 vd.

³²⁷ Bilâsî, *a.g.e.*, s. 195.

³²⁸ Enbiyâ: 98.

Sözlükte odun, yakacak ve çakıl taşı anlamlarına gelmektedir. Aslı الحِصْبَاء' dir.³²⁹ İbn Manzûr, odun ve benzeri ateşe atılan her şeydir demiş ve Yemen, Necid ve Habeş dilinde حطب şeklinde kullanıldığını belirtmiştir.³³⁰ Suyûtî, İbnu Ebî Hatîm'den rivayetle Zenci dilinde حطب şeklindedir, demiştir.³³¹

حِطَّة:

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَاَدْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةً

نَغْفِرْ لَكُمْ حَطَايَاكُمْ (Hani, "Şu memlekete girin. Orada dilediğiniz gibi, bol bol yiyin.

Kapısından eğilerek tevazu ile girin ve "**hutta!**" (**Ya Rabbi, bizi affet**) deyin ki, biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım.)³³²

Rütbe düşüklüğü, noksanlık, bağışlanma talebi gibi anlamlara gelmektedir.³³³ Râgîb el-İşfâhânî, İsrailoğullarına *günahlarımızı bağışla, deyiniz* manasında bir hitaptır demiştir.³³⁴ Sicistânî, günahlarımızı azalt, irade kudretimizi artır anlamına geldiğini ve müfessirlere göre tefsirinin *Lâilaha illallah* demek olduğunu söylemiştir.³³⁵ Ferrâ ise Nabatça olduğunu söylemiştir.³³⁶

حُوب:

إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا (Çünkü bu, büyük bir **günahtır**.)³³⁷

³²⁹Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 74; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 288; Güneş, *a.g.e.*, حصب maddesi.

³³⁰İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 320.

³³¹Suyûtî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 54.

³³²Bakara: 58. Bu kelime A'raf: 161. ayette de geçmektedir.

³³³İbn Manzûr, *a.g.e.*, VII, 273; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 662; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.*, s. 162; Taberî, *a.g.e.*, I, 715-720; Güneş, *a.g.e.*, حطة maddesi.

³³⁴Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.*, s.162.

³³⁵Sicistânî, *a.g.e.*, s. 82.

³³⁶Ferrâ, Yahyâ b. Ziyâd, *Me'âni'l-Kur'ân*, 'Âlemu'l-kutub, Beyrut, 1983, I, 38.

³³⁷Nisa: 2.

Günah, helak, bela, hastalık ve zulüm anlamlarına gelir.³³⁸ İbn Manzûr, الحَوْبُ, الحَوْبُ, الحَاب kelimelerinin Hicaz ve Temim lehçelerinde günah anlamına geldiğini belirtmiştir.³³⁹ Sicistânî ve İbn Kuteybe de aynı görüştedir.³⁴⁰ Suyûfî ise Habeşçe günah anlamına geldiğini bildirmiştir.³⁴¹

حواريون:

قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ وَأَشْهَدُ بِأَنَّ مُسْلِمُونَ (*Havariler, "Biziz Allah yolunun yardımcıları. Allah'a iman ettik. Şahit ol, biz müslümanlarız" dediler.*)³⁴²

حور fiili sözlükte yıkayıp beyazlatmak ve bembeyaz, tertemiz anlamlarına gelmektedir.³⁴³ Havârilere, İsa (a.s)'ın arkadaşlarıdır ve elbiselerini temizleyip yıkadıkları için, bütün ayıplardan temizlenenler manasında böyle isimlendirilmişlerdir.³⁴⁴ İbn Cerîr onlara elbiselerini çok yıkadıkları ve elbiselerinin beyazlığından dolayı böyle denildiğini nakletmiştir.³⁴⁵ İbn Ebî Hâtim şöyle demiştir: *İsa (a.s) bir Gassâlîn diye bir kavme uğradı ve onları Allah'ı davet etti. Onlarda kabul etti. Bu yüzden onlar Havâriyyûn diye isimlendirildi. Nabat dilinde هواري, İbrânice'de المحور şeklinde-dir.*³⁴⁶ Bilâsî, naklettiği rivayetlerin ardından bu kelimenin Nabatça olduğunu ve İbrânice'ye de bu dilden geçtiğini belirtmiştir.³⁴⁷

³³⁸ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 77; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.*, s. 177; Taberî, *a.g.e.*, VI, 356-358.

³³⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 339.

³⁴⁰ Sicistânî, *a.g.e.*, s. 81; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 118.

³⁴¹ Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 55-56.

³⁴² Ali İmran: 52. Bu kelime Mâide: 112; Saff: 14. ayetlerde de geçmektedir.

³⁴³ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 380; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.*, s. 177-178; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 464; Güneş, *a.g.e.*, حور maddesi.

³⁴⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 339.

³⁴⁵ Taberî, *a.g.e.*, V, 442 vd.

³⁴⁶ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, IV, 220 vd.

³⁴⁷ Bilâsî, *a.g.e.*, s. 200.

Dâl (د) Harfi

درست:

وَكَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (Onlar, "Sen iyi ders al-

missın" desinler diye ve bir de bilen bir toplum için onu (Kur'an'ı) açıklayalım diye âyetleri değişik biçimlerde işte böylece açıklıyoruz.)³⁴⁸

İbn Manzûr bu kelimenin açıklamasında ليقولو درست ehli kitabın kitaplarını okumak anlamında kullanıldığını, İbn Abbas'ın rivayetinde ise ders okumak, ders almak anlamında olduğunu söylemiştir.³⁴⁹ İbn Hâcer İbrânice القراءة anlamında olduğunu zikretmiştir. Ebûl-Kâsım ve el-Vâsıtî de aynı görüştedirler.³⁵⁰ Firûzâbâdî, İbrânice kökenli olduğunu ve ayetin *Sen Yahûdiler'den ders okudun* anlamında olduğunu belirtmiştir.³⁵¹

دينار:

وَمِنْهُمْ مَنْ إِذْ تَأْمَنُهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدُّهُ إِلَيْكَ (Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona

bir dinar emanet etsen, tepesine dikilip durmadıkça onu sana iade etmez.)³⁵²

İbn Manzûr, Cevâlîkî, Râğîbel-İsfahânî ve diğer bazıları kelimenin Farsça'dan muarrab oluşunu söylemiştir. İbn Manzûr ve Cevâlîkî kelimenin aslını دِنَار,³⁵³

İsfahânî ise دین آر olarak belirtmiştir.³⁵⁴ Bilâsi de kelimenin aslının Latince olduğu-

³⁴⁸ Enam: 105. Bu kelime Âl-i İmrân: 79; Â'râf: 169; Sebe: 44; Kalem: 37. ayetlerde ise درس'nin muzari şifhaları şeklinde geçmektedir.

³⁴⁹ İbn Manzûr, a.g.e., VIII, 79.

³⁵⁰ Suyûtî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 58-59.

³⁵¹ Firûzâbâdî, a.g.e., s. 544-545.

³⁵² Ali İmrân: 75.

³⁵³ İbn Manzûr, a.g.e., IV, 292; Cevâlîkî, a.g.e., s. 71.

³⁵⁴ Râğîb el-İşfahânî, a.g.e., s. 229.

nu, sonra Yunanca'ya, oradan Süryânice'ye, daha sonra Pehlevi diline yani Farsça'ya, son olarak da Arapçaya geçtiğini nakletmiştir.³⁵⁵

Râ (ر) Harfi

راعنا:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا (Ey iman edenler! "Râinâ" (bizi gözet) demeyin.)³⁵⁶

Yahudiler bu kelimeyi Rasulullah'a sövmek ve alay etmek için kullanıyordu. Ashab da, itaat etmek manasında kullanıyorlardı. Bu yüzden Allahu Teâlâ bunun yerine أَنْظَرْنَا demelerini emretti.³⁵⁷ İbn Abbas'tan rivayetle Ebû Nuaym, Yahudi dilinde sövmek için kullanıldığını söylemiştir.³⁵⁸

ربانيون:

إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ (Şüphesiz Tevrat'ı biz indirdik. İçinde bir hidayet, bir nur vardır. (Allah'a) teslim olmuş nebiler onunla yahudilere hüküm verirlerdi. **Ken-dilerini Rabb'e adanmış kimseler** ile âlimler de öylece hükmederlerdi. Çünkü bunlar Allah'ın kitabını korumakla görevlendirilmişlerdi.)³⁵⁹

³⁵⁵ Bilâsî, a.g.e., s. 205.

³⁵⁶ Bakara: 104. Bu kelime Nisâ: 46. ayette de geçmektedir.

³⁵⁷ İbn Manzûr, a.g.e., XIII, 182; Râgîb el-İşfâhânî, a.g.e., s. 262; İbn Kuteybe, a.g.e., s. 60; Taberî, a.g.e., II, 375-383.

³⁵⁸ Suyûtî, el-Muhezzeb, (şrh. Halebî), s. 60.

³⁵⁹ Maide: 44. Bu kelime Âli İmrân: 79; Mâide: 63. ayetlerde de geçmektedir.

ربّان her şeyin en büyüğüdür, mesela gemi için kullanıldığında onu idare edene, yürütene denir.³⁶⁰ Cevâlîkî, aslının İbrânice veya Süryânice olduğunu ve anlamının haramı helali ayırt edebilen kimse olduğunu rivayet etmiştir.³⁶¹ Râğîb el-İşfâhânî aslının Süryânice olduğunu söylemiştir. İbn Cerîr de bu ayetin tefsirinde kelimenin âlimler, fakihler anlamına geldiğini rivayet etmiştir.³⁶²

ربيون:

وَكَايِنٌ مِنْ نَبِيِّ قَاتَلٍ مَعَهُ رَبِّيون كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا

استكاثروا والله يُحِبُّ الصَّابِرِينَ (Nice peygamberler var ki, kendileriyle beraber birçok **Allah dostu** çarpıştı da bunlar Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zaafa düşmediler, boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever.)³⁶³

Sözlükte, Allah'a kulluk eden, Rabbânî anlamlarına gelir.³⁶⁴ Ebû Hâtim bu kelimenin Süryânice olduğunu söylemiştir.³⁶⁵ Râğîb el-İşfâhânî, ربيون, ربيون gibidir, demiştir.³⁶⁶ İbnu Ebî Hâtim bu ayetin tefsirinde farklı rivayetlerle, bu kelimenin binlerce, birçok âlim gibi anlamlara geldiğini nakletmiştir.³⁶⁷

الرحمان:

قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ ((Ey Muhammed!) De ki: "Eğer

Rahmân'ın bir çocuğu olsaydı, ona kulluk edenlerin ilki ben olurum.)³⁶⁸

³⁶⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIII, 175; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1199.

³⁶¹ Cevâlîkî, *a.g.e.*, s. 83.

³⁶² Taberî, *a.g.e.*, V, 526 vd.

³⁶³ Ali İmran: 146.

³⁶⁴ Güneş, *a.g.e.*, ربيون maddesi.

³⁶⁵ Ebû Hâtim er-Râzî, *a.g.e.*, s. 142.

³⁶⁶ Râğîb el-İşfâhânî, *a.g.e.*, s. 245.

³⁶⁷ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, III, 780 vd.

³⁶⁸ Zuhurf: 81. Bu kelime Kur'ân'da 57 yerde geçmektedir.

Sözlükte, merhameti bol olan anlamı olan Esmâü'l-hüsna'dan Allah'ın sıfatlarından³⁶⁹ Lisânu'l-arab'da فعلان vezninde çokluk manasında inşa edilen, rahmeti çok geniş anlamında ve Ezherî'den rivayetle İbrânice bir sıfat olduğu belirtilmiştir.³⁷⁰ Suyûfî, Muberrred ve Şa'leb'den rivayetle kelimenin aslının İbrânice ve (خ) harfi ile olduğunu söylemiştir.³⁷¹

الرسّ:

الرّسّ وَأَصْحَابِ الرّسّ وَفُزُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا (Âd ve Semûd kavimlerini, **Ress** halkını ve bunların arasında pek çok nesilleri de helak ettik.)³⁷²

Semud kavminden kalma bir kuyu veya Yemâme'de bir köy olduğu rivayet edilmiştir.³⁷³ İbn Kuteybe maden anlamına geldiğini söylemiştir.³⁷⁴ Suyûfî'nin Kirmâni'den rivayet ettiğine göre bu kelime a'cemî olup kuyu anlamındadır.³⁷⁵ Bilâsî şöyle rivayet etmiştir: *Rivayet edildiğine göre, Ashabu'r-ress, Âd ve Semud kavimleri ile muasır bir kavimdir. Ama ne Âd ne de Semud kavmindendir.*³⁷⁶

الرقيم:

أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا (Yoksa sen, (sadece) Ashab-ı Kehf ve Ashab-ı **Rakîm'i** mi bizim ibret verici delillerimizden sandın)³⁷⁷

Sözlükte, yazılmış, nakşedilmiş, yazıt ve kitabe gibi anlamlara gelmektedir.³⁷⁸ Zerkeşî, bu kelimenin Rumca levha, kitabe anlamına geldiğini söylemiştir.³⁷⁹ Suyûfî

³⁶⁹ Güneş, a.g.e., رحمن maddesi.

³⁷⁰ İbn Manzûr, a.g.e., XII, 230.

³⁷¹ Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 62.

³⁷² Furkan: 38. Bu kelime Kâf: 12. ayette de geçmektedir.

³⁷³ İbn Manzûr, a.g.e., XI, 98.

³⁷⁴ İbn Kuteybe, a.g.e., s. 313.

³⁷⁵ Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 63.

³⁷⁶ Bilâsî, a.g.e., s. 211-212.

³⁷⁷ Kehf: 9.

³⁷⁸ Güneş, a.g.e., رقيم maddesi.

³⁷⁹ Zerkeşî, a.g.e., I, 288.

Kirmâni'den nakille Rumca'da kitap anlamında kullanıldığını söylemiştir.³⁸⁰ İbn Kuteybe bu kelime için Ashab-ı Kehf'in haberinin yazılı olduğu bir kitabedir demiştir.³⁸¹

رَمَز:

قَالَ آيَتُكَ إِلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمَزًا (Allah da şöyle dedi: "Senin için alâmet,

insanlarla üç gün konuşamaman, ancak işaretleşebilmendir.)³⁸²

Sözle anlaşılmayacak şekilde dudakları kıpırdatarak fısıltı gibi konuşmak ve gözler, kaşlar, dudaklar, ağız ile yapılan ima, mecaz, sembol ve şifre anlamlarına gelmektedir.³⁸³ İbnu'l-Cevzî Nabatça'dan muarrab olduğunu söylemiştir.³⁸⁴ Bilâsî ise kelimenin aslının Süryânice olduğunu nakletmiştir.³⁸⁵

رَهُو:

وَأَتْرَكَ الْبَحْرَ رَهُوًا إِنَّهُمْ جُنْدٌ مُعْرَقُونَ (Denizi açık halde bırak." Çünkü onlar boğulacak bir ordudur.)³⁸⁶

lacak bir ordudur.)³⁸⁶

Ayetteki kullanımı, suyun ikiye bölünmesinden sonra olduğu gibi bırakılması anlamındadır.³⁸⁷ Sözlükte sakin, durgun, rahat, huzurlu, yavaş gidiş gibi anlamlara gelmektedir.³⁸⁸ Tâberî farklı rivayetlerle yol veya kuru yol anlamına geldiğini, deniz yarıldıktan sonra olduğu gibi bırakılması emredilmiştir ki diğerleri de içine girebilsin

³⁸⁰Suyûtî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 63.

³⁸¹İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 263.

³⁸² Âl-i İmran: 41.

³⁸³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, V, 356; Firûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 512; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 105; Güneş, *a.g.e.*, رمز maddesi.

³⁸⁴İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 350.

³⁸⁵Bilâsî, *a.g.e.*, s. 214.

³⁸⁶ Duhan: 24.

³⁸⁷İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIV, 341; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 402.

³⁸⁸ Güneş, *a.g.e.*, رهو maddesi.

diye naklemiştir.³⁸⁹ Suyûfî, Ebû'l-Kâsım'dan rivayetle bu kelimenin Nabatça, Vâsıtî'ye göre de Süryânice olduğunu söylemiştir.³⁹⁰

الروم:

عُلبت الروم (Rumlar, yenilgiye uğratıldılar.)³⁹¹

Soyları Iys b. İshâk (as.)'a dayanan bir ırk ismidir.³⁹² Araplar eskiden beri bu ismi Doğu Roma İmparatorluğu için kullanmışlardır. Kelimenin aslı Yunanca olup Arapçaya da Süryâniceden geçmiştir.³⁹³

Zay (ز) Harfi

زنجبيل:

وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا (Orada kendilerine, katkısı zencefil olan içeceklerle dolu bir kâseden içirilir.)³⁹⁴

Ummân topraklarında yetişen bir bitkinin³⁹⁵ ve cennetteki bir pınarın ismidir.³⁹⁶ Seâlibî ve Cevâlîkî'ye göre kelimenin aslı Farsça'dır.³⁹⁷

³⁸⁹Taberî, a.g.e., XXI, 35 vd.

³⁹⁰Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 64-65.

³⁹¹Rûm: 2.

³⁹²İbn Manzûr, *a.g.e.*, XII, 258; Cevâlîkî, *a.g.e.*, s. 335.

³⁹³Bilâsî, *a.g.e.*, s. 216.

³⁹⁴İnsan: 17.

³⁹⁵İbn Manzûr, *a.g.e.*, XI, 312; Cevâlîkî, *a.g.e.*, s. 354-355.

³⁹⁶İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 503.

³⁹⁷Cevâlîkî, *a.g.e.*, s. 354; Seâlibî, *a.g.e.*, s. 318.

Sin (س) Harfi

سجدا:

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَاَدْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا

*memlekete girin. Orada dilediğiniz gibi, bol bol yiyin. Kapısından eğilerek tevazu ile girin...*³⁹⁸

İbadet kastı olmayan, saygı için yapılan secdedir.³⁹⁹ Suyûfî Vâsıtî'den rivayetle Süryânice'de başı eğmek anlamında kullanıldığını söylemiştir.⁴⁰⁰

السِّجِلِّ:

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعَدَّا عَلَيْنا إِنَّا كُنَّا فاعِلِينَ

*(Yazılı kağıt tomarlarının dürülmesi gibi göğü düreceğimiz günü düşün. Başlangıçta ilk yaratmayı nasıl yaptysak, -üzerimize aldığımız bir vaad olarak- onu yine yapacağız. Biz bunu muhakkak yapacağız.)*⁴⁰¹

Kayıt defteri ve benzeri şeyler için kullanılan bir kelimedir. Ayetteki anlamı ise kayıt tutan birisi yani bir melektir.⁴⁰² Suyûfî, İbn Merdeveyh'ten rivayetle bu kelimenin Habeş dilinde adam anlamında olduğunu söylemiştir.⁴⁰³ İbn Kuteybe sayfa anlamında olduğunu söylemiş,⁴⁰⁴ Cevâlîkî ise Farsçadan muarrab kitap veya kâtip anlamında olduğunu rivayet etmiştir.⁴⁰⁵

³⁹⁸ Bakara: 58. Bu kelime Kur'ân'da üç yerde geçmektedir. Diğerleri: Nisâ: 154; Â'râf: 161.

³⁹⁹İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, 204.

⁴⁰⁰Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 67.

⁴⁰¹ Enbiyâ: 104.

⁴⁰²İbn Manzûr, *a.g.e.*, XI, 326.

⁴⁰³Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 67.

⁴⁰⁴İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 288.

⁴⁰⁵Cevâlîkî, *a.g.e.*, s. 384-385.

سَجِيل:

تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ (Üzerlerine **balçıktan pişirilmiş** taşlar atıyorlardı.)⁴⁰⁶

Tuğla gibi bir taştır. Ayette çamurdan taş anlamındadır. Farsçadan muarrab, çamur anlamında kullanılan bir kelimedir.⁴⁰⁷ Suyûfî, Firyâbî ve İbnu Ebî Şeybe'den yaptığı rivayetlerle bu kelimenin Farsça olduğunu söylemiştir.⁴⁰⁸ İbnu Ebî Hâtim bu ayetin tefsirinde Farsça ve Nabatça olabileceği nakletmiştir.⁴⁰⁹ Bilâsî de Farsça taş veya kurumuş çamur anlamında olduğunu nakletmiştir.⁴¹⁰

سَجِين:

كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سِجِّينٍ (Hayır, günahkârların yazısı, muhakkak "**Siccîn**"dedir.)⁴¹¹

Cehennemde bir vadinin ismidir. Ayette günahkârların kitaplarının hapsedildiği yer anlamındadır. Siccîn yerin yedi kat altında bir kayadır.⁴¹² İbn Kuteybe سجن (hapsetmek) filinden türediğini söylemiştir.⁴¹³ Ebû Hâtim er-Râzî kelimenin Arapça asıllı olmadığını söylemiştir.⁴¹⁴

سَرَادِق:

وَقُلْ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِرْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهَا

سُرَادِقُهَا (De ki: "Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.")

⁴⁰⁶ Fîl: 4. Bu kelime Hûd: 82; Hicr: 74. ayetlerde de geçmektedir.

⁴⁰⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XI, 326; Cevâlîkî, *a.g.e.*, s. 365; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 539.

⁴⁰⁸ Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 69.

⁴⁰⁹ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VII, 2068.

⁴¹⁰ Bilâsî, *a.g.e.*, s. 224.

⁴¹¹ Mutaffîfîn: 7. Bu kelime Mutaffîfîn: 8. ayette de geçmektedir.

⁴¹² İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIII, 203.

⁴¹³ İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 519.

⁴¹⁴ Ebû Hâtim er-Râzî, *a.g.e.* s. 140.

Biz zalimlere öyle bir ateş hazırladık ki, onun alevden duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır.)⁴¹⁵

Bir şeyi veya bir binayı çevreleyen şeye verilen isimdir. Aynı şekilde herşeyi saran duman anlamına da gelir.⁴¹⁶ Sözlük anlamı, büyük çadırıdır.⁴¹⁷ İbn Kuteybe kâfirleri kuşatacak olan bir duman ve Mürselât suresinde bahsedilen üç kola ayrılmış gölge⁴¹⁸ olarak tarif eder.⁴¹⁹ Cevâlîkî, Farsçadan muarrab olduğunu ve aslının سرادار (giriş, koridor) olduğunu,⁴²⁰ Râğîb el-İsfahânî'de Farsçadan muarrab olduğunu ve tekilinde üçüncü harfin elif harfi olmadığını söylemiştir.⁴²¹

سري:

فَنَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا (Bunun üzerine (Cebrail) ağacın altından ona şöyle seslendi: "Üzülme, Rabbin senin alt tarafında bir dere akıttı.)⁴²²

Nehir, dere veya küçük dere, çay anlamlarına gelir.⁴²³ İbnû Eb Hâtim tefsirinde Süryânice veya Kıptîce nehir anlamında olduğunu rivayet etmiştir.⁴²⁴ İbn Cerîr'de küçük nehir, dere anlamında Süryânice veya Nabatça asıllı bir kelime olduğunu rivayet etmiştir.⁴²⁵ Zerkeşî bu kelimenin Yunanca asıllı olduğunu söylemiştir.⁴²⁶

⁴¹⁵ Kehf: 29.

⁴¹⁶ İbn Manzûr, a.g.e., X, 157.

⁴¹⁷ Güneş, a.g.e., سرادق maddesi.

⁴¹⁸ Mürselât: 30.

⁴¹⁹ İbn Kuteybe, a.g.e., s. 519.

⁴²⁰ Cevâlîkî, a.g.e., s. 398; a.g.e., s. 71.

⁴²¹ Râğîb el-İsfahânî, a.g.e. s. 303.

⁴²² Meryem: 24.

⁴²³ İbn Manzûr, a.g.e., XIV, 380; İbn Kuteybe, a.g.e., s. 273; Güneş, a.g.e., سري maddesi.

⁴²⁴ İbn Ebî Hâtim, a.g.e., VIII, 2405.

⁴²⁵ Suyûtî, *el-Muhezzebe*, (şrh. Halebî), s. 72-73; Taberî, a.g.e., XV, 507 vd.

⁴²⁶ Zerkeşî, a.g.e., I, 288.

Hurma, mersin (murt) bitkisi veya küsküt otundan (başboğan) elde edilen bir içecek türüdür.⁴³⁴ Sarhoş eden şey, yani şaraptır.⁴³⁵ İbn Kuteybe ve İbn Cerîr ve Sicistânî, şarap anlamında ve içkinin haram kılınmasından önce inmiş olan bir ayettir, demişlerdir.⁴³⁶ Suyûfî, İbn Merdeveyh'ten yaptığı rivayette kelimenin Habeş dilinde sirke anlamında kullanıldığını söylemiştir.⁴³⁷

سَلْسَبِيلٌ:

عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا (Orada bir pınar ki ona "selsebil" adı verilir.)⁴³⁸

Boğazdan geçişi kolay, akıcı bir içecek anlamında olup, cennette de bir pınarın adıdır. Hızlı akan anlamına da gelmektedir.⁴³⁹ Suyûfî, Cevâlîkî'den nakille bu kelimenin Arapça olmadığını söylemiştir.⁴⁴⁰ Bilâsî, kelimenin Farsçadan muarrab olduğunu ve o dilde tatlı su veya lezzetli içki anlamında kullanıldığını nakletmiştir.⁴⁴¹

سَنَا:

يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ (Bu bulutların şimşeğinin parıltısı neredeyse gözleri alacak.)⁴⁴²

Şimşek veya ateşin parlaması, ışıldaması, ateşin alevinin yükselmesidir.⁴⁴³ İbn Kuteybe, İbnu Ebî Hâtim ve İbn Cerîr bunun şimşeğin ışığı ile sınırlı olduğunu söylemişlerdir.⁴⁴⁴ Bilâsî kelimenin aslının Habeşçe olduğunu nakletmiştir.⁴⁴⁵

⁴³⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, IV, 373.

⁴³⁵ Güneş, *a.g.e.*, سكر maddesi.

⁴³⁶ İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 245; Taberî, *a.g.e.*, XIV, 274 vd.; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 110.

⁴³⁷ Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 75.

⁴³⁸ İnsan: 18.

⁴³⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XI, 344; Taberî, *a.g.e.*, XXIII, 561 vd.; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.s.* 312; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 503; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 113; Güneş, *a.g.e.*, سلسبيل maddesi.

⁴⁴⁰ Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 76; Cevâlîkî, *a.g.e.*, s. 380.

⁴⁴¹ Bilâsî, *a.g.e.*, s. 235.

⁴⁴² Nur: 43.

⁴⁴³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIV, 403; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.s.* 323; Güneş, *a.g.e.*, سناء maddesi.

سُنْدُسٌ:

وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ (ince ve kalın ipekten yeşil giysiler giyeceklerdir.)⁴⁴⁶

İnce ve halis ipek anlamında kullanılan bir kelimedir.⁴⁴⁷ Seâlibî bu kelimenin Farsça,⁴⁴⁸ Zerkeşî Hintçe,⁴⁴⁹ Cevâlîkî ve Bilâsî de Yunanca⁴⁵⁰ asıllı olduğunu söylemişlerdir.

سَيِّدَهَا:

وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَى الْبَابِ (İkisi de kapıya koştular. Kadın Yûsuf'un gömleğini arkadan yırttı. Kapının yanında hanımın efendisine rastladılar.)⁴⁵¹

Kavminin en şerefli, üstününe, kavminin ve karısının eziyetlerine katlanan kimselere verilen isimdir.⁴⁵² Sözlükte efendi, bey, beyefendi, lider, başkan ve şef gibi anlamları bulunmaktadır. Hz. Muhammed'in soyundan gelenlere de bu isim verilir.⁴⁵³ Suyûfî, Vâsıtî'den nakille Kıpticede erkek eş anlamına geldiğini söylemiştir.⁴⁵⁴ İbn Ebi Hâtim ve İbn Cerîr de erkek eş anlamında olduğunu rivayet etmişlerdir.⁴⁵⁵ Ebû'l-Amr (İbnû'l-Âlâ), Arapçada böyle bir kelime bilmiyorum, demiştir.⁴⁵⁶

⁴⁴⁴ İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 306; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VI, 2619; Taberî, *a.g.e.*, XVII, 336 vd.

⁴⁴⁵ Bilâsî, *a.g.e.*, s. 238.

⁴⁴⁶ Kehf: 31. Bu kelime Kur'ân'da üç yerde geçmektedir. Diğerleri: Duhân: 53; İnsan: 21.

⁴⁴⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIV, 403; Taberî, *a.g.e.*, XV, 255; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 267; Güneş, *a.g.e.*, *sunnat* maddesi.

⁴⁴⁸ Seâlibî, *a.g.e.*, s. 317.

⁴⁴⁹ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 288.

⁴⁵⁰ Cevâlîkî, *a.g.e.*, s. 361-362; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 237.

⁴⁵¹ Yûsuf: 25.

⁴⁵² İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, 228.

⁴⁵³ Güneş, *a.g.e.*, *sunnat* maddesi.

⁴⁵⁴ Suyûfî, *el-İtkân*, s. 955.

⁴⁵⁵ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VII, 2127; Taberî, *a.g.e.*, XIII, 102.

⁴⁵⁶ Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 77.

سِينِينَ:

وَطُورِ سِينِينَ (Sinâ Dağına andolsun,)⁴⁵⁷

Şam'da bulunan mübarek bir dağın ismidir.⁴⁵⁸ Cevâlîkî, bu kelime için güzel, mübarek anlamında olup Allah'ın Hz. Musa'ya seslendiği dağdır, demiştir.⁴⁵⁹ İbn Cerîr ve İbnu Ebî Hâtim, farklı rivayetlerde Tur dağı, Musa (a.s)'ın dağı veya mescidi olabileceğini ve Habeş dilinde güzel anlamında olduğunu rivayet etmişlerdir.⁴⁶⁰

سَيْنَاءُ:

تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالذُّهْنِ وَصَبِغٍ لِلْأَكْلِينَ (Yine o su ile Sîna dağında biten bir ağaç (zeytin ağacı) yarattık ki hem yağ, hem de yiyenlere katkı verir.)⁴⁶¹

سِينِينَ kelimesi ile aynı anlamdadır. Şam'da bir dağ ismidir.⁴⁶² Cevâlîkî, bu kelimenin sığasının İbrânice olduğunu söylemiştir⁴⁶³ İbn Cerîr tefsirinde mübarek güzel anlamında Nebâtice kökenli bir kelime olduğunu söylemişlerdir.⁴⁶⁴

Şın (ش) Harfî

شَطْرُ:

وَمَنْ حَيْثُ حَرَجْتَ فَوَلَّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ((Ey Muhammed!) Nereden yola çıkarsan çık, yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir.)⁴⁶⁵

⁴⁵⁷ Tîn: 2.

⁴⁵⁸İbn Manzûr, a.g.e., XIII, 229; İbn Ebî Hâtim, a.g.e., X, 3447.

⁴⁵⁹Cevâlîkî, a.g.e., s. 392.

⁴⁶⁰Taberî, a.g.e., XXIV, 505 vd; İbn Ebî Hâtim, a.g.e., X, 3448.

⁴⁶¹ Mü'minûn: 20.

⁴⁶²İbn Manzûr, a.g.e., XIII, 229.

⁴⁶³Cevâlîkî, a.g.e., s. 393.

⁴⁶⁴Taberî, a.g.e., XVII, 28 vd.

-e doğru, -e yönüne, taraf, yön gibi anlamlarda kullanılan bir kelimedir.⁴⁶⁶ İbn Cerîr ve Sicistânî ve İsfahânî ayette geçen kelimenin –e doğru anlamında olduğunu söylemişlerdir.⁴⁶⁷ Suyûfî, İbnu Ebî Hâtim'den yaptığı rivayette kelimenin Habeşçe olduğunu söylemiştir.⁴⁶⁸

شَهْرٌ:

شَهْرٌ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ (O Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır.)⁴⁶⁹

Ay (zaman dilimi), sayılı gün anlamındadır. قمر (ay, dünyanın uydusu) ile meşhur olduğu için bu ismi almıştır.⁴⁷⁰ Hilâlin ortaya çıkıp kaybolması ile mahdud süre veya güneşin dönüş süresinin on iki cüzünden birisidir.⁴⁷¹ Cevâlîki, kelimenin Süryânice asıllı سهرا (ay) kelimesinden muarrab olduğunu söylemiştir.⁴⁷² Süryânice sözlükte de bu şekilde geçmektedir.⁴⁷³

Sad (ص) Harfi

الصِّرَاطُ:

وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (Allah dilediğini doğru yola iletir.)⁴⁷⁴

⁴⁶⁵ Bakara: 150. Bu kelime Bakara 144; 149; 150 (2 kez) ayetlerde de geçmektedir.

⁴⁶⁶ İbn Manzûr, *a.g.e.*, IV, 408; Güneş, *a.g.e.*, شطر maddesi.

⁴⁶⁷ Taberî, *a.g.e.*, II, 682; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 119; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.s.* 355.

⁴⁶⁸ Suyûfî, *el-İtkân*, s. 955.

⁴⁶⁹ Bakara: 185. Bu kelime Kur'ân'da 19 yerde geçmektedir.

⁴⁷⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, IV, 432; Firûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 421.

⁴⁷¹ Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.* s. 355.

⁴⁷² Cevâlîki, *a.g.e.*, s. 310.

⁴⁷³ Bilâsî, *a.g.e.*, s. 243.

⁴⁷⁴ Bakara: 213. Bu kelime Kur'ân'da 45 yerde geçmektedir.

Yol anlamında kullanılan bu kelime⁴⁷⁵ hakkında İbnu'l-Cevzî ve Ebû Hâtim er-Râzî Rumca asıllı olduğunu söylemişlerdir.⁴⁷⁶ Cevâlîkî ise kelimenin aslının Lâtince “strata” veya “stratum” kelimesi olduğunu belirtmiştir.⁴⁷⁷

صُرْهُنَّ:

قَالَ فَحُذِّ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَى كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ

سَعِيًّا (Öyleyse, dört kuş tut. Onları kendine alıştır. Sonra onları **parçalayıp** her bir parçasını bir dağın üzerine bırak. Sonra da onları çağır. Sana uçarak gelirler.)⁴⁷⁸

الصِيرُ kelimesi aralık, yarık anlamına gelen bu kelime İbn Dureyd'e göre Sür-yânicidir.⁴⁷⁹ İbn Kuteybe ص Harfinin merfu durumunda toplamak anlamında, ص Harfinin mecrur durumunda ise kendine alıştırmak, meylettirmek anlamında olduğunu söylemiştir. İbn Cerîr ve İbnu Ebî Hâtim yaptıkları çeşitli rivayetlerle kelimenin Nabatça parçalamak olduğunu söylemişlerdir.⁴⁸⁰

صَلَوَاتُ:

وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهَادِمَتِ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ

اللَّهِ كَثِيرًا (Eğer Allah'ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı, içle-

⁴⁷⁵İbn Manzûr, *a.g.e.*, VII, 340; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 131; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 38; Güneş, *a.g.e.*, “صراط” maddesi.

⁴⁷⁶İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 351.

⁴⁷⁷Cevâlîkî, *a.g.e.*, s. 155.

⁴⁷⁸Bakara: 260.

⁴⁷⁹İbn Manzûr, *a.g.e.*, IV, 378; Güneş, *a.g.e.*, صير maddesi.

⁴⁸⁰Taberî, *a.g.e.*, IV, 634; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, II, 512.

rinde Allah'ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, **havralar** ve mescitler muhakkak yerle bir edilirdi.)⁴⁸¹

Namaz ve dua anlamlarına da gelen bu kelime, Yahudilerin kilisesi (havra) için de kullanılan bir isimdir. Aslen İbrânice olan bu kelimenin o dildeki kullanımı “صلوتا” kelimesidir.⁴⁸² İbn Kuteybe ve el-İsfahânî ve İbnu Ebî Hâtim de bu kelimenin Yahudilerin kiliseleri anlamında olduğunu söylemiştir.⁴⁸³ İbn Cerîr bazı rivayetlerde Yahudiler için derken, bazılarında ise Sâbîlerin kilisesi olduğunu söylemiştir.⁴⁸⁴

Ṭâ (ط) Harfi

طه:

طه (***Tâ Hâ.***)⁴⁸⁵

Semerkindî tefsirinde ve Suyûtî Hâkim'den yaptığı rivayette kelimenin Habeş dilinde “Ey adam” anlamına geldiğini söylemiştir.⁴⁸⁶ Zerkeşî, İbrânice asıllı olduğunu söylemiş,⁴⁸⁷ İbn Cerîr ise tefsirinde Nebâtice veya Süryânice olduğunu rivayet etmiştir.⁴⁸⁸

الطَّاعُونَ:

⁴⁸¹ Hacc: 40. Bu kelime bu ayette kilise anlamındadır. Bakara: 157; 238; Tevbe: 99; Mü'minûn: 9.ayetlerde ise dua veya namaz anlamındadır.

⁴⁸²İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIV, 464; 466; Cevâlîkî, *a.g.e.*, s. 419; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 127.

⁴⁸³İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 293; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.s.* 374; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VIII, 2497.

⁴⁸⁴Ṭaberî, *a.g.e.*, XVI, 583-584.

⁴⁸⁵ Tâhâ: 1.

⁴⁸⁶İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIII, 512; Semerkindî, *a.g.e.*, II, 336; Suyûtî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 87.

⁴⁸⁷Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 288.

⁴⁸⁸Ṭaberî, *a.g.e.*, XVI, 6.

(O halde بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنُ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انفِصَامَ لَهَا kim tûğûtu tanımayıp Allah'a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapmıştı.)⁴⁸⁹

Allah'tan başka tapılan her şeye verilen isimdir. Bazı tefsirlerde الجِبْت ve الطاغوت kelimelerinden kasıt, birisi Hüveyy b. Ahtab, diğeri de Ka'b b. Eşref adındaki iki Yahudi olduğu geçmektedir. الطاغوت bazı tefsirlerde ise şeytan, kâhin ve dalalet üzere olan her şey diye ifade edilir.⁴⁹⁰ Zalim, zorba, zulmeden kişiler için de bu kelime kullanılmaktadır.⁴⁹¹ Suyûfî Habeşçe olduğunu söylemiştir.⁴⁹²

طَفِقًا:

فَدَلَّاهُمَا بِعُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتُ لَهُمَا سَوَائُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ

(Bu sûretle onları kandırarak yasağa sürükledi. Ağaçtan tattıklarında kendilerine avret yerleri göründü. Derhal üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar.)⁴⁹³

Bir işe başlamak ve sürdürmektir. Efâli mukâreben (başlama fiillerinden) dir.⁴⁹⁴ Zerkeşî Rumca asıllı bir kelime olduğunu söylemiştir.⁴⁹⁵

⁴⁸⁹ Bakara: 256. Bu kelime Bakara: 257; Nisâ: 51; 60; 76; Mâide: 60; Nahl: 36. ayetlerde de geçmektedir.

⁴⁹⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XV, 9; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1307; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.* s. 397; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 133.

⁴⁹¹ Güneş, *a.g.e.*, طاغوت maddesi.

⁴⁹² Suyûfî, *el-İtkân*, s. 958.

⁴⁹³ A'râf: 22. Bu kelime Tâhâ: 121. ayette de geçmektedir.

⁴⁹⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, X, 255; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 904; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 166; Taberî, *a.g.e.*, X, 110; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 134.

⁴⁹⁵ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 288.

طُوبَى:

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَى لَهُمْ وَحَسُنَ مَا أَجْرُهُمْ (İnanan ve salih amel işleyenler için, **mutluluk** ve güzel bir dönüş yeri vardır.)⁴⁹⁶

Cennette bir ağaç, güzellik, iyilik ve cennet anlamlarına gelir.⁴⁹⁷ İbn Manzûr, Fîrûzabâdî, Cevâlîkî, İbn Cerîr ve Sicistânî bu kelimenin Hintçe cennetin isimlerinden biri olduğunu rivayet etmişlerdir.⁴⁹⁸ Ayrıca Cevâlîkî ve İbn Cerîr başka bir rivayette Habeş dilinde de cennet anlamına geldiğini söylemiştir. Süryânicede de aynı anlamda kullanılan bu kelime, Sami dillerinde ortak kullanılan bir kelimedir.⁴⁹⁹

الطُّورُ:

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمِعُوا (Hani, **Tûr'u** tepenize dikerek sizden söz almıştık, "Size verdiğimiz Kitab'a sınıksız sarılın; ona kulak verin" demiştik.)⁵⁰⁰

Süryânicede dağ anlamında kullanılan bir kelimedir.⁵⁰¹ Suyûtî, İbn Ebî Hâtim'den rivayetle Nabat dilinde de dağ anlamında olduğunu söylemiştir.⁵⁰²

طُوى:

إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوى (Çünkü sen mukaddes vadi **Tuvâ**'dasın.)⁵⁰³

⁴⁹⁶ Ra'd: 29.

⁴⁹⁷ İbn Manzûr, a.g.e., I, 564; Fîrûzabâdî, a.g.e., s. 110; Cevâlîkî, a.g.e., s. 445.

⁴⁹⁸ İbn Manzûr, a.g.e., I, 565; Fîrûzabâdî, a.g.e., s. 110; Cevâlîkî, a.g.e., s. 445; Taberî, a.g.e., XIII, 522; Sicistânî, a.g.e., s. 136.

⁴⁹⁹ Cevâlîkî, a.g.e., s. 446; Taberî, a.g.e., XIII, 522.

⁵⁰⁰ Bakara: 93. Bu kelime Bakara: 63; Nisâ: 154; Meryem: 52; Tâ hâ: 80; Mü'minûn: 20; Kasas: 29; 46; Tûr: 1; Tîn: 2. ayetlerde de geçmektedir.

⁵⁰¹ İbn Manzûr, a.g.e., IV, 508; Fîrûzabâdî, a.g.e., s. 432; İbn Kuteybe, a.g.e., s. 532; Cevâlîkî, a.g.e., s. 435.

⁵⁰² Suyûtî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 93.

⁵⁰³ Tâhâ: 12. Bu kelime Nâ'ziât: 16. ayette de geçmektedir.

Şam'da bir dağdır veya bir vâdi ismidir.⁵⁰⁴ Kirmânî, İbrânice'de *Ey adam* anlamında olduğunu söylemiş,⁵⁰⁵ İbn Cerîr karanlığın geceyi kaplaması anlamında olduğunu rivayet etmiştir.⁵⁰⁶ Sicistânî de bir şeyi iki kez yapmak anlamında olduğunu söylemiştir.⁵⁰⁷

Ayn (ع) Harfi

عَبَدَت:

وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ (Senin başıma kaktığın bu nimet (gerçekte) İsrailoğullarını **köleleştirmen**(in neticesi)dir.)⁵⁰⁸

Kendisine kul edinmek, köleleştirmek, boyun eğdirmek, itaat ettirmek anlamındadır.⁵⁰⁹ İbn Cerîr, zulmetmek, mağlup etmek ve kullanmak olarak rivayet etmiştir.⁵¹⁰ Suyûfî, Ebû'l-Kâsım'dan rivayetle Nabatça'da öldürmek anlamında olduğunu söylemiştir.⁵¹¹

عَدْن:

وَعَدَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ بَّحْرِيٍّ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي

عَدْنٍ جَنَّاتٍ (Allah mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara, ebedi olarak kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetler ve **Adn** cennetlerinde çok güzel köşkler vadetti.)⁵¹²

Bir yere yerleşmek veya vatan edinmek, sonsuz, sürekli olan anlamındadır. Sonsuzluk yeri olan cennetin ismidir.⁵¹³ İbn Cerîr bu kelimenin Süryânice üzüm ve

⁵⁰⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XV, 21; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VIII, 2418.

⁵⁰⁵ Kirmânî, *a.g.e.* II, 712.

⁵⁰⁶ Taberî, *a.g.e.*, XVI, 27.

⁵⁰⁷ Sicistânî, *a.g.e.*, s. 137.

⁵⁰⁸ Şuarâ: 22.

⁵⁰⁹ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 297; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 143; Kirmânî, *a.g.e.* II, 830; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.* s. 416; Güneş, *a.g.e.*, عَدْن maddesi.

⁵¹⁰ Taberî, *a.g.e.*, XVII, 561.

⁵¹¹ Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 95.

⁵¹² Tevbe: 72. Bu kelime Râd: 23; Nahl: 31; Kehf: 31; Meryem: 61; Tâ hâ: 76; Fâtır: 33; Sâd: 50; Mü'min: 8; Saff: 12; Beyyine: 8. ayetlerde de geçmektedir.

⁵¹³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIII, 279; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1214.

krom anlamına geldiğini, başka bir rivayette de Peygamberlerin, şehitlerin ve ümmetin önde gelenlerinin bulunduğu cennet olduğunu söylemiştir.⁵¹⁴

الْعَرْمُ:

العَرم فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرْمِ (Fakat onlar yüz çevirdiler. Biz de üzerlerine

Arim selini gönderdik.)⁵¹⁵

Şiddetli, kuvvetli, karşı konulamayan, set ve baraj anlamlarına gelir.⁵¹⁶ Ayette geçen sel, barajı delip geçtiği için erkek fare anlamında bu kelime kullanılmıştır. Başka bir rivayette bu bir vadinin adıdır.⁵¹⁷ İbn Ebî Hâtim Habeşçe olduğunu rivayet etmiştir.⁵¹⁸

Ġayn (غ) Harfi

عَسَاقُ:

عَسَاقُ هَذَا فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَعَسَاقُ (İşte (azap), onu tatsınlar: Bir kaynar su ve bir

irin.)⁵¹⁹

Cehennem ehlinin derilerinden akan kan ve irindir. Fırtına gibi şiddetli, yakıcı soğuk, bozuk, kokuşmuş anlamlarına da gelir.⁵²⁰ Cevâlîkî ve Kirmânî kelimenin Türkçe kökenli olduğunu söylemiştir.⁵²¹

⁵¹⁴ Taberî, a.g.e., X, 560-561; 563-564.

⁵¹⁵ Sebe: 16.

⁵¹⁶ İbn Kuteybe, a.g.e., s. 355; Güneş, a.g.e., عرم maddesi.

⁵¹⁷ İbn Manzûr, a.g.e., XII, 396; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 1136; Sicistânî, a.g.e., s. 143; Râgîb el-İşfâhânî, a.g.e.s. 432; Taberî, a.g.e., XIX, 248 vd.

⁵¹⁸ İbn Ebî Hâtim, a.g.e., X, 3166.

⁵¹⁹ Sâd: 57. Bu kelime Nebe: 25. ayette de geçmektedir.

⁵²⁰ İbn Manzûr, a.g.e., X, 289; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 915; İbn Kuteybe, a.g.e., s. 381; Râgîb el-İşfâhânî, a.g.e.s. 467; Sicistânî, a.g.e., s. 150; Taberî, a.g.e., XX, 127-130.

⁵²¹ Cevâlîkî, a.g.e., s. 461; Kirmânî, a.g.e. II, 1005.

غِيضَ:

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَفُضِيَ الْأَمْرُ

*(Ey yeryüzü! Yut suyunu. Ey gök! Tut suyunu" denildi. Su çekildi, iş bitirildi.)*⁵²²

Suyun çekilmesi, dibe çökmesi, eksilmek, azalmak anlamlarına gelen bir kelimedir.⁵²³ Suyûfî, Ebû Kâsım ve Vâsıtî'den yaptığı rivayette kelimenin Habeşce olduğunu söylemiştir.⁵²⁴

Fâ (ف) Harfi

الْفِرْدَوْسُ:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا

*(Şüphesiz, inanıp yararlı işler yapanlara gelince onlar için, içlerinde ebedi kalacakları **Firdevs** cennetleri bir konaktır.)*⁵²⁵

Bütün bahçelerde bulunan her şeyin toplandığı bahçe, cennet bahçesidir. Cennet bahçelerinin en üstünüdür. Âlimlerin ittifâkı ile kelime Rumca asıllıdır.⁵²⁶ Cevâlîkî ve Fîrûzabâdî hem Rumcada hem de Süryânicede kullanıldığını söylemiştir.⁵²⁷ İbn Ebî Hâtim Nabatça cömetlik anlamına da geldiğini söylemiştir.⁵²⁸

فُومٌ:

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا

وَقَتَائِهَا وَفُومَهَا وَعَدْسَهَا وَبَصَلَهَا *(Hani, "Ey Mûsâ! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanama-*

⁵²² Hûd: 44. Bu kelime Ra'd: 8. ayette de geçmektedir.

⁵²³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, VII, 201; Fîrûzabâdî, *a.g.e.*, s. 649; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 204; Râgib el-İşfâhânî, *a.g.e.s.* 477; Taberî, *a.g.e.*, XII, 421-422.

⁵²⁴ Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 99.

⁵²⁵ Kehf: 107. Bu kelime Mü'minûn: 11. ayette de geçmektedir.

⁵²⁶ İbn Manzûr, *a.g.e.*, VI, 163; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 157; Taberî, *a.g.e.*, XV, 432.

⁵²⁷ Cevâlîkî, *a.g.e.*, s. 470; Fîrûzabâdî, *a.g.e.*, s. 562.

⁵²⁸ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VII, 2393.

yız. O halde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten sebze, kabak, **sarım-sak**, mercimek, soğan versin" demiştiniz.)⁵²⁹

Buğday, ekmek veya sarımsak anlamı vardır. İbn Cinnî فوم daki ف Harfinin ث'den bedel ve kelimenin aslının ثوم olduğunu söylemiştir.⁵³⁰ Suyûfî, el-Vâsıtî'den nakille bu kelimenin İbrânice buğday olduğunu söylemiştir.⁵³¹

Қaf (ق) Harfi

قَرَاتِيسُ:

قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ لِيَجْعَلُوهُ قَرَاتِيسٍ يُبْدُونَهَا وَيُخْفُونَ

كَثِيرًا وَعَلَّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ (De ki "Mûsâ'nın insanlara bir nur ve hidayet olarak getirdiği, parça parça **kağıtlar** haline koyup ortaya çıkardığınız, pek çoğunu ise gizlediğiniz; (kendisiyle) ne sizin, ne babalarınızın bilmediği şeylerin size öğretildiği Kitab'ı kim indirdi?")⁵³²

Mısır'da yetişen hasır otundan elde edilen bir kâğıttır. قرطاس kelimesinin çoğuludur. Sayfa anlamında kullanılır.⁵³³ Cevâlikî, kelimenin aslının Arapça olmadığını belirtmiştir.⁵³⁴ Bilâsî de Yunanca (khartis: kâğıt) olduğunu söylemiştir.⁵³⁵

⁵²⁹ Bakara: 61.

⁵³⁰ İbn Manzûr, a.g.e., XII, 460; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 1146; İbn Kuteybe, a.g.e., s. 51; Râgîb el-İşfâhânî, a.g.e.s. 502; İbn Ebî Hâtim, a.g.e., VII, 123; Taberî, a.g.e., II, 15-18.

⁵³¹ Suyûfî, el-Muhezzeb, (şrh. Halebî), s. 102.

⁵³² En'âm: 91. Bu kelime En'âm: 7. ayette قرطاس şeklinde tekil kullanılmıştır.

⁵³³ İbn Manzûr, a.g.e., VI, 172; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 565; İbn Kuteybe, a.g.e., s. 150; Râgîb el-İşfâhânî, a.g.e.s. 518.

⁵³⁴ Cevâlikî, a.g.e., s. 529.

⁵³⁵ Bilâsî, a.g.e., s. 274.

القِسْطُ:

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُنلَى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ
الَّتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ وَأَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامَى

بِالْقِسْطِ (Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: "Onlar hakkında size fet-
vayı Allah veriyor." Kitapta, kendilerine (verilmesi) farz kılınan (miras)ı vermediği-
niz ve evlenmek istediğiniz yetim kızlara, zavallı çocuklara ve yetimlere adil davran-
manıza dair, size okunmakta olan âyetler de bunu açıklıyor.)⁵³⁶

Adalet, hakkı gözetme, pay, hisse, miktar ve ölçü anlamlarına gelir.⁵³⁷ Zerkeşî
Rumca asıllı bir kelime olduğunu,⁵³⁸ Bilâsî ise Yunancadan muarrab olduğunu söy-
lemiştir.⁵³⁹

القِسْطَاسُ:

وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ (Ölçtüğünüzde ölçmeyi tam yapın,
doğru terazi ile tartın.)⁵⁴⁰

Hassas terazi anlamına gelmektedir.⁵⁴¹ Rumcadan muarrab bir kelimedir.⁵⁴²

قَسْوَرَةٌ:

فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ (Arslandan kaçan...) ⁵⁴³

⁵³⁶ Nisâ: 127. Bu kelime Âl-i İmrân: 18; 21; Nisâ: 135; Mâide: 8; 42; En'âm: 152; A'râf: 29; Yunûs: 4; 47; 54; Hûd: 85; Enbiyâ: 47; Rahmân: 9; Hadîd: 25. âyetlerde de geçmektedir.

⁵³⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, VII, 377; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 682; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 103; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.s.* 521; Taberî, *a.g.e.*, V, 278-280; Güneş, *a.g.e.*, قسط maddesi.

⁵³⁸ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 288.

⁵³⁹ Bilâsî, *a.g.e.*, s. 276.

⁵⁴⁰ İsrâ: 35. Bu kelime Şu'arâ: 182. âyette de geçmektedir.

⁵⁴¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, VII, 377; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.s.* 522; Güneş, *a.g.e.*, قسط maddesi.

⁵⁴² Cevâlîkî, *a.g.e.*, s. 488; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 254; Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 288; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VIII, 2330; Taberî, *a.g.e.*, XIV, 592; Suyûtî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 105.

⁵⁴³ Müddessir: 51.

Aslan, tüfekli er (avcı), gece yarısı veya başı, alçak bölgelerde yetişen bir bitki anlamlarına gelir.⁵⁴⁴ Habeş dilinde aslan anlamına gelmektedir.⁵⁴⁵

قَسِيْسٌ:

ذَلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قَسِيْسِيْنَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ (Çünkü onların içinde **kesişler** ve rahipler vardır. Onlar büyüklük de taslamazlar.)⁵⁴⁶

Hristiyan din ve ilim adamları, âbid ve fakîhleri, yani keşişlerdir.⁵⁴⁷ Suyûfî, Hâkim et-Tirmîzî'den nakille İbranicede doğru, dürüst anlamına geldiğini rivayet etmiştir.⁵⁴⁸

قَسِيَّةٌ:

فِيمَا نَقَضْتُمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً (İşte, verdikleri sözlerini bozmaları sebebiyledir ki onları lanetledik, kalplerini de **kaskatı** kıldık.)⁵⁴⁹

Kalp için kibirli, âsi, katılaşmış anlamlarına gelir.⁵⁵⁰ Bilâsî, kelimenin Farsça asıllı olduğunu nakletmiştir.⁵⁵¹

قَطْنَا:

وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قَطْنَآ قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ (Müşrikler (alay ederek) şöyle dediler:

"Ey Rabbimiz! Hesap gününden önce **pavımızı** hemen ver!)⁵⁵²

⁵⁴⁴ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 461; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 398; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 161.

⁵⁴⁵ İbn Manzûr, *a.g.e.*, V, 92; Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 289; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, X, 3385; Taberî, *a.g.e.*, XXIII, 460.

⁵⁴⁶ Mâide: 82.

⁵⁴⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, VI, 174; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 566; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 164; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, IV, 1183-1184; Taberî, *a.g.e.*, VIII, 598-600; Kirmânî, *a.g.e.* I, 336-337.

⁵⁴⁸ Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 107.

⁵⁴⁹ Mâide: 13. Bu kelime Hac: 53; Zümer: 22. ayetlerde de geçmektedir.

⁵⁵⁰ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1324; Cevâlîkî, *a.g.e.*, s. 497; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 158; Kirmânî, *a.g.e.* I, 323; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 142; Taberî, *a.g.e.*, VIII, 249-251.

⁵⁵¹ Bilâsî, *a.g.e.*, s. 280.

⁵⁵² Sâd: 16.

Pay, hisse ve hesap defteri ve kitap gibi anlamlara gelir.⁵⁵³ Suyûfî, Ebû'l-Kâsım ve el-Vâsıtî'den, Bilâsî de Hamza Fethullah'dan kelimenin Nabatça olduğunu nakletmiştir.⁵⁵⁴

قُفْلٌ:

أَفْأَفَاهَا (Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa

kalplerin üzerinde **kilitleri** mi var?)⁵⁵⁵

Kilit, kapının kilitli olması, insanı bir şeyi yapmaktan alıkoyan her şey olarak tarif edilmiştir.⁵⁵⁶ Cevâlîkî, Farsçadan muarrab olduğunu rivayet etmiştir.⁵⁵⁷

الْقُمَّلُ:

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ (Biz de, her biri

ayrı ayrı birer mucize olmak üzere başlarına tufan, çekirge, **ürün güvesi (haşerât)**, kurbağalar ve kan gönderdik.)⁵⁵⁸

Sinekten küçük, kanatsız, kene, bit, pire ve güve gibi haşerata verilen isimdir.⁵⁵⁹ Suyûfî, Vâsıtî'den nakille kelimenin İbrânice olduğunu söylemiştir.⁵⁶⁰

قِنْطَارٌ:

وَمَنْ أَهْلَ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ (Kitap ehlinde öylesi vardır ki, ona

yüklerle mal emanet etsen, onu sana (eksiksiz) iade eder.)⁵⁶¹

⁵⁵³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, VII, 382; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.s.* 526; Kirmânî, *a.g.e.* II, 993-994; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, X, 3237; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 378; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 165; Taberî, *a.g.e.*, XX, 36-40.

⁵⁵⁴ Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 109; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 281.

⁵⁵⁵ Muḥammed: 24. ayette أَفْأَفَاهَا şeklinde çoğul olarak geçmektedir.

⁵⁵⁶ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XI, 562; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1049; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.s.* 529; Kirmânî, *a.g.e.* II, 1108.

⁵⁵⁷ Cevâlîkî, *a.g.e.*, s. 528.

⁵⁵⁸ A'râf: 133.

⁵⁵⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XI, 569; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1050; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.s.* 533; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 163; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VI, 1546-1547; Taberî, *a.g.e.*, X, 383-385.

⁵⁶⁰ Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 109.

⁵⁶¹ Âli-İmran: 75. Bu kelime Nisâ: 20. ayette de geçmektedir.

Yere ve zamana göre değişen bir ağırlık birimidir. Kırk ölçek altın, bin yüz dirhem, yetmiş bin dirhem gibi çeşitli görüşler vardır. Çok mal ve zenginliği ifade eder. Berberi dilinde bin ölçek altın veya gümüş karşılığında kullanılır.⁵⁶² Cevâlikî, muarrab olduğunu,⁵⁶³ Suyûtî çeşitli rivayetlerle, Rumca, Süryânice, Berberîce veya Afrika dillerinden birine ait bir kelime olduğunu söylemiştir.⁵⁶⁴

الْقَيُّومُ:

الْقَيُّومُ اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ (Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır.

Diridir, **kayyumdur.**)⁵⁶⁵

Allah (c.c.)ın, yarattığı her şeyi koruyan, rızkını veren, idare eden, herşeyin varlığı kendisine bağlı olan anlamındaki sıfatıdır.⁵⁶⁶ Suyûtî, Vâsıtî'den nakille uyuymayan anlamında Süryânice olduğunu söylemiştir.⁵⁶⁷

Kef (ك) Harfi

كَافُورًا:

كَافُورًا إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا (İyiler ise, katkısı **kâfur** olan içecek-

ler dolu bir kadehten içerler.)⁵⁶⁸

Cennette bir pınarın adı, güzel kokulardan oluşan bir karışım, güzel kokulu bir bitkidir.⁵⁶⁹ Cevâlikî ve Şeâlibî kelimenin Farsça asıllı olduğunu söylemiştir.⁵⁷⁰

⁵⁶² İbn Manzûr, a.g.e., V, 118; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 466; Taberî, a.g.e., VI, 539; İbn Ebî Hâtim, a.g.e., III, 609.

⁵⁶³ Cevâlikî, a.g.e., s. 516.

⁵⁶⁴ Suyûtî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 110-111.

⁵⁶⁵ Bakara: 255. Bu kelime Âl-i İmrân: 2; Tâhâ: 111. ayetlerde de geçmektedir.

⁵⁶⁶ İbn Manzûr, a.g.e., XII, 504; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 1152; Râğîb el-İşfâhânî, a.g.e.s. 539; Kirmânî, a.g.e. I, 224; İbn Ebî Hâtim, a.g.e., II, 486-487; Güneş, a.g.e., المقوم maddesi.

⁵⁶⁷ Suyûtî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 112.

⁵⁶⁸ İnsan: 5.

⁵⁶⁹ İbn Manzûr, a.g.e., V, 149; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 471; Kirmânî, a.g.e. II, 1286; Taberî, a.g.e., XXIII, 538-539.

⁵⁷⁰ Cevâlikî, a.g.e., s. 544; Şeâlibî, a.g.e., s. 318.

Bilâsî de aslen Sanskritçe olduğunu, ama Farsçadan muarrab olduğunu nakletmiştir.⁵⁷¹

كَفَّرَ :

رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا

سَيِّئَاتِنَا ("Rabbimiz! Biz, 'Rabbimize iman edin' diye imana çağıran bir davetçi işittik,

hemen iman ettik. Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla. Kötülüklerimizi ört.)⁵⁷²

Örtmek, (عن) günahlarını bağışlamak, kefarecini vermek, (ل) birine ta'zim göstermek anlamlarına gelen bir fiildir.⁵⁷³ İbnul-Cevzî, Nabat dilinde silmek anlamında kullanıldığını söylemiştir.⁵⁷⁴

كَفَّلَيْنِ :

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كَفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ

lah'a karşı gelmekten sakının ve peygamberine iman edin ki, size rahmetinden iki kat pay versin...)⁵⁷⁵

Nasip, pay, kat, misil, şans gibi anlamlara gelmektedir.⁵⁷⁶ Suyûfî, Vekîa'dan nakille Habeşçe, el-Vâsıtî'den nakille Nabatça olduğunu söylemiştir.⁵⁷⁷ İbn Ebî Hâtim, İbn Cerîr ve Zerkeşî de Habeşçe olduğunu rivayet etmiştir.⁵⁷⁸

⁵⁷¹ Bilâsî, a.g.e., s. 292.

⁵⁷² Âl-i İmrân: 193. Bu kelime Bakara: 271; Nisâ: 31; Enfâl: 29; Muhammed: 2; Fetih: 5; Teğabun: 9; Talâk: 5; Tahrim: 8. ayetlerde de geçmektedir.

⁵⁷³ İbn Manzûr, a.g.e., V, 145; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 471; Râgîb el-İşfâhânî, a.g.e.s. 562; Taberî, a.g.e., VI, 316; Güneş, a.g.e., كَفَّرَ maddesi.

⁵⁷⁴ İbnul-Cevzî, a.g.e., s. 350.

⁵⁷⁵ Hâdid: 28.

⁵⁷⁶ İbn Manzûr, a.g.e., XI, 589; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 1053; Râgîb el-İşfâhânî, a.g.e., s. 562; Sicistânî, a.g.e., s. 169; İbn Kuteybe, a.g.e., s. 455.

⁵⁷⁷ Suyûfî, el-Muhezzeb, (şrh. Halebî), s. 114-115.

⁵⁷⁸ İbn Ebî Hâtim, a.g.e., X, 3341; Taberî, a.g.e., XXII, 435-438; Zerkeşî, a.g.e., I, 289.

كَنْزٌ:

فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ أَنْ يَقُولُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ جَاءَ

مَعَهُ مَلَكٌ ((Ey Muhammed!) Belki de sen, (müşriklerin) "Ona bir **hazine** indirilseydi

veya beraberinde bir melek gelseydi ya!" demelerinden dolayı sana vahyolunanlardan bir kısmını gözardı edeceksin ve o yüzden göğsün daralacak.)⁵⁷⁹

Hazine, servet, birikim, gizli, saklanmış, gömülü mal (altın, gümüş) için kullanılan bir kelimedir.⁵⁸⁰ Cevâlîkî ve Şeâlîbî kelimenin Farsçadan muarrab olduğunu söylemiştir.⁵⁸¹

كُورَتْ:

إِذَا الشَّمْسُ كُورَتْ (Güneş, **dürüldüğü** zaman,)⁵⁸²

Toplamak, dürmek, mahvolup gitmek, güneşin ışığının sönmesi gibi anlamlara gelir.⁵⁸³ Farsçadan muarrab olan bu kelime, o dilde güneşin batması için kullanılır.⁵⁸⁴

Lam (ل) Harfi

لِيْنَةٍ:

((Savaş gereği,)) **hurma ağaçlarından** her neyi kestiniz, yahut (kesmeyip) kökleri üzerinde dikili

biraktınızsa hep Allah'ın izniyledir. Bu da fasıkları rezil etmesi içindir.)⁵⁸⁵

⁵⁷⁹ Hûd: 12. Bu kelime Tevbe: 34-35; Kehf: 82; Furkân: 8. ayetlerde de geçmektedir.

⁵⁸⁰ İbn Manzûr, a.g.e., V, 401; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 523; Râgîb el-İşfâhânî, a.g.e.s. 570.

⁵⁸¹ Cevâlîkî, a.g.e., s. 560; Şeâlîbî, a.g.e., s. 316.

⁵⁸² Tekvîr: 1. Zümer: 5. ayette ise gecenin gündüze katılması manasında geçmektedir.

⁵⁸³ İbn Manzûr, a.g.e., V, 156; Sicistânî, a.g.e., s. 168; İbn Kuteybe, a.g.e., s. 516; Güneş, a.g.e., كُورْ maddesi.

⁵⁸⁴ Cevâlîkî, a.g.e., s. 545; Râgîb el-İşfâhânî, a.g.e.s. 571; Taberî, a.g.e., XXIV, 130.

⁵⁸⁵ Haşr: 5.

Sertliğin zıddı olan yumuşaklık anlamına gelir.⁵⁸⁶ Kur'ân'da hurma anlamında kullanılmıştır. Acve ve berni hariç bütün hurma çeşitlerini kapsayan bir anlamı vardır.⁵⁸⁷ Suyûfî, Kelbî'den nakille Medine Yahudilerinin kullandığı bir kelime olduğunu söylemiştir.⁵⁸⁸

Mim (م) Harfi

مُتَّكَأً:

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَأً (Kadın, bunların dedikodularını

işitince haber gönderip onları çağırdı. (ziyafet düzenleyip) onlar için oturup yaslanacakları yer hazırladı.)⁵⁸⁹

Dayanak, sırt yastığı, turunç meyveleri veya zemaverd (et ve yumurtadan yapılan bir yemek) anlamlarına gelir.⁵⁹⁰ İbn Ebî Hâtim kelimenin Habeşçe,⁵⁹¹ Vâsîti'den nakille Suyûfî'de Kıptice kökenli olduğunu söylemiştir.⁵⁹²

مَجُوسٍ:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارَى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ

بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (Şüphesiz, iman edenler, Yahudiler, Sabîiler, Hıristiyanlar, Mecûsiler

ler ve Allah'a ortak koşanlar var ya, Allah kıyamet günü onların aralarında mutlaka hüküm verecektir.)⁵⁹³

⁵⁸⁶ İbn Manzûr, a.g.e., XIII, 394; Güneş, a.g.e., لِين maddesi.

⁵⁸⁷ Râgîb el-İşfâhânî, a.g.e.s. 589; Sicistânî, a.g.e.s. 173; İbn Kuteybe, a.g.e., s. 459; Taberî, a.g.e., XXII, 506-511.

⁵⁸⁸ Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 118.

⁵⁸⁹ Yûsuf: 31.

⁵⁹⁰ İbn Manzûr, a.g.e., X, 485; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 953; Sicistânî, a.g.e., s. 190; İbn Kuteybe, a.g.e., s. 216; Taberî, a.g.e., XIII, 123-128.

⁵⁹¹ İbn Ebî Hâtim, a.g.e., VII, 2132-2134.

⁵⁹² Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 119.

⁵⁹³ Hac: 17.

Güneşe, aya ve ateşe tapan bir inancın mensuplarına verilen isimdir.⁵⁹⁴ Farsça منج كوش (Mecûsiliğe ilk inanan ve insanları davet eden bir adam) kelimesinden muarabtır.⁵⁹⁵

مَرْجَانٌ:

يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ (O denizlerin her ikisinden de inci ve mercan çıkar.)⁵⁹⁶

İncinin küçüğü ve kırmızı renkli bir mücevherdir.⁵⁹⁷ Cevâlîkî, kelimenin muarab bir kelime olduğunu söylemiştir.⁵⁹⁸

مَرْقُومٌ:

كِتَابٌ مَرْقُومٌ (O, yazılmış bir kitaptır.)⁵⁹⁹

Yazmak, nokta koymak, çizgi çizmek anlamında رَقَمَ fiilinin mefulu bihi olup yazılmış ve açıklanmış anlamındadır.⁶⁰⁰ Vâsîti'den nakille Suyûtî İbrânicede yazılmış anlamında bir kelime olduğunu söylemiştir.⁶⁰¹

مُرْجَاةٌ:

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُرْجَاةٍ (Bunun üzerine (Mısır'a dönüp) Yûsuf'un yanına girdiklerinde, "Ey güçlü vezir! Bize ve ailemize darlık ve sıkıntı dokundu. Değersiz bir sermaye ile geldik..." dediler.)⁶⁰²

⁵⁹⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, VI, 213-214; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 574; Taberî, *a.g.e.*, XVI, 485.

⁵⁹⁵ Cevâlîkî, *a.g.e.*, s. 589-590; İbn Manzûr, *aynı yer*.

⁵⁹⁶ Rahmân: 22. Bu kelime Rahmân: 58. ayette de geçmektedir.

⁵⁹⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, II, 366; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 182; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 438; Taberî, *a.g.e.*, XXII, 204-207.

⁵⁹⁸ Cevâlîkî, *a.g.e.*, s. 602.

⁵⁹⁹ Mutaffîfîn: 9.: Mutaffîfîn: 20. ayette de geçmektedir.

⁶⁰⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XII, 248; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1114; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 184; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 519; Taberî, *a.g.e.*, XXIV, 198.

⁶⁰¹ Suyûtî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 120-121.

⁶⁰² Yûsuf: 88.

Birşeyin az olması, eksik olması, kalitesiz, basit ve sahte gibi anlamlara gelir.⁶⁰³ Suyûfî, Vâsıtî'den rivayetle Farsça'da az anlamına geldiğini söylemiştir. Kıptice olduğu rivayeti de vardır.⁶⁰⁴

مِسْكٌ:

مِسْكٌ حَتَّامُهُ (Onun (içiminin) sonu bir **misktir** (ağızda misk gibi bir koku bırakır))⁶⁰⁵

Misk, güzel koku anlamına gelir.⁶⁰⁶ Farsçadan muarrab bir kelimedir.⁶⁰⁷

مِشْكَاةٌ:

(Allah نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ)
göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun temsili şudur: **Duvarda bir hücre;** içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde.)⁶⁰⁸

Camsız pencere, hücre, delik, aralık, gedik, tavan penceresi gibi anlamlara gelir.⁶⁰⁹ İbn Ebî Hâtim tefsirinde ve Suyûfî, Vekîa'dan nakille kelimenin Habeş dilinde küçük pencere anlamına geldiğini söylemiştir.⁶¹⁰ Zerkeşî ve İbnü'l-Cevzî de aynı görüştedir.⁶¹¹

مَقَالِيدُ:

لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ (Göklerin ve yerin **anahtarları** O'nundur.)⁶¹²

⁶⁰³ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1291-1292; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 190; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 222; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VII, 2191; Taberî, *a.g.e.*, XIII, 317-323.

⁶⁰⁴ Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 121.

⁶⁰⁵ Mutafîfîn: 26.

⁶⁰⁶ İbn Manzûr, *a.g.e.*, X, 487; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 953; Taberî, *a.g.e.*, XXIV, 215-220; Güneş, *a.g.e.*, مِسْكُ maddesi.

⁶⁰⁷ Cevâlîkî, *a.g.e.*, s. 598; Seâlibî, *a.g.e.*, s. 318.

⁶⁰⁸ Nûr: 35.

⁶⁰⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIV, 441; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 197; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 305; Taberî, *a.g.e.*, XVII, 301-307.

⁶¹⁰ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VIII, 2595; Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 122.

⁶¹¹ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 288; İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 351.

⁶¹² Zümer: 63. Bu kelime Şûrâ: 12. ayette de geçmektedir.

Anahtar ve hazine anlamlarına gelir.⁶¹³ Farsçadan muarrab bir kelimedir.⁶¹⁴ İbnu'l-Cevzî ise Nabatça olduğunu söylemiştir.⁶¹⁵

مَلَكُوتٌ:

أَوَّمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ (Onlar göklerdeki ve yerdeki **sinursuz**

hükümlerlik ve nizama, hiç bakmadılar mı?)⁶¹⁶

Mülk, Allah'ın mülkü, gayb âlemi, izzet, şeref, saltanat, krallık gibi anlamlara gelmektedir.⁶¹⁷ İbnu Ebî Hâtim ve Vâsîti'den nakille Suyûfî Nabatça'da mülk anlamına kullanılığını söylemiştir.⁶¹⁸

مَنَاصٍ:

وَلَاتِ حِينَ مَنَاصٍ (ama artık **kurtuluş zamanı** değildi.)⁶¹⁹

Kaçış, kurtuluş zamanı, çare gibi anlamlara gelir.⁶²⁰ Suyûfî, Ebû'l-Kâsım ve el-Vâsîti'den yaptığı nakilde kelimenin Nabatça olduğunu söylemiştir.⁶²¹

مِنْسَاتَهُ:

فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَهَمَكُمْ عَلَى مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَاتَهُ (Süleyman'ın

ölümüne hükmettiğimiz zaman, onun ölümünü onlara ancak **değneğini** yemekte olan bir kurt gösterdi.)⁶²²

Sopa, âsâ, değnek gibi anlamlara gelmektedir.⁶²³ İbnu'l-Cevzî, İbn Ebî Hâtim ve İbn Cerîr Habeşçe'de âsâ anlamına geldiğini söylemiştir.⁶²⁴

⁶¹³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, 366; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 181; Taberî, *a.g.e.*, XX, 242.

⁶¹⁴ Cevâlîkî, *a.g.e.*, s. 579; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 384; Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 123.

⁶¹⁵ İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 350.

⁶¹⁶ Â'râf: 185. Bu kelime En'âm: 75; Mü'minun: 88; Yâsîn: 83. ayetlerde de geçmektedir.

⁶¹⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, X, 491; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 156; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 176; Taberî, *a.g.e.*, IX, 347-354; Güneş, *a.g.e.*, ملكوت maddesi.

⁶¹⁸ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, V, 351; Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 124.

⁶¹⁹ Sâd: 3.

⁶²⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, VII, 102; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 376; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, X, 3235-3236; Taberî, *a.g.e.*, XX, 12-14.

⁶²¹ Suyûfî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 125.

⁶²² Sebe': 14.

مُنْفَطِرٌ:

السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا (O günle gök (bile) **yarılır**, Allah'ın vadi ger-
çekleşir.)⁶²⁵

منفطر fiili yaratmak, başlamak, yarmak, parçalamak gibi anlamlara gelir. منفطر bu fiilden türemiş olup yarılmış, çatlakmış, parçalanmış anlamındadır.⁶²⁶ İbn Cerîr ve İbnu Ebî Hâtim bu ayetin tefsirinde Habeş dilinde ağır ve dolu anlamlarına geldiğini rivayet etmişlerdir.⁶²⁷

المُهْلُ:

وَأَنْ يَسْتَعِينُوا يُعَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ ((Susuzluktan) feryat edip yardım di-
lediklerinde, **maden eriyiği** gibi, yüzleri yakıp kavuran bir su ile kendilerine yardım edilir. O ne kötü bir içecektir! Cehennem ne korkunç bir yaşlanacak yerdir.)⁶²⁸

Erimiş pirinç, demir ve kurşun madenleridir. Aynı zamanda irin, kan, cerahat ve bulanık (tortu) yağ anlamlarına da gelmektedir.⁶²⁹ Zerkeşî, Berberice'de yağ tortusu anlamına geldiğini söylemiştir.⁶³⁰ Suyûtî, Ebû'l-Kâsım'dan yaptığı nakilde Berberice olduğunu belirtmiştir.⁶³¹

⁶²³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 169; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 53; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 197; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 354-355; Güneş, *a.g.e.*, منسأة maddesi.

⁶²⁴ İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 351; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, X, 3164; Taberî, *a.g.e.*, XIX, 238.

⁶²⁵ Müzzemmil: 18. Bu kelime İnfitar: 1. ayette ise انفطرت (Gök çatlayıp yarıldığı zaman) şeklinde geçmektedir.

⁶²⁶ İbn Manzûr, *a.g.e.*, V, 55; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 456-457; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 195; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 494; Güneş, *a.g.e.*, فطر maddesi.

⁶²⁷ Taberî, *a.g.e.*, XXIII, 391; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, X, 3381.

⁶²⁸ Kehf: 29. Bu kelime Duhan: 54; Meâric: 8. ayetlerde de geçmektedir.

⁶²⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XI, 633; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1059; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.*, s. 616; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 192; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 267; Taberî, *a.g.e.*, XV, 248-250; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VIII, 2358-2359; Güneş, *a.g.e.*, مهل maddesi.

⁶³⁰ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 288.

⁶³¹ Suyûtî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 126; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 311.

Nûn (ن) Harfi

نَاشِئَةٌ:

إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيَالًا (Şüphesiz gece ibadetinin etkisi daha fazla,

(bu ibadetteki) sözler (Kur'an ve dua okuyuşlar) ise daha düzgün ve açıktır.)⁶³²

Ayette kullanıldığı şekli ile (ناشئة الليل) gecenin ilk saatlerine verilen isimdir.

Bir kişinin uyuyup gecenin ilk saatlerinde ibadet kastı ile uyanmasıdır.⁶³³ Habeş dilinde gece uyanmak anlamındadır.⁶³⁴ Suyûtî de Habeşçe olduğunu rivayet etmiştir.⁶³⁵

نُونُ:

نَّ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْتُرُونَ (Nûn. (Ey Muhammed) Andolsun kaleme ve satır satır

yazdıklarına ki,)⁶³⁶

Yer altında yaşayan büyük bir balığın ismidir. Divit anlamına da gelmektedir.⁶³⁷ Kirmânî Farsça kökenli bir kelime olduğunu ve *dilediğini yap* anlamına geldiğini rivayet etmiştir.⁶³⁸ Diğer bir ayette Yunus (a.s)'ın lakabı olarak geçen (ذا النون) ifadesi de balık sahibi anlamındadır.⁶³⁹ Başka rivayetlerde ise bu kelime Kur'ân'da geçen hurûf-u mukattadan olduğu belirtilmiştir.⁶⁴⁰

⁶³²Müzzemmil: 6.

⁶³³İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 172; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 204; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 493.

⁶³⁴Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 289; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, X, 3380; Taberî, *a.g.e.*, XXIII, 366.

⁶³⁵Suyûtî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 127.

⁶³⁶Kalem: 1.

⁶³⁷İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIII, 427; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 207; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 477; Taberî, *a.g.e.*, XXIII, 142-143.

⁶³⁸Kirmânî, *a.g.e.*, II, 1235.

⁶³⁹Enbiyâ: 87; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.* s. 660.

⁶⁴⁰Taberî, *a.g.e.*, XXIII, 142-143.

He (هـ) Harfi

هُدًى:

وَإِكْتُبْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدُّنَا إِلَيْكَ

bir iyilik yaz, ahirette de. Çünkü biz sana varan doğru yola yöneldik.)⁶⁴¹

هُود kökündentevbe edip doğru yola dönmek, pişman olarak Hakka yönelmek anlamına gelir. Ayette *tevbe ettik, sana yöneldik* anlamındadır.⁶⁴² Zerkeşî ve Vâsîti'den nakille Suyûtî İbrânice olduğunu söylemiştir.⁶⁴³ Bilâsî, İbrânice sözlükte *tevbe etmek* manasında böyle bir kelime bulamadığını söylemiştir.⁶⁴⁴

هُودُ:

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا ((Yahudiler) "Yahudi olun" ve (Hıristiyanlar

*da) "Hıristiyan olun ki doğru yolu bulasınız" dediler.)*⁶⁴⁵

Yahûdiler anlamına gelen bir kelimedir. Yahûdiler Yahûz b. Ya'kub'a mensubiyetlerinden dolayı Yahuz diye isimlendirilmiştir. Daha sonra "د" ile Arapçalaştırılmıştır. Zâid "ي" hazfedilerek هود olarak kullanılmıştır.⁶⁴⁶ Aynı zamanda bir Peygamber ismidir.⁶⁴⁷ Cevâlikî, Farsçadan muaarrab olduğunu söylemiştir.⁶⁴⁸

⁶⁴¹Â'raf: 156.

⁶⁴²İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, 439; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 329; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.s.* 710; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 215; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 173; Taberî, *a.g.e.*, X, 478-482; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, V, 1577; Güneş, *a.g.e.*, هود maddesi.

⁶⁴³Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 288; Suyûtî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 129.

⁶⁴⁴Bilâsî, *a.g.e.*, s. 319.

⁶⁴⁵Bakara: 135. Bu kelime Bakara: 111, 135, 140. ayetlerde "Yahûdiler" anlamında kullanılmıştır. Â'raf: 65, Hûd: 50, 53, 58, 60 89. ve Şu'arâ: 124. ayetlerde ise Hûd (as.) kastedilmiştir.

⁶⁴⁶İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, 439; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 215; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 329; Güneş, *a.g.e.*, هُودُ maddesi.

⁶⁴⁷Fîrûzâbâdî, *aynı yer*.

⁶⁴⁸Cevâlikî, *a.g.e.*, s. 638.

هُونٌ:

وَعِبَادُ الرَّحْمَانِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا (*Rahmân'ın kulları, yeryüzünde vakar*

ve tevazu ile yürüyen kimselerdir.)⁶⁴⁹

Kolaylık, basitlik, sukûnet, vakar, tevâzu, yavaşça hafif bir şekilde anlamlarına gelir.⁶⁵⁰ İbn Ebî Hâtim Süryânice olduğunu rivayet etmiştir.⁶⁵¹ Bilâsî ise Â'râmî dillerinde ortak kullanıldığını nakletmiştir.⁶⁵²

هَيْتَ لَكَ:

وَرَاوَدْنَاهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَعَلَّقَتْ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ (*Evinde bulunduğu*

kadın (gönlünü ona kaptırıp) ondan arzuladığı şeyi elde etmek istedi ve kapıları kilitleyerek "Haydi gelsene!" dedi.)⁶⁵³

Hadi! gel! ...getir! gel bana! anlamlarına gelir. Farklı kıraatle “هئت لك”

okunduğunda *kendimi sana hazırladım* anlamına gelmektedir.⁶⁵⁴ İbn Ebî Hâtim ve İbnü'l-Cevzî Kıptîce olduğunu rivayet etmiştir.⁶⁵⁵ İbn Cerîr ise ayetin tefsirinde Süryânice, Kıptîce ve Havrânice olduğunu rivayet etmiştir.⁶⁵⁶

Vav (و) Harfi

وَرَاءُ:

⁶⁴⁹Furkân: 63.

⁶⁵⁰İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIII, 439; Taberî, *a.g.e.*, XVII, 489-492; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 215; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 315; Güneş, *a.g.e.*, هون maddesi.

⁶⁵¹İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VIII, 2720-2722.

⁶⁵²Bilâsî, *a.g.e.*, s. 320.

⁶⁵³Yûsuf: 23.

⁶⁵⁴İbn Manzûr, *a.g.e.*, II, 105; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 213; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 163; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 215; Güneş, *a.g.e.*, هيت maddesi.

⁶⁵⁵İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VII, 2121; İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 351.

⁶⁵⁶Taberî, *a.g.e.*, XIII, 72.

فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا (Onu yaralamak istedim,

çünkü onların ilerisinde, her gemiyi zorla ele geçiren bir kral vardı.)⁶⁵⁷

Arka, geri, öte ön veya ilerisi anlamlarına gelir. Sa'leb bunu, "وراء" arka anlamına gelir, fakat geçeceğin bir yer ise ön anlamına gelir, diye açıklamıştır.⁶⁵⁸ Zerkeşî Kıptîce olduğunu söylemiş, Suyûtî de Ebû'l-Kâsım'ın bu görüşte olduğunu rivayet etmiştir.⁶⁵⁹

وَرْدَةٌ:

فَإِذَا انْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ (Gök yarılıp da, yanıp kızaran yağ gibi

kırmızı gül haline geldiği zaman (haliniz ne olur?))⁶⁶⁰

Her ağacın tomurcuğuna ve her bitkinin çiçeğine verilen isimdir.⁶⁶¹ Ayette semanın kıyamet zamanı yarılıp at rengi gül gibi kızarması kastedilmiştir.⁶⁶² Cevâikî, Farsçadan muaarrab *bahar ayında kokan şey* anlamında olduğunu belirtmiş, Bilâsî aslı Farsça olan kelimenin Arapça'ya Süryânice'den geçtiğini nakletmiştir.⁶⁶³

وَزْرٌ:

كَلَّا لَا وَزْرٌ (Hayır, hiçbir sığınacak yer yoktur.)⁶⁶⁴

Sığınak, muhkem kale ve aşılmaz dağ anlamına gelmektedir.⁶⁶⁵ Suyûtî, Ebû'l-Kâsım'dan yaptığı rivayette kelimenin Nabat dilinde, İbn Cerîr ise Dahhâk'tan yaptığı rivayette Himyer dilinde dağ anlamına geldiğini söylemiştir.⁶⁶⁶

⁶⁵⁷Kehf: 79. Bu kelime Kur'ân'da on yerde geçmektedir. Bazı ayetlerde arka anlamında iken baalarında önünde anlamında kullanılmıştır.

⁶⁵⁸İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 193; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 209; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 55; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 270; Taberî, *a.g.e.*, XV, 354-355.

⁶⁵⁹Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 288-289; Suyûtî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 134.

⁶⁶⁰Rahmân: 37.

⁶⁶¹İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, 456; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 55.

⁶⁶²İbn Manzûr, *aynı yer*; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.*, s. 674; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 211; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 439; Taberî, *a.g.e.*, XXII, 227-228.

⁶⁶³Cevâlikî, *a.g.e.*, s. 625-626; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 325.

⁶⁶⁴Kıyâme: 11.

Yâ (ي) Harfi

يَاقُوتُ:

كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ (Onlar sanki **yâkut** ve mercandır.)⁶⁶⁷

Kıymetli bir mücevherdir. Nar kırmızısı renginde olanı daha değerlidir. İçil-
diğinde vesveseye, afakana ve kalp zayıflığına faydalıdır.⁶⁶⁸ Cevherî, Cevâlîkî,
Seâlibî, Mağribî ve diğer bazı âlimler Farsçadan muarrab olduğunu söylemiştir.⁶⁶⁹

يَحُورُ:

إِنَّهُ ظَنَّ أَنَّ لَنْ يَحُورَ (Çünkü o hiçbir zaman **Rabbine dönmeceğini** sanırdı.)⁶⁷⁰

الحُورُ birşeyden başka bir şeye geri dönmek, vazgeçmek demektir. Ayette
ölümden sonra yeniden dirilme, geri dönüş anlamında kullanılmıştır.⁶⁷¹ İbnu'l-Cevzî
kelimenin Habeşçe dönmek anlamında olduğunu söylemiştir.⁶⁷²

يس:

يس (**Yâsîn**)⁶⁷³

Hurûfu mukattâdandır. Ey insan, ey adam ve ya ey Muhammed demek oldu-
ğu rivayet edilmiştir.⁶⁷⁴ İbn Cerîr Habeşçe ey insan anlamında olduğunu belirtmiş-
tir.⁶⁷⁵

⁶⁶⁵İbn Manzûr, *a.g.e.*, V, 282; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 211; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.* s. 675; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 492; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 499-500; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, X, 3386.

⁶⁶⁶Suyûtî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 135; Taberî, *a.g.e.*, XXIII, 487.

⁶⁶⁷Rahmân: 58. Bu kelime Rahmân: 22. ayette de geçmektedir.

⁶⁶⁸Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 163.

⁶⁶⁹İbn Manzûr, *a.g.e.*, II, 109; Cevâlîkî, *a.g.e.*, s. 648; Seâlibî, *a.g.e.*, s. 318; Suyûtî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 137.

⁶⁷⁰İnşikâk: 14.

⁶⁷¹İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, 217; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 380; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 229; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 521; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, X, 3411; Taberî, *a.g.e.*, XXIV, 242-243.

⁶⁷²İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 351.

⁶⁷³Yâsîn: 1.

يَصْدُونَ:

وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصْدُونَ (Meryem oğlu İsa bir örnek olarak

anlatılınca bir de ne göresin senin kavmin (seni susturacak bir delil buldukları zannıyla) hemen samata etmeye başlar.)⁶⁷⁶

Gürültü yapmak, rahatsız edip kaçırmak, engellemek, alıkoymak ve gülmek anlamlarına gelir.⁶⁷⁷ İbnü'l-Cevzî kelimenin Habeşçe gürültü yapmak anlamında olduğunu söylemiştir.⁶⁷⁸

يُصْهَرُ:

يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ (Onunla, karınlarının içindekiler ve derileri eriti-

lir.⁶⁷⁹)

Erimek, eritmek, yağın erimesi anlamlarına gelir.⁶⁸⁰ Zerkeşî, Berberî dilinde pişmek, olgunlaşmak anlamına geldiğini söylemiş, Bilâsi de Hamza Fethullah'ın aynı görüşte olduğunu nakletmiştir.⁶⁸¹

الْيَمُّ:

أَنْ أَفْذِيهِ فِي التَّابُوتِ فَأَفْذِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ (Onu (bebek Mûsâ'yı) sandı-

ğışine koy ve denize (Nil'e) bırak ki, deniz onu kıyıya atsın)⁶⁸²

⁶⁷⁴İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIII, 229; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 226; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, X, 3188;

⁶⁷⁵Taberî, *a.g.e.*, XIX, 398.

⁶⁷⁶Zuhruf: 57. Bu kelime Kur'ân'da ص'ın mecrur okunuşu ile sadece bu ayette geçmektedir. Diğer on ayette ise ص'ın merfû okunuşu ile geçmektedir. Bu ayette, gürültü yapıp, gülmek alaya alarak engellemek anlamında kullanılmışken, Nîsâ: 61; Hûd: 19; Â'râf: 45; Enfâl, 34, 74; Tevbe: 34; İbrâhim: 3; Hac: 25; Zuhruf: 37; Munâfikun: 5. ayetlerde alıkoymak anlamındadır.

⁶⁷⁷İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, 246; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s.292; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 228; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 400; Taberî, *a.g.e.*, XX, 622-626.

⁶⁷⁸İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*,s. 351.

⁶⁷⁹Hac: 20. Bu kelime Kur'ân'da sadece bu ayette geçmektedir.

⁶⁸⁰İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, 246; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.*, s. 376; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 228; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 291; Taberî, *a.g.e.*, XVI, 496-498.

⁶⁸¹Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 288; Bilâsî, *a.g.e.*, s. 331.

⁶⁸²Tâhâ: 39. Bu kelime Â'râf: 136; Tâ hâ: 78, 97; Kasas: 7, 40; Zâriyât: 40. ayetlerde de geçmektedir.

Deniz, nehir manasına gelmektedir.⁶⁸³ Ebu'l-Leys, اليم, deriniğini ve kıyısını bilmediğin denizdir demiştir.⁶⁸⁴ Cevâlikî Süryânice, Zerkeşî Kıptîce, İbnu'l-Cevzî İbrânîce olduğunu, bazı âlimlerde Nebâtîce deniz manasında olduğunu söylemiştir.⁶⁸⁵

الْيَهُودُ:

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتْ النَّصَارَى عَلَى شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَى لَيْسَتْ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ (Ya-

hudiler, "Hıristiyanlar bir temel üzerinde değiller" dediler. Hıristiyanlar da, "Yahudiler bir temel üzerinde değiller" dediler.)⁶⁸⁶

هود gibi yahûdiler anlamına gelen bir kelimedir. Yahûdiler Yahûz b.

Ya'kub'a mensubiyetlerinden dolayı Yahuz diye isimlendirilmiştir. Başka bir rivayette ise Yahûdiler, yapmış oldukları bir tevbeden dolayı هادوا (tevbe edenler, doğru yola iletilenler) diye isimlendirilmiştir.⁶⁸⁷

⁶⁸³Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1172; Râgîb el-İşfâhânî, *a.g.e.s.* 718; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 220; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 278.

⁶⁸⁴İbn Manzûr, *a.g.e.*, XII, 647.

⁶⁸⁵Cevâlikî, *a.g.e.*, s. 645; Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 288; İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 351; Suyûtî, *el-Muhezzeb*, (şrh. Halebî), s. 141.

⁶⁸⁶Bakara: 113. Bu kelime Bakara: 120; Âl-i İmrân: 67; Mâide: 18; 51; 64; 82; Tevbe: 30. ayetlerde de geçmektedir.

⁶⁸⁷İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, 439; Cevâlikî, *a.g.e.*, s. 650; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 215; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 329.

SONUÇ

Zengin bir geçmişe sahip olan Arapça da diğer diller gibi başka dillerden etkilenebilir ve kelime alışverişi yapmıştır. Kur'ân'ın nuzûlünden sonra bu yabancı kelimelerin Kur'ân'da da bulunup bulunmadığı meselesi tartışma konusu olmuştur. Bir grup âlim Kur'ân'ın Arapça indirildiği gerekçesiyle yabancı kelime olmadığını iddia etmiştir. Başka bir grup, Kur'ân'da bulunan yabancı kelimelerin onun Arapça olmasına engel olmadığını öne sürerek Kur'ân'da yabancı kelimeler vardır demiştir. Üçüncü bir grup ise, Arapça'ya geçen yabancı kelimelerin Arapçalaştırılıp kullanımından sonra Kur'ân'ın nuzûlü gerçekleştiği için her iki grubu da uzlaştırma yoluna gitmiştir.

IX/XV. yüzyılda Mısır'da yaşamış ve ilim dünyasında saygın bir yere sahip olan Celâleddîn es-Suyûtî, birçok alanda bilgi sahibi olması ile meşhurdur. Muhyiddîn el-Kâfiyecî, Sirâcuddîn el-Bulķînî, İbn Hacer el-Askalânî, Celâleddîn el-Mahallî gibi değerli âlimlerden ders okumuştur. Küçük yaşlardan itibaren ilimle iştiğal eden Suyûtî, İbn Tolûn ve Şeyhuniye câmileri başta olmak üzere birçok yerde verdiği derslerde, Muhammed eş-Şâzelî ve Alî ed-Dâvûdî gibi talebeler yetiştirmiştir. Bunların yanı sıra kadı vekilliği, müftülük ve müderrislik gibi önemli görevler de üstlenmiştir. Hayatının son beş yılını inzivada geçiren Suyûtî, 911/1511 yılında nil nehrinin ortasındaki Ravza adasında vefat etmiştir.

Suyûtî, Kur'ân ilimleri, hadis, fıkıh, tefsir, dil ve tarih gibi birçok alanda eser te'lif etmiştir. Önceleri *el-Itķan fi 'ulûmi'l-Ķur'ân* adlı eserinin bir bölümü olan Kur'ân'da yabancı kelimeler konusunu *el-Muhezzeb fi mâ vaka'a fi'l-Ķur'ân mine'l-mu'arrab* adlı eserinde ayrıca ele almıştır. Kur'ân'da yabancı kelime olup olmadığı konusunda âlimlerin görüşlerini nakletmiş, üçüncü grubun görüşünü savunduğunu belirtmiştir. Suyûtî'nin de desteklediği bu görüş, bizce de en makul olanıdır. Bir dile geçen yabancı kelimeler, belli bir süre sonra o dilin bir parçası olur. Köken olarak yabancı olsa da artık o dili konuşanlar için yabancı değildir. Sonuç olarak Kur'ân'da yabancı kelimelerin olması onun Arapça olmasına engel değildir. Aksine bütün insanlığa indirilen son kitap olması nedeniyle içinde farklı dillerden kelimelerin olması

önceki kutsal kitaplardan daha üstün olduğunu gösterir. Bu Kur'ân'ın mucizevi yönlerinden biridir.

Suyûtî eserinde, bu konuda yazılmış birçok temel kaynaktan yararlanarak Kur'ân'daki 125 yabancı kelimenin anlamı ve kökeni hakkında bilgi vermiştir. Bu kelimelerin çoğu Farsça ve İbrânice olmak üzere, Berberîce, Nabatça, Süryânice, Habeşçe, Kıptice ve Yunanca asıllı kelimelerdir. Bu kelimelerin kimisi Kur'ân'da yalnızca bir ayette geçmekte iken, kimisi de birçok ayette birden geçmektedir. Farklı ayetlerde birden geçen kelimeler bazen aynı anlamı ile kullanılmışken bazen de farklı bir anlamda kullanılmıştır. Araştırmacının kolay ulaşması için kelimeler alfabetik olarak ele alınmıştır. Ülkemizde ve ülke dışında birçok yazma nüshası bulunan bu eser alanında önemli bir yere sahiptir.

Arap dili ve Kur'ân ilimleri alanında önemli bir yere sahip olan bu eser üzerine yapmış olduğumuz çalışmanın, bu konuda araştırma yapacak olanlara küçük de olsa bir ışık tutmasını temenni ediyoruz.

KAYNAKLAR

KUR'ÂN-I KERİM

ABDULLAH, Abdulganî, *Mu'cemu'l-müerrihîn el-müslimîn hattâ'l-karni's-sânî aşera el-hicrî*, Daru'l-kutubu'l-ilmîyye, Beyrut, 1991.

AKDEMİR, Caner, *Suyuti'nin Mukadderatul-Kur'an Adlı Eserinin Edisyon kritiği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncüyıl Üni. SBE., Van, 2000.

ASLAN, Recep, *Suyûfî'nin Hadis İlmindeki Yeri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üni. SBE., Ankara, 2007.

BİLÂSÎ, Muhammed 'Alî, *el-Mu'arrab fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-kutubi'l-vataniye, Binğâzî, 2001.

BİLGE, Mustafa L., *Asyût, DİA*, Ankara, 1991.

BÖCÜ, Ali, *es-Suyuti'nin Şerhu's-Sudur bi Şerhi Hali'l-Mevta ve'l Kubur Adlı Eseri Bağlamında Kabir Hayatı İle İlgili Hadislerin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üni. SBE., Adana, 2005.

CEVÂLİKÎ, Ebû Mansûr, *el-Mu'arrab mine'l-keîami'l-a'cemi 'alâ hurûfî'l-mu'cem*, (thk. F. Abdurrâhîm), Dâru'l-kalem, Dîmaşk, 1990.

DENİZ, Halil, *İmâm Süyûtî'nin et-Tahbîr fî İlmi't-Tefsîr Adlı Eserinin Ulûmu'l-Kurân Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üni. SBE., Diyarbakır, 2012.

DÖNER, Naim, *Celâleddin es-Süyûtî'nin Mu'tereku'l-Akrân fî İ'câzil-Kur'ân Adlı Eserinin Kur'ân'ın İ'câz Yönleri Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üni. SBE., Erzurum, 2013.

EBÛ HABÎB, Sa'dî, *Hayatu Celâleddîn es-Suyûtî maa'l-ilm mine'l-mehd ile'l-laht*, Dâru'l-menâhil, Dîmaşk, 1993.

EBÛ HÂTİM, Muhammed b. İdrîs, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (thk. Es'ad Muhammed et-Tabîb), Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke, 1997.

ENDELUSÎ, Ebû Hayyân, *el-Baħru'l-muħît*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, 1993.

ERGÜVEN, Şahabettin, *Celâleddin es-Suyuti ve Galatâtü'l-Avam'ı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üni. SBE., İstanbul, 1998.

FERRÂ, Yahyâ b. Ziyâd *Me'âni'l-Kur'an*, 'Âlemu'l-kutub, Beyrut, 1983, I

FÎRÛZÂBÂDÎ, Muhammed b. Ya'kup, *el-Ğâmûsu'l-muĥîf*, Muessetu'r-risâle, Beyrut, 2005.

ĞARSÎ, Muhammed Şâlih, *et-Taĥkîkâtu'l-vefiyye bimâ fi behçeti'l-merziyye mine'n-nikâti ve'r-rumûzi'l-ĥafîyyeti*, Dâru's-Selâm, Kâhire, 2000.

GÜNEŞ, Kadir, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Mektep Yay. İstanbul, 2011.

ĤAFÂCÎ, Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer, *Şifâu'l-ğalîl fîmâ fi kelâmi'l-'arab mine'd-dahîl*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, 1998.

ĤAMÛDE, Tâhir Süleymân, *Celâleddîn es-Suyûtî 'asruhu ve hayâtuhu*, el-Mektebu'l-islâmî, Beyrut, 1989.

HAYDER, Hâzim Saîd, *'Ulûmu'l-Kur'an beyne'l-burhân ve'l-itkân*, Mektebetu dâru'z-zamân, Medine, 1999.

İBN CİNNÎ, Ebu'l-Feth, Osmân *El-Muhteseb fî tebyîni vucûhi şevâzi'l-kirâati ve'l-îzah*, (thk. Alî en-Necdî, Abdulfettâh İsmâil eş-Şiblî), Haleb, tsz.

İBN FÂRİS, İmâmu'l-'allâme Ebû'l-Huseyn, *eş-Şâhibî fî fikhu'l-luğati'l-Arabiyyeti ve mesâilihâ ve süneni'l-Arap fî kelâmihâ*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, 1997.

İBN ĤÂLEVEYH, Hüseyin b. Ahmed, *Leyse fî kelâmi'l-Arab* (thk. Abdulgafûr Attar), Mekke, 1979.

İBN KEŞÎR, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer, *Tefsîru'l-Ğur'âni'l-'azîm*, (thk. Muhammed es-Selâme), Dâru taybe, Riyâd, 1999.

İBN ĤUTEYBE, İbn Muhammed Abdullah b. Muslim, *Tefsîru ġarîbu'l-Ğur'an*, (thk. Seyyîd Ahmed Sakr), Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, 1978

İBN MANZÛR, Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-'arab*, Dâru sâdır, Beyrut, tsz.

İBNU EBÎ ŞEYBE, Ebû Bekir Abdullah b. Muahmmed, *el-Musannef fî'l-ehâdis ve'l-âsar*, Dâru't-tâc, Beyrut, 1989.

İBNU'L-İMÂD, Şihâbuddîn Ebi'l-Felâh, *Şezerâtu'z-zeheb fî aḥbâri men zeheb*, Daru İbni Keşîr, Beyrut, 1993.

İBNU'L-ALLÂME, Muhammed, *Şerhu Elfiyetis-Suyûṭî fî'l-hadîs*, Mektebetu'l-gurabâu'l-eseriyye. Medine, 1993.

İBNU'L-CEVZÎ, Ebu'l-Ferec, *Funûnu'l-efnân fî uyûni ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Hasan Ziyâeddîn Itr), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1987.

İMAMOĞLU, İbrahim Hakkı, *Celâleddin es-Suyûṭî ve Kur'ân İlimlerindeki Yeri: El-İtkân örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üni. SBE., Ankara, 2011.

İŞBAHÂNÎ, Ebû Nuaym, *Delâilu'n-nubuvve*, Dâru'n-nefâis, Beyrut, 1986.

İŞFÂHÂNÎ, Râgîb, *el-Mufredât fî garîbu'l-Kur'ân*, Nizar Mustafa el-Bâz, yrs., tsz.

KAFES, Mahmut, *Arapçaya Geçen Yabancı Kelimeler ve Arapçalaştırma Yolları (Muarrab ve Ta'rîb)*, Aybil Yayınları, Konya, 2014.

KALELİ, Hakan, *Celâleddin es-Suyûṭî'nin Târîhu'l-Hulefâ Adlı Eserinin Tercümesi (1-102 sayfalar)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üni. SBE., Tokat, 2010.

KARAYILAN, Mevlüt, *Suyuti'nin Leali'deki Kaynakları ve Tenkid Metodu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üni. SBE., Ankara, 1994.

KARNÎ, Abdulhâfiz Fergulî, *el-Hâfiz Celâleddîn es-Suyûṭî imâmu'l-müctehidîn ve'l-müceddidîn*, el-Hey'etu'l-mısıriyyeti'l-âmme li'l-kitâb, Kâhire, 1990.

KAVAKLIOĞLU, Mahmut, *Suyuti'nin "el-Behcetü's-Seniyye Fiil-Esmâi'n-Nebeviyye" Adlı Eseri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üni. SBE., İstanbul, 1989.

KEHĤÂLE, Ömer Rızâ, *Mu'cemu'l-mu'ellifîn terâcimu muşannifi'l-kutubi'l-'arabiyye*, Mektebetu'l-musennâ, Beyrut, tsz.

KİRMÂNÎ, Mahmud b. Hamza, *Ġaribu't-tefsîr ve acâibu'l-te'vîl*, (thk. Yûnus el-İclî), Dâru'l-kible li's-sekâfeti'l-islamiyye, Cidde – Muessetu ulûmi'l-Ķur'ân, Beyrut, tsz.

KORKMAZ, Bülent, *Edebi-tıbbi Makameleri Işığında Suyuti ve Makame Sanatına Katkıları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üni. SBE., Ankara, 2011.

KÜÇÜKKALAY, Hüseyin, *Kur'ân Dili Arapça*, Denizkuşları Matbaası, Konya, 1969.

LAHHÂM, Bedî' es-Seyyid, *el-İmâmü'l-hâfiz Celâleddîn es-Suyûtî ve cuhûduhu fi'l-hadîs ve 'ulûmihi*, Dâru kuteybe, Dımaşk, 1994.

MEKREM, Abdulâl Sâlim, *Celâleddîn es-Suyûtî ve eşeruhu fi'd-dirâseti'l-lugaviyye*, Muessesetu'r-risâle, Beyrut, 1989.

MUBÂREK, Muhammed, *Fıkhu'l-luğa ve haşâişu'l-'arabiyyetî*, Dârul-fikr, Beyrut, tsz.

NÎSÂBÛRÎ, Muhammed b. Abdullâh, *el-Mustedrek ala's-sahîhayn* (thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ), Dâru'l-kutubi'l-ilmiiyye, Beyrut, 2002.

ÖZATAĞ, Onur, *Suyuti'nin Tarihi'l Hulafa Adlı Eserine Göre XI. ve XIV. Yüzyillarda Selçuklular (Çeviri ve Değerlendirme)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üni. SBE., Ankara, 2008.

ÖZKAN, Halit, Süyûtî, *DİA*, XXXVIII.

RÂZÎ, Ebû Hâtim, *Kitâbu'z-Zîne fi'l-kelimâti'l-islâmiyyeti'l-Arabiyye*, Merkezu'd-dirâsât ve'l-buhûsi'l-Yemenî, San'a, 1994.

ŞÂLİH, Şuþhi, *Dirasât fi fıkhu'l-luğa*, Dâru'l-'ilmi'l-melâyîn, Beyrut, 1960.

SARI, Mehmet Ali, Kalânisi, *DİA*, XXIV.

SARTAIN, Elisabeth, *Celâleddîn Suyûtî Hayatı ve Eserleri*, çer. Hasan Nurreddin, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2002.

ŞEÂLİBÎ, Abdulmelik b. Muhammed b. İsmâil Ebû Mansûr, *Fıkhu'l-luğa*, Matbaatu abâi'l-yesuiyyîne, Beyrut, 1885.

SEĤÂVÎ, Abdurrahmân, *eż-Žav'u'l-lâmi' li ehli'l-ķarn'it-tâsi'*, Daru'l-cîl, Beyrut, tsz.

SEMERĤANDÎ, Ebu'l-Leys, *Bahru'l-ulûm, (Tefsiru's-Semerkindî)*, (thk. Ezher Üni. Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü), Dâru'l-kutubi'l-ilmiiyye, Beyrut, 1993.

SİCİSTÂNÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Uzeyz, *Ġaribu'l-Ķur'ân*, Mektebetu ve Matbaatu Muhammed Alî Subhî ve evlâdihi, b.y.y., 1963.

SUYÛŦÎ, Celâleddîn Abdurrahmân, *el-Muzhir fi ulûmi'l-luġa ve envâihâ*, Mektebetu Dâru't-turâs, Kâhire, 2008.

-----*Cem'u'l-Cevâmi'*, (nşr. el-Ezheru'ş-Şerîf), Dâru's-saâde li't-tabâa, Kâhire, 2005.

-----*Tabakâtu'l-Huffâz*, Dâru'l-kutubi'l-ilmiiyye, Beyrut, 1983.

-----*Târihu'l-Hulefâ*, Dâru İbni Hazm, Beyrut, 2003.

-----*Tenâsuku'd-durer fi tenâsubi's-suver*, (thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Dâru'l-kutubi'l-ilmiiyye, Beyrut, 1986.

-----*Sebebu vaż'i' ilmi'l-'arabiyye*, (thk. Mervân el-Atiyye), Dâru'l-hicre, Dimaşk, 1988.

-----*Nażmu'l-'ikyân fi a'yâni'l-a'yân*, (thk. Philip Khuri Hıttı), el-Mektebetu'l-ilmiiyye, Beyrut, tsz.

-----*Mu'tereku'l-akrân fi i'cazi'l-Kur'ân*, Dâru'l-kütübi'l-arabiyye, Beyrut, 1988.

-----*Lubâbu'n-nukûl fi Esbâbi'n-nuzûl*, Muessesetu'l-kutubi's-sekâfiyye, Beyrut, 2002.

-----*Hemu'l-hevâmi' fi şerhi'l-cemu'l-cevâmi'*, (thk. Ahmed Şemsuddîn), Dâru'l-kutubi'l-ilmiiyye, Beyrut, 1998.

-----*Husnu'l-muḥâzara fi aḥbârî Mısr ve'l-Kâhire*, (thk. Muhammed Ebu'l-Faẓl İbrâhîm), Dâru iḥyâi'l-kutubi'l-'arabiyye, Kâhire, 1967.

-----*et-Taḥaddus bi ni'metillah*, (thk. Elizabeth Sartain), el-Matbaatu'l-'arabiyyetü'l-hadîse, Abbasiye, tsz.

-----*ed-Durru'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-Me'sur*, (thk. Abdullah Abdu'l-muhsîn et-Turkî), Merkezu hicr li'l-buhûsi ve'd-dirasâti'l-'arabiyye ve'l-islâmiyye, Kâhire, 2003.

-----*Edebul-futyâ*, thk. Muhyiddîn Hilal es-Sirhân, Dâru'l-afâki'l-Arabiyye, Kâhire, 2007.

-----*el-Eşbâh ve'n-nezâir fi kavâidi ve furû'i fikhû's-şâfiyye*, Mektebetu nizari Mustafâ el-Bâz, Mekke, 1997.

-----*el-Eşbâh ve'n-nezâir fi'n-naḥv*, Muessetü'r-risâle, (thk. Abdülal Sâlim Mekrem), Beyrut, 1985.

-----*el-Hâvi li'l-fetâvâ*, (thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid), Matbaâtu's-saâde, Kâhire, 1959.

-----*el-Hâvi li'l-fetâvâ*, (thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid), Matbaâtu's-saâde, Kâhire, 1959.

-----*el-İktirâh fi 'ilmi usûli'n-naḥv*, Dâru'l-ma'rifeti'l-câmiyye, İskenderiye, 2006.

-----*el-İktirâh fi 'ilmi usûli'n-naḥv*, (trc. Ahmet Suphi Fırat), İstanbul Üni. Edebiyat Fak. Yay., 1975.

-----*el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Şuayb el-Arnâvûd), Muessetü'r-risâleti nâşirûn, Beyrut, 2008.

-----*el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Merkezu'd-dirâsâti'l-Kur'âniyye,) Mektebetu'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye, b.y.y., tsz.

-----*el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Sakıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik), Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1987.

-----*el-Muhezzeb fîmâ vaka'a fi'l-Kur'ân mi-ne'l-mu'arrab*, (şrh. Semîr Hüseyin Halebî), Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut, 1988.

-----*el-Muhezzeb fîmâ vaka'a fi'l-Kur'ân mi-ne'l-mu'arrab*, (thk. Tehâmî Râcî el-Hâşimî), İhyâu't-turâsi'l-İslâmî, Muhammediye, tsz.

-----*el-Muncem fi'l-mu'cem*, (thk. İbrâhîm Bâcis Abdulmecid), Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1995.

-----*el-Muzhîr fî 'ulûmi'l-luğa ve envâihâ*, (thk. Muhammed Aḥmed Câdelmevla Bek, Ali Muhammed Bicâvî, Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm), Mektebetu dâru't-turâs, Kâhire, 2008.

ŞEK'A, Mustafa, *Celâleddîn es-Suyûtî*, Mustafa el-Babi el-Halebî, Kâhire, 1981.

ŞARKÂVÎ, Ahmed, *Mektebetu Celal es-Suyûtî*, Dâru'l-Mağrib, Rabat, 1977.

ŞURBECÎ, Muhammed Yûsuf, *el-İmâm es-Suyûtî ve cuhûduhu fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-mektebî, Dımaşk, 2001,

TABBA', İyâd Hâlid, *el-Hâfiz Celâleddîn es-Suyûtî, Ma'lemetü'l-'ulûmi'l-islâmiyye*, Dâru'l-Kâlem, Dımaşk, 1996.

ṬABERÎ, İbn Cerîr, *Tefsîru't-Ṭaberî, Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, (thk. Abdulmuhsîn et-Turkî), Dâru hicr, Kâhire, 2001.

TÜCCAR, Zülfikar, Ebu Ubeyd, Kâsım b. Sellâm, *DİA*, X.

ULUDAĞ, Süleyman, Hankah, *DİA*, XVI.

VÂFÎ, 'Alî Abdulvâhid, *'İlmu'l-luğa*, Dâru nahza Mısr, Kâhire, 2004.

YILMAZ, Osman, *Es-Süyûtî'nin Hem'u'l-Hevâmi' Şerhu Cem'i'l-Cevâmi' Adlı Eserinin İncelenmesi*, , Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üni. SBE., Çanakkale, 2014.

ZEHEBÎ, Muhammed Huseyin, *et-Tefsîr ve'l-mufessirîn*, Mektebetu vehbe, Kahire 2000.

ZENGİN, Emine, *Suyuti'nin "Edebu'l Futya" İsimli Eserinin Tahkiki*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üni. SBE., Bursa, 2010.

ZERKEŞİ, Bedreddin Muhammed, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Ebu'l-Fazl İbrâhîm), Mektebetu dâru't-turâs, Kâhire, tsz.

ZEYDÂN, Corcî, *Târihu'l-âdâbi'l-luğati'l-'arabiyye*, Dâru'l-hilâl, Kâhire, tsz.

ZİRİKLÎ, Hayreddin, *el-A'lam kâmusu terâcim li eşheri'r-ricâli ve'n-nisâi mine'l-Arab ve'l-musta'ribîn ve'l-musteşrikîn*, Daru'l-ilm li'l-melâyîn, Beyrut, 2002.

İNTERNET KAYNAKLARI

DİYANET KUR'ÂN PORTALI, <http://kuran.diyamet.gov.tr/Kuran.aspx>, (02.06.2015).